

Dejiny

-

internetový časopis

Inštitútu histórie FF PU v Prešove

1 / 2007

Dejiny 1/2007 - internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2007.pdf

@ Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

Redakčná rada: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. (predseda)
PhDr. Darina Vasiľová, PhD. (zodpovedná redaktorka)
Mgr. Alexander Mušínska (redaktor)
PhDr. Martin Lipka, PhD. (redaktor)
doc. PhDr. Ľubica Harbuľová, CSc.
doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.
doc. PhDr. Ján Mojdis, CSc.
doc. PhDr. Marián Vizdal, CSc.

Prešov 2007
ISSN 1337-0707

OBSAH

ŠTÚDIE

- DOMENOVÁ, Marcela - *Duchovná kultúra v stredovekom Prešove* ... 6
- FRANKOVÁ, Libuša - *Formovanie národného vedomia Slovákov v kontexte moderného národného hnutia (do revolučnej jari 1848)* ... 19
- ALMÁŠIOVÁ, Lenka - *Mestské štatúty a zmluva o vykúpení mesta ako pramene k dejinám zemepánskeho mestečka Jelšavy v 19. storočí* ... 31
- VASILOVÁ, Darina - *Aktivity študentského Vnútromisijného spolku na Teologickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu ev. a. v. cirkvi v Uhorsku koncom 19. a začiatkom 20. storočia* ... 40
- DŽUJKO, Ján - *Šarišské Hlasy (1919 – 1920) a ich vplyv na formovanie národného povedomia na východnom Slovensku* ... 49

ĽUDIA A DOBA

- VASILOVÁ, Darina - *Daniel Bachát (K národným, cirkevným a literárnym aktivitám)* ... 56
- JURČIŠINOVÁ, Nadežda - *Pražské pôsobenie Vavra Šrobára koncom 19. storočia* ... 67
- KOVAL', Peter - *Ján Ruman a jeho pohľad na slovensko-rusínske vzťahy na severovýchodnom Slovensku v 30. rokoch 20. storočia* ... 80

RECENZIE/ANOTÁCIE

- FRANKOVÁ, Libuša - *Spišská Belá. Zost. Zuzana Kollárová. Prešov : UNIVERSUM, 2006. 441 s.* ... 87
- ALMÁŠIOVÁ, Lenka - *FRANKOVÁ, Libuša. Slováci v novom veku národov (1780 – 1848). Prešov : Universum, 2006. 228 s.* ... 90
- KOVAL', Peter - *Osobnosti prešovského školstva (Slovník) 3/1/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens (Wörterbuch) 3/1. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 75 s. ISBN 80-7165-483-3. Osobnosti prešovského školstva (Slovník) 3/2/Persönlichkeiten des Prešo-*

ver Schulwesens (Wörterbuch) 3/2. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 75 s.

... 92

ALMÁŠIOVÁ, Lenka - *Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts III. : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge (CD-ROM). Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. 171 s.*

... 94

ŠVORC, Peter - *Dariusz Dąbrowski: Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpackiej (Podkarpatskiej) 1938 – 1939. Toruń : Europejskie Centrum Edukacyjne, 2007. 413 s.*

... 96

KRONIKA

ŠVORC, Peter - *26. zasadnutie Slovensko-českej komisie historikov a seminar Rómska otázka ako faktor česko-slovenských vzťahov* ... 98

KOVAĽ, Peter - *Cirkvi a ich vplyv na formovanie národného vedomia národov a národnosti v strednej Európe (19. st. – prvá polovica 20. st.)* ... 100

PEKÁR, Martin - *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI* ... 103

DERFIŇÁK, Patrik - *Bulharsko – Exkurzia študentov Inštitútu histórie FF PU v Prešove* ... 105

VALANČÍKOVÁ, Zuzana - *Exkurzia Bulharsko očami študentky 4. ročníka FF PU v Prešove (29. apríl – 6. máj 2007)* ... 107

DŽUJKO, Ján - *3. študentská vedecká konferencia 2007* ... 109

ŠTÚDIE

K DUCHOVNEJ KULTÚRE STREDOVEKÉHO PREŠOVA

Marcela DOMENOVÁ

Duchovná kultúra prezentovala v jednotlivých časových obdobiach isté hodnoty, spočívajúce v symbióze s tradíciami, výchovou a autoritami, odrážala v sebe spôsob komunikácie, myšlienky, duchovný svet, rozum, city, vôľu či život spoločnosti. Prejavy ducha možno sledovať v podobe náboženstva, knižnej kultúry, vied i umení.¹

Divadlo

Napriek tomu, že o divadelnom živote nie je zachovaných veľa správ, slovenské divadlo sa v stredoveku a v renesancii okrem potulných igrícov, jokulátorov a vagantov v 15. storočí formovalo v dvoch líniiach, a to v cirkevnej a v svetskej.² Tie boli navzájom ovplyvňované a ich žánre sa miešali. Pokračovateľmi potulných spevákov a muzikantov, takzvaných jokulátorov v uhorskom prostredí nazývaných aj igríci, boli istým spôsobom v mestách aj mendikanti, ktorí pri žobraní spievali, hrali na hudobné nástroje, tancovali a hrávali svetské scény.³ Zo šašovských výstupov sa zrodila aj stredoveká fraška. V 15. storočí igríci vystupovali s vagantmi – potulnými komediantmi z radov bývalých študentov či klerikov v mystériách. V rozvinutom mestskom prostredí sa uplatnili práve mystéria, ako nové formy kresťanskej drámy, typické svojou masovosťou,⁴ ktoré sa k nám dostali z Nemecka. Z rúk cirkvi prechádzalo umenie do školského prostredia⁵ a cechov. Šírením reformácie sa presadili školské hry v dramatickom žánri s výchovnou funkciou. Tak sa do divadelných predstavení dostalo viac svetských postáv či námetov, uplatnil sa národný jazyk a presadzovali sa i práce klasických autorov. Hrávalo sa spravidla na námestí mesta, v čase významných cirkevných sviatkov, pri svetských príležitostiach, na jarmokoch a podobne. Predstavenia už mohli prezentovať aj kočovné „divadelné“ spoločnosti. Celé predstavenia umocňovali postavy v kostýmoch veľmi sa nelíšiacich od zvyčajného odevu stvárňovanej postavy, využívanie symboliky farieb, dotvorenie scény – kulisy, dekorácie, vizuálne efekty.

O prešovskom divadelníctve nie je veľa záznamov. Najstarší zatiaľ zistený údaj bol v účtovnej knihe v januári 1518, kde sa uvádzalo, že mesto vyplatilo 1 florén (zlatý) rektorovi školy, ktorým bol vtedy Vavrínek Wolf za to, že odohral so žiakmi Plautovu komédiu. Podľa starších výskumov išlo o prvé známe predstavenie Plauta v našich slovenských pomeroch so svetským obsahom vôbec. Možno teda predpokladať, že ak prešovská mestská spoločnosť prijala takéto predstavenie, divadelná tradícia a obľúbenosť svetských tém bola realizovateľná už skôr. Zmienka o Plautovi a jeho dvoch komédiách bola aj v testamente z roku 1519 a v danom roku mesto vyplatilo za prezentáciu bližšie nešpecifikovanej komédie rektorovi školy 75 denárov a neskôr v roku 1524 za inú nezistenú komédiu osadenstvu školy 25 denárov.⁶ Rektorom školy bol vtedy najskôr Sebastián Steyhofer.⁷

Hudba

Počiatky hudby v mestskom prostredí boli podobne ako v iných sférach života ovplyvňované a viazané s cirkevným životom, duchovnými bratstvami, hudbou či inštitúciami - kostolmi, kde sa slúžili aj spievané omše.⁸ Obrady a spev v kostoloch doprevádzal organ a v meste pôsobilo niekoľko organistov. Duchovný život dokladajú aj zachované liturgické, hudobné knihy a kódexy. Ročný plat organistu v Prešove bol napríklad na prelome 15. a 16. storočia 8 florénov. Takto mesto platilo organistovi Andrejovi (menovite uvádzaný k rokom

1497 – 1511) za pol roka služby 4 florény. V roku 1502 dostal spolu 10 florénov, no 2 florény z nich boli už platom za budúci rok. Napriek tomu, že sa nezachovali všetky daňové registre, dom Andreja sa nachádzal na námestí v 3. štvrti Prešova a v roku 1510 neplatil riadnu daň, z čoho možno usudzovať, že podobne tomu bolo aj predtým. Okrem Andreja sa v roku 1499 spomínal aj organista Martin, jemu však mesto platilo za opravy na organe. Martin bol najskôr z Levoče a spomínal sa aj k roku 1503. V roku 1511 sa v podlžnostiach mesta spomínal organista Michal, inak však mesto zaplatilo len raz starému Andrejovi. Novým organistom v tomto roku sa stal napokon Peter a pri nástupe dostal na nápoje (bibales) za 50 denárov. Spomínal sa do roku 1516, no mesto ho vyplácalo nepravidelne. V tomto roku okrem neho na tomto poste vo výdavkoch mesta figurovali aj organisti – Benedikt (5 florénov), Martin a ešte aj Marek, ktorý zlepšoval orgán. Marek sa menovite uvádzal aj v rokoch 1517 – 1518 (vtedy dosal 10 florénov). Od roku 1518 zasa mesto platilo ako organistu Gregora (dostal spolu okolo 15 florénov alebo aj voz dreva v hodnote 8 denárov), ale aj Jakuba. Gregor figuroval v mestských účtoch aj v 20. rokoch 16. storočia a jeho ročný plat bol už vyšší, najskôr 19 florénov. V rokoch 1521 a 1522 sa uvádzalo, že týždenne mu malo pripadnúť 40 denárov.⁹ Okrem organistu bolo viac krát doložené opravovanie, či zadováženie nového organu. Zvýšené položky z testamentov, ale aj z mestských účtov smerovali na nový organ vo farskom kostole sv. Mikuláša napríklad k rokom 1510 - 1511 alebo 1519.¹⁰

Doložené bolo aj trúbenie – na tube a píšťalách,¹¹ platenie trubača¹² a časť obradov, hudobných úkonov, ktoré financovalo samotné mesto. Hudba bola prepojená s tancom, vyučovala sa v mestskej škole, s pôsobením učiteľa, rektora – kantora.¹³ Tanečná kultúra mesta bola ovplyvnená starobylými základmi, choreograficko-hudobnými i spoločenskými kritériami a západným importom. Tradičné boli ženské reťazové tance, kolektívne tance, odzemkové, dupacie a krútime – párové tance.¹⁴

Umenie a maliar Peter Pictor

Kultúra a jej odraz v každodennom živote sa prejavila v hmote a umení. Čiastočne možno rekonštruovať aj gotické vybavenie, interiéry sakrálnych stavieb, dominantné boli oltáre, sochy, nástenné maľby. Zachované gotické tabuľové maľby, historicky a umelecky cenné, nám ponúkajú pohľad na vtedajšiu spoločnosť cez odev až po vybavenie domácností. Na druhej strane pôvodne zohrávali dôležitú úlohu v prehľbovaní kresťanského vedomia, života veriacich, pomáhali vzdelávať aj negramotných obyvateľov mesta v oblasti viery, mravov, zobrazovali hriech, milosrdenstvo, skutky svätcov. Medzi najznámejších kamenárov a maliarov patrili Peter Moler, Albert Moler, Ján Brengyszeyn a Vavrinec Wlodarc.

Autorom tabuľových malieb vo farskom kostole sv. Mikuláša bol Peter Pictor zvaný aj Peter Moler. Dokladajú to mestské účty, ale aj testamenty,¹⁵ respektíve aj testament samotného Petra z roku 1525.¹⁶ Peter Pictor bol remeselníkom, maliarom. Zároveň pôsobil aj ako prisázný, zastupoval mesto vo viacerých úradných záležitostiach. Bol však na tú dobu i „umelcom“, ktorý maľoval sakrálne interiéry – nielen tabule, ale aj vitrážové okná, chór či vežu kostola. Jeho menovec a spolumešťan Albert Goder (Godor) zvaný aj Pictor, síce podobne často zastupoval mesto vo veciach úradných a verejných, ale možno doložiť, že maľoval - natieral stavby a šindle na veži.¹⁷ V skutočnosti sa živil varením piva a bol cechmajstrom pivovarníkov, čo dokladajú artikuly cechu z roku 1506.¹⁸ Podľa daňových registrov možno čiastočne odhadnúť a porovnať aj jeho majetkový status, podľa čoho ho možno priradiť na rozdiel od Petra medzi stredne až vyššie situované meštianstvo. Peter Pictor vlastnil majer na

Ulici pri hradbách (platea Wallensis) a žil v dome na námestí v 2. štvrti mesta. Ako daňovník sa takto registroval od roku 1488 (ako posledný daňovník v tejto štvrti), kedy mu vyrubili daň 2 florény. V rokoch 1489 (platil daň 184 denárov), 1490 (185 denárov) a 1491 (182 denárov) sa však evidoval v 4. štvrti (približne 5. v poradí od konca štvrte) od roku 1510 opätovne v 2. štvrti mesta, kedy mu na sv. Michala mesto vyrubilo daň 106,5 denárov a v roku 1513 na sv. Juraja (2. štvrť) 136 denárov. Bol chudobnejší ako spomenutý Albert Goder, ktorý žil v tej istej štvrti a platil riadnu daň v sume 155,5 denárov.¹⁹ Peter Pictor však zomieral s nevyrovnanými účtami, no podľa stanovených odkazov sa veľkosť či pestrosť jeho pozostalosti odhadnúť nedá. Vo svojej poslednej vôli spomínal aj jemu prináležiace podľžnosti – plat, za prácu na tabuliach (mal'bách na oltároch), a to v samotnom farskom kostole sv. Mikuláša, a to tabuľu sv. Mikuláša, ale aj mimo mesta, napríklad v obciach Šariša či Zemplína. Za prácu na nich dostával od 40 do 150 florénov. Sám mal záväzky voči Jakubovi pictorovi (maliarovi), Bratstvu Božieho tela, ktorému odkázal aj striebornú čašu (picarium) a štyri strieborné lyžice ohodnotené na 4 florény, či súkromným osobám, ako Krištofovi Melczerovi v sume 10 florénov. Na zádušnú omšu nechal kaplánom 1 florén. Nespomínal však deti, ale podľa starších údajov k roku 1506, sa evidovala v meste aj jeho dcéra Anna (a jej dom).²⁰

Knižná kultúra

Gotický sloh v Prešove pretrval približne do polovice 16. storočia. Od 15. storočia sa však z Talianska šírila do nášho prostredia renesancia, ktorá sa v meštianskej architektúre Prešova, v knižnej kultúre i v divadelnom prostredí prejavila už v počiatkoch 16. storočia.²¹ Hlavným jazykom stredoveku bola latinčina ako reč cirkvi, diplomacie i úradov. Z jazykového hľadiska v dobových textoch dominovala latinčina, nemčina. Ako však celkovo vyzerala súdoba domáca literárna tvorba v žánrovom, ideovom či jazykovom charaktere, je ťažko hodnotiť. Keďže obľúbenými boli aj dramatické žánre, na čo poukazujú zmienené divadelné predstavenia v školskej réžii, mohli sa rozvíjať aj v domácom prevedení mystéria a frašky, pašiové a legendové hry. Vplyvy renesančnej a humanistickej literatúry sú u nás už okolo roku 1500, najmä pod vplyvom cudzích humanistov pôsobiacich na slovenskom území, šírením anticých autorov. Viac informácií poskytujú mestské administratívno-právne písomnosti a účty, dosvedčujúce práve záujem o klasických autorov. Vzdelanosť a rozhl'adenosť mestských notárov je doložitelná napríklad používaním citátov, a to aj ako vsuviok v mestských knihách (napríklad v knihe Tavernikálneho práva). Všeobecne podľa lingvistov mestská literatúra z poetiky inklinovala k ľubostným až pijanským a satirickým piesňam, pisárskym veršíkom.²² Z prozaických literárnych žánrov k mravouke i zábave, charakterizovanej sentenciami,²³ proverbiami, bájkami, povest'ami, anekdotami, fáciiami a poviedkami v antickom, rytierskom a dobrodružnom duchu. V odborných žánroch mohli figurovať bestiáre, fyziológy, anály, kroniky, vokabuláre, listy literárneho charakteru a rozmanité traktáty. Prozaické, odborné, vedecké žánre svetského charakteru sa kryštalizovali v historickom a právnom odbore. V žánroch cirkevnej literatúry prevládala aj mravouka, legendy, poviedky či exemplá.²⁴

Práve potreba rukopisnej a tlačenej knihy, vznik knižníc bolo odrazom priaznivých spoločenských a hospodárskych pomerov mesta. Šírenie myšlienkového bohatstva v knižnej podobe bolo určené nielen cirkvi, ale aj laikom, študentom (univerzít) pôsobiacich neskôr aj v službách mestského magistrátu (notári, rektori škôl). Študenti, novousadlíci si prepisovali, donášali i kupovali knihy zo zahraničia, najmä Poľska, Čiech a Rakúskych krajín. Knižná kultúra²⁵ v Prešove v období šírenia kníhtlače, bola už čiastočne spracovaná.²⁶ Dodnes sa

nám však zachovalo – okrem administratívnych kníh mesta, právnych zbierok,²⁷ len malý počet stredovekých kódexov – rukopisných kníh, inkunábul a tlačí.²⁸

Na vlastníctvo kníh či vzťah k nim u mešťanov, u osôb z radov inteligencie a kléru poukazujú aj testamentárne odkazy. Mešťania vlastnili nešpecifikovaný slovník, tlačenú prácu Valu (1515), Donata a Seneku (1519), cirkevné knihy u poručiteľov z radov duchovenstva, napríklad u farára Mikuláša – misál a breviár (1516), ktoré odkázal farskému kostolu.²⁹ Z tohto obdobia sa však nezachovali súpisy/katalógy cirkevných či súkromných knižníc. Informácie sú sporadické a najstarší účtovný doklad o cirkevných knižniciach³⁰ v Prešove bol z roku 1478, kedy sa kúpila kniha pre kostol za 83 denárov, v rokoch 1483 – 1484 sa dalo na knihy pre kostol 75 denárov, v roku 1485 boli kúpené dve omšové knihy (mesbuch) za 1,5 floréna, druhá za 6 denárov, ale nikde sa neuvádzalo meno predajcu – kníhkupca. Aj Kostol sv. Leonarda vlastnil knihy, napríklad podľa jeho účtov k roku 1507 dostal misál vydaný tlačou od mešťana Juraja Cromera. Komplexný súpis kníh farského kostola sa zachoval až k rokom 1553 a 1606.³¹

Knižnica mesta mohla byť lokalizovaná na radnici a využívaná pre pracovné účely, kde asi prevládali knihy právneho charakteru. Mesto kúpilo Justinianove Digesta a Pandecta, v roku 1516 akúsi bližšie nešpecifikovanú knihu o vojenstve za 75 denárov, v roku 1520 zasa Verbóciho Tripartitum za 1,5 floréna.³² Mesto vlastnilo aj Boetia – De consolatione philosophica (Norimberg 1483), dekréty pápeža Gregora [IX.] (z rokov 1494, 1496), nemeckú právnu knihu spreď roka 1498. Mesto sa zároveň staralo o prepisovanie, úpravu dokumentov, zabezpečenie papiera, o opravu kníh, väzbu – spony, o čom svedčia jeho výdavky.³³ Písacou látkou boli papier a pergamen. Papier bol spravidla talianskeho,³⁴ nemeckého,³⁵ francúzskeho³⁶ a poľského pôvodu.³⁷ V účtovných knihách sa zriedka uvádzala aj cena a množstvo kúpeného papiera, mená obchodníkov, ktorí sa zaoberali i predajom dovezeného papiera (papyrus, pappire, papir) meraného na kusy, v rýsoch (Reyz, pro resa).³⁸ Knihkupec mohol suplovať istým spôsobom úlohu kníhtlačiara, sprostredkovateľa i v Prešove. Doložený je výnimočne – v testamente učiteľa Vavrinca Wolfa, bakalára z roku 1519, ktorý Marekovi kníhkupcovi (bibliopola) pôsobiacemu mimo Prešova, dlhoval za knihy financie.³⁹

V rokoch 1480 – 1491 je v textoch daňových kníh doložený i pergamenník – výrobca pergamenu Jakub (permentist, permista, pergamentister), ktorý žil v 3. štvrti mesta. V roku 1480 na sv. Vavrinca mu mesto vyrubilo daň 28 denárov, v roku 1490 na sv. Juraja alebo v roku 1491 opätovne na sv. Juraja mu mesto vyrubilo zasa daň 27,5 denárov.⁴⁰ Podľa nej ho možno priradiť do kategórie (naj)chudobnejších mešťanov. Odpisovači (scriptori), menej iluminátori v kódexovej literatúre a najmä pisári kníh podľa mena sú v prešovskom prostredí doložení v 15. storočí. Boli to vzdelaní muži domáceho i cudzieho pôvodu⁴¹ ako v roku 1483 Juraj Henck(e)l pôvodom z Levoče (študoval aj vo Viedni). Prepisovali, iluminovali liturgické knihy pre mesto, ale aj pre Bardejov – ako Baltazar zvaný katedrálny (1494 – 1495), ktorý tu odpisoval antifonár.⁴²

V Prešove sa dodnes zachovali len dva stredoveké latinské kódexy: Žaltár zo 14. storočia neznámej proveniencie⁴³ a Antifonár poľského pôvodu datovaný k roku 1375.⁴⁴ Na území mesta (Ev. kolégium – trinásť titulov, Eparchiálna knižnica – trinásť titulov)⁴⁵ sa dnes eviduje celkovo 26 inkunábul (prvotlačí) z 15. storočia,⁴⁶ najmä z officín z Benátkok a Bazela, menej z Augsburgu, Mantovy a Štrasburgu. Okrem teológie, Biblie a Gratiana, je z tematického hľadiska zastúpená antická filozofia (M. T. Cicero), história (Titus Livius, Herodotus, C. S. Crispus). Z iných autorov sa zachovali práce Antonia Florentina, Cassiodora, Aurélia M.

Flavia, Gratiana, Diodora Sicula, Laurentia Vallu a Terenta Publia Afera. Vázby inkunábul pozostávajú spravidla z drevených dosiek potiahnutých kožou, menej pergamenom. Inicialky a verzálky sú vmaľované v pestrých farbách, nie sú výnimočné i prázdne miesta rezervované pre ne. Menej časté je rubrikovanie. Okrem týchto inkunábul boli v meste aj iné, časť z nich patrila neskôr aj prešovským františkánom.⁴⁷ Proveniencia prvotlačí z Eparchiálnej knižnice je rôzna,⁴⁸ pôvodní majitelia sú nejasní. Viaceré z nich sa však dostali do fondov až darom Jána Kováča, alebo nákupom prevažne v 19. storočí.⁴⁹ Presný počet paleotypov (tlačí z rokov 1500 – 1550) zachovaných na území mesta Prešov sa nedá zatiaľ presne uzavrieť, keďže prebiehajúci výskum nebol ukončený.⁵⁰ Možno predpokladať, že celkovo na území mesta Prešova sa zachovalo vo fondoch štyroch knižníc okolo 1 200 tlačí zo 16. storočia.⁵¹

Kniha v 16. storočí už našla pevné miesto v interiéroch príbytkov mešťanov, ale bola vzácna pre majiteľa svojim obsahom i kvôli ozdobným či reprezentačným väzbám, ktoré odzrkadlili kultúrnu úroveň, vzdelanie a majetnosť svojho vlastníka. Na tých, ktoré sa zachovali dodnes, fyzicky možno sledovať akou cestou sa dostali k majiteľovi, aké vedné smery, sve-tonázor i predstavy pôsobili na formovanie vtedajšieho mešťanstva.⁵²

Zo zachovaného materiálu nie je možné zamerať sa a podložiť osobnú kultúru stredovekého človeka, jeho spôsob myslenia, správania sa v jednotlivých situáciách. Napriek tomu existencia mestskej školy, najmä jej rozvoj po roku 1531, kúpa a odkazovanie kníh, potreba vysokoškolskej vzdelanosti a duchovný svet človeka naznačuje, že Prešov už koncom stredoveku patril medzi rozvíjajúcu sa dynamickú a kultúrnu lokalitu.

Príloha 1 Zoznam zachovaných inkunábul evidovaných v Eparchiálnej knižnici v Prešove

1. Antoninus Florentinus: Summa theologica. Pars II. Venetiis, Franciscus Renner et Nicolaus de Frankfordia socii, 1474. 2°. (sign. 3258.)
2. Cassianus, Johannes: De institutis coenobiorum. Collationes XXIV. Basileae, Johannes de Amerbach. 1497. 4°. Ide o prívázok k zápisu č. 3
3. Jacobus de Voragine: Legenda aurea. S.l., s.t., (1503). 4°. (sign. 492, no pod touto citovanou sign. je však uložená iná tlač: Summa doctrinae, Agria 1779)
4. Cassiodorus, Flavius Magnus Aurelius: Historia ecclesiastica tripartita. Augustae Vindellicorum, Johannes Schüssler; circiter Non. Febr. [5.II.] 1472.2°. (sign. 2003)
5. Conradus de Halberstadt: Concordantiae Bibliorum. – Johannes de Segobia: Concordantiae partium indeclinabilium. Ed. Sebastian Brant. Basileae, Johannes Froben et Johannes Petri; Non. Sept. [5.IX.] 1496.2°. (sign. 3255)
6. Eusebius Caesariensis: Historia ecclesiastica, latine interprete Rufino. Mantuae, Johannes Schallus; [non ante 15.]VII.1479.2°. (sign.1998)
7. Gratianus: Decretum cum apparatu. Basileae, Johannes Froben et Johannes de Amerbach; Kal Iul. [1.VII.]1500.4°. (sign.1268)
8. Hilarius Litomiricensis: Tractatus contra perfidiam aliquorum Bohemorum. Argentinae, [typographus Jordani(=Georgius Husser)]; In die SS. Viti et Modesti [15.VI.]1485.4°. (sign. 1634)
9. Valerius Maximus, Caius: Facta et dicta memorabilia. Cum commentario Oliverii Arzignanensis. Venetiis, Bonetus Locatellus impensis Octaviani Scoti; prid. Kal. Maiias [30.IV.]1493.2°. (sign.1712)

10. Caracciolus (Robertus) de Licio: Quadragesimale de Peccatis. Venetis Andreas de Toresanis de Asula 1488. (sign. 3026)
11. Ferrariensis (Joannes): Liber de coelosri vita et de animarum immortalitate. Venetiis, Mathus Capcasa Parmensis, 1494. (sign. 1941; predtým evidovaná ako: Originos, A.: Homilie. Venetiis, 1494)
12. Gratianus: Decretum cum apparatu. Argentinae, s. t., 1489. (sign. 4636, predtým pod: Decreta patrum sive concordia discordantium canonum cum suis apparatusibus. 1489)
13. Vogarine, Jacobus de: Legenda Sanctorum. Argentinae, 1496. (sign. 3241; predtým pod tým istým autorom ako: Lombardica historia quem a plerisque aurea legenda sanctorum appellatur. 1496)

Príloha 2 Zoznam zachovaných inkunábul z fondov Kolegiálnej knižnice ev. a.v. v Prešove

1. Biblia latina. Cum additamentis Francisci Monoliensis et Quinti Aemiliani. Venetiis, Johannes Herbolt; prid. Kal. Nov.[31.X.]1483.2°. (A f 22)
2. Cicero, Marcus Tullius: De officiis. Cum commentariis. Venetiis, Vernardinus Venalius; [circa1488]. 2°. (M Q 73).
3. Diodorus Siculus. Bibliotheca; e graeco in latinum a Gianfrancesco Poggio Bracciolini traducta. Ed. Bartholomaeus Merula. Venetiis, Johannes Tacuinus; XII. Kal. Oct. [20.IX.]1496.2°. (sign. L f 7 A), má príväzky evidované pod č. 4, 5, 6
4. Livius, Titus: Historiae Romanae decades. Ed. Marcus Antonius Sabellicus. Venetiis, Bartholomaeus de Zanis; 20.VI.1498. 2°.
5. Herodotus: Historiarum libri IX interprete Laurentio Valla. Venetiis, Johannes et Gregorius de Gregoriis fratres; 8.III.1494.2°.
6. Valla, Laurentius: Elegantiae latini sermonis. Venetiis, Albertinus de Lisona Vercellensis; 4.VI.1504. 2°.
7. Gratianus: Decretum cum apparatu. Basileae, Johannes Froben et Johannes de Amerbach; Kal Iul. [1.VII.]1500.4°. (sign. Ly VI 8).
8. Horatius Flaccus, Quintus: Opera cum commentariis Acronis, Porphyronis, Landini et Mancinelli. Venetiis, [Philippus Pincius]; 13.VII.1498.2° (sign. P VII 24)
9. Isidorus Hispalensis: Etymologiarum libri XX. – De summo bono. Venetiis, Bonetus Locatellus Octaviani Scoti; III. Id.Dec.[11.XII.]1493.2°. (sign. M Q 71 prív.2.). Je to príväzok k č. 10
10. Valerius Maximus, Caius: Facta et dicta memorabilia. Cum commentario Oliverii, Arzignanensis. Venetiis, Albertinus de Lisona Vercellensis; 22.V.1505.2°
11. Sallustius Crispus, Caius: Opera. Cum Laurentii Vallae commentario in bellum Cati-linarum et Johannis Chrysostomi Soldi in bellum Jugurthinum. Ed. Pomponius Laetus et Johannes Britannicus. [Venetiis, Christophorus de Pensis; circa 1494-1500].2° (sign. L f 7 B), obsahuje i príväzok pod č. 12
12. Diodorus Siculus. Bibliotheca; e graeco in latinum a Gianfrancesco Poggio Bracciolini traducta. Ed. Bartholomaeus Merula. Venetiis, Johannes Tacuinus; XII. Kal. Oct. [20.IX.]1496.2°.
13. Terentius, Afer Publius: Comoediae. Cum commentario Aelii donati et Johannis Calphurnii in Heautontimorumenon. Venetiis, [Albertinus Vercellensis]; 1.XII.1500. 2°. (sign. P VII 23)

POZNÁMKY

- ¹ Kultúra je tvorená aj vedou, výtvarným umením, literatúrou či hudbou, filozofiou, náboženstvom a celkovým vývojom spoločenských mravov či etiky, podobne je tvarovaná vzdelaním a výchovou. Kultúrou je všetko, čím človek postupne humanizoval svoj život, čím ho dvíhal nad materiálne, biologické prejavy a záujmy v službe ducha. HANUS, Ladislav: Človek a kultúra. Bratislava : Lúč, 1997, s. 7.
- ² Celkovo sa divadlo nepodobalo na to antické, na scéne boli potulní herci, postačili preň miesta, kde sa ľudia schádzali. Náboženské vnímanie spôsobil, že sa divadlo rozdelilo na neoficiálne plebejské ako výrazu skazenosti ducha i tela a oficiálne náboženské – liturgické, ktoré súviselo s vlastnými náboženskými obradmi a vychádzalo z rituálnych antifón. Z malých dramatických scén vkladných do bohoslužieb, ktoré interpretovali duchovné osoby. Približne od 12. storočia sa niektoré úlohy obsadzovali aj laikmi a do hier prenikajú i svetské prvky. Najobľúbenejším žánrom svetského divadla bola fraška s témou bežného života či o ľudských nedostatkoch. BLAHYNKA, Miloslav: Svet živých obrazov. Divadlo v stredoveku. In: História 2, 2003, s. 4-6.
- ³ O činnosti mendíkov pozri MINÁRIK, Jozef: Stredoveká literatúra. Bratislava : SPN, 1980, s. 244. Podľa iných faktov, možno uviesť k stredovekému životu divadlo i hudbu, ktoré pestovali a podobne ako v Bratislave i v iných mestách pôsobili vežový majster (k roku 1439), trubač (k roku 1448), ktorí spestrovali program na oficiálnych slávnostiach a pre vyššie vrstvy. Pri slávnostiach súkromného charakteru (napr. svätajánske slávnosti už k roku 1448), sa obyvateľstvo zabávalo pri hudbe potulných huslistov, gajdošov a pištčov. Dejiny Bratislavy. Zost. Darina Lehotská. Bratislava : Obzor, 1978, s. 77. Činnosť igrícov sa usilovali zamedziť rozličné zákazy, ako od kráľa Bela IV. (napríklad z roku 1244), zákaz budínskej synody v roku 1279, ktorá zakazovala aj návštevu divadelných predstavení. Stredoveká náboženská dráma sa na západe vyvinula z dialogického trópu, ktorý bol súčasťou introitu veľkonočnej omše. Vkladala sa do obvyklého liturgického textu na spestrenie bohoslužby, kde sa viacej angažoval práve svetský živel. Bližšie CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Z divadelných počiatkov na Slovensku (Zborník statí). Bratislava : Národné divadelné centrum, 1997, s. 3-4.
- ⁴ Ako príklad na zosvetštenie hier, masovosť v obsadení pri hraní mystéria, možno spomenúť Bardejov, kde vystupovalo (zrejme v nemčine, v rokoch 1439 – 1450) 54 osôb, medzi nimi i členovia mestskej rady. CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Z divadelných počiatkov na Slovensku (Zborník statí). Bratislava : Národné divadelné centrum, 1997, s. 7.
- ⁵ V latinských školách je doložené od 10. storočia používanie hier na precvičovanie gramatiky, čím sa nepriamo propagoval i odkaz antického divadla, komédie. Najstaršie písomné zmienky z účtovných mestskej prameňov pochádzajú z Bardejova, Bratislavy a Banskej Bystrice. Definitívne ukončenie cirkevného divadelníctva bolo určené bulou pápeža Pia V. z roku 1566. Viac o divadle CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Slovenské divadlo v stredoveku a za renesancie. In: Humanizmus a renesancia na Slovensku v 15. – 16. storočí. Bratislava : SAV, 1967, s. 404-414.
- ⁶ Podľa Mileny Cesnakovej-Michalcovej sa hry hrali v rokoch 1519 a 1523, na sviatok sv. Kataríny a sv. Doroty a predpokladala, že to boli divadelné hry o týchto sväticiach. Prešov sa v porovnaní s inými mestami, stal z hľadiska divadelnej histórie už v 17. storočí jedným z centier školského divadelníctva na Slovensku. CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Z divadelných počiatkov na Slovensku (Zborník statí). Bratislava : Národné

divadelné centrum, 1997, s. 8, 50.

- ⁷ Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Magistrát mesta Prešov – Listy a listiny (MMP – LL), sign. 1009. ŠA Prešov, fond Magistrát mesta Prešov – Knihy (MMP – K), sign. 2676 (v roku 1518: ...Rectori scolarium ex eo, quod Comediam Plauti in capitolio cum scolarius suis lusit fl. 1.; v roku 1519: ...Rectori scolarium pro recitatione Comedie den. Lxxv; v roku 1524: Scholaribus pro recitatione comedie den. xxv.).
- ⁸ Spievané omše, existencia orgánu vo farskom kostole sú doložené aj v posledných vôľach poručníkov, podobne aj vlastníctvo kníh - liturgických. Na druhej strane sa v kostoloch zakazoval ľudový spev a hranie na píšťalách – a to na Ostrihomskej synode v 12. storočí. CESNAKOVÁ-MICHALCOVÁ, Milena: Z divadelných počiatkov na Slovensku (Zborník statí). Bratislava : Národné divadelné centrum, 1997, s. 3.
- ⁹ Posledné zmienky o organistovi Andrejovi sú z roku 1511, v daňovom registri sa na jeho parcele evidoval už nový daňovník Juraj Mohosch. ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2675, 2676, 2678.
- ¹⁰ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 820 (rok 1510), 992, 1000 (rok 1519). Pôvodne sa orgán nachádzal na západnej strane v najstaršej časti severnej lode a až po prestavbe 16. storočia sa dostal na dnešné miesto. Bližšie WAGNER, Vladimír: Architektonický obraz župy Šarišskej. In: Prúdy, roč. 10, 1926, s. 495. Dnešný orgán používaný vo farskom kostole je zo 17. storočia. GERGELYI, Otmar, WURM, Karol: Historické orgány na Slovensku. Historische Orgeln in der Slowakei. Bratislava : Opus, 1989, s. 63-67.
- ¹¹ ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2682 (v roku 1448: ...Item fistulatoribus in festo Trinitatis X den.).
- ¹² Podľa Liptákovej mal trubač „vežový hudobník“ v živote mesta významné postavenie. Existencia vežových trubačov bola výsadou slobodných kráľovských miest. Ich pracovnou náplňou bola strážna služba na veži, ohlasovanie času, ale aj ohňa a nebezpečenstva, hrali aj na mestských oslavách či pohreboch. Patronát nad nimi malo mesto i cirkev. LIPTÁKOVÁ, Anna: Mestský vežový trubačí a ich pôsobenie v Košiciach. In: Historica Carpatica 20. Zost. Dáriuš Gašaj. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1989, s. 188-189.
- ¹³ Prvá zmienka o pestovaní hudby v Bratislave bola k roku 1302, a to o hmotnom zaopatrení učiteľa – kantora dómu sv. Martina, ktorý mal na starosti nielen cirkevnú hudbu, ale i spev so žiakmi. Popri tom možno uviesť i tvrdenia, že okrem spevu sa na školách vyučovala hudobná teória v rámci hudby (tá bola súčasťou kvadrívia, t. j. aritmetika, geometria, astronómia, hudba), ale aj notopis (neumy, nota choralis, neskôr i menzurálna notácia), náuka o harmónii a kontrapunkt. Dejiny Bratislavy. 2. vyd. Zost. Vladimír Horváth, Darina Lehotská, Ján Pleva. Bratislava : Obzor, 1978, s. 77. Podľa Wintera sa hudba (musica) v škole teoreticky i prakticky cvičila, podobne ako viachlasné spevy. WINTER, Zikmund: Zlatá doba miest českých. Praha : Odeon, 1991, s. 176.
- ¹⁴ V Kremnici je dochovaný mečový tanec – pôvodne cechový, ktorý existuje dodnes vo viacerých obmenách ako fašiangový tanec. DŮŽEK, Stanislav: Ľudový tanec. In: Pamiatky a múzeá, 1997, č. 2, s. 43-45. Napríklad svetskú hudbu v Bratislave aplikoval vežový majster trubač (ktorého učenie bolo trojročné), dostával plat i naturálie, cez noc trúbil fanfáry ako znak času, bdel nad mestom, vítal významných hostí. Na sviatky z veže zneli aj koncerty. Na zábavách patriciátu, na procesiách sa ostatné obyvateľstvo zabávalo a tancovalo pri hudbe potulných huslistov, píšťcov a gajdošov. Svetskú hudbu produkovali trubači, bubeníci, píšťci, huslisti, harfeníci a iní. Duchovnú hudbu možno sledovať

v cirkevných obradoch – orgáne a speve. Dejiny Bratislavy. Zost. Darina Lehotská, Ján Pleva. Bratislava : Obzor, 1966, s. 95-96.

- ¹⁵ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 863 (oltár Juraja martýra)
- ¹⁶ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 1179. Peter žil ešte v rokoch 1526 – 1527 v 2. štvrti mesta a vlastnil aj majer na ulici pri hradbách. V roku 1527 mu mesto vyrubilo daň 1 florén a 26,5 denára. ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2675.
- ¹⁷ ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2678, 2676 (v roku 1518: ...domino Alberto racione Coloracione cilindriarum 1 fl.).
- ¹⁸ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 733/a.
- ¹⁹ ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2676. MMP – LL, sign. 505, 510, 890.
- ²⁰ ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2678, fol. 285b.
- ²¹ Bližšie k problematike rozšírenia renesancie na Slovensku Po stopách výtvarnej minulosti Slovenska. Výber z diela Alžbety Güntherove-Mayerovej. Ed. Anna Petrová-Pleskotová. Bratislava : PALLAS, 1995, s. 102-105.
- ²² V Bardejove sa zachovali dva doklady stredovekej mestskej poézie z 15. storočia odrážajúce vplyv sliezskej a moravskej kultúry. Jednou je nemecká anonymne zapísaná ľúbostná pieseň do bardejovskej mestskej účtovnej knihy „Ich will is immer klagen got“, ako ukážka stredovekej meštianskej poézie. Ide o pojetie žalobnej piesne odmietnutej lásky, ako starodávneho motívu ženskej nevernosti, ktorú sklamaný cititeľ praniejuje ako nerozumný skutok. Druhou je slovenská ľúbostná pieseň „O mijla panna“ z roku 1457. Bližšie TISCHLEROVÁ, M., TISCHLER, P.: Stredoveká nemecká pieseň z Bardejova a jej autorstvo s niekoľkými poznámkami k stredovekému mestu. In: ZbFFUK Historica 45. Bratislava : Univerzita Komenského, 2002, s. 205-217.
- ²³ ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2661. Kniha Tavernikálného práva (obsahuje citáty v lat., hebr. jaz.). Rukopisné citáty pozri ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2681 (... Noli Peccare Dominus Videt), 2676 (...Senectus Natura loquacior est). Citáty najmä z M. T. Ciceróna pri úvodných formulách obnovy magistrátu k niektorým rokom (napríklad k rokom 1510, 1524). ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2678, 2676.
- ²⁴ MINÁRIK, Jozef: Stredoveká literatúra. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1980, s. 157-244. Prvými významnými humanistami boli L. Cox, V. Eck, K. Sperfogel, ktorý sa uplatnili práve vo východoslovenských mestách, v školskej a vo verejnej správe. MINÁRIK, Jozef: Renesančná a humanistická literatúra. Bratislava : SPN, 1985, s. 72-73. Viac o domácej tvorbe, či tvorbe so slovenskými vzťahmi KUZMÍK, Jozef: Slovník starovekých a stredovekých autorov, prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi. Martin : Matica slovenská, 1983. 608 s.
- ²⁵ Knižná kultúra v širšom slova zmysle skúma všetko, čo sa týka výroby kníh, ich výzdoby až po vytváranie zbierok, knižníc i kníhkupectva. Ukrýva v sebe rukopisnú i tlačenú knihu, pisárov, kníhtlačiarov a vzdelancov.
- ²⁶ IVÁNYI, Béla: Könyvek, könyvtárak, könyvnyomdák Magyarországon. In: Magyar Könyvszemle 1929; Az irás és könyvek Eperjesen a XV. - XVI. Században. In: Magyar Könyvszemle, 19, 1911, s. 132-146, 215-226, 301-318; A eperjesi egyház könyvtára 1606-ban. In: Magyar Könyvszemle 26, 1918, s. 89-93. GULYÁS, Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. Században. Budapest 1931. 273 s. GULYÁS, Pál: A könyv sorsa Magyarországon. I.-II. Rész. Budapest : OSZK, 1961. 209 s., 305 s. REPČÁK, Jozef: Knihy, knižnice a kníhtlačiarstvo v Prešove (Z dejín knižnej kultúry). In: Knižničný

- zborník 1970. Ed. Margita Buociková. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 89-146; Vývoj kníhkupectva v Prešove do roku 1945. In: Nové obzory 21. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1979, s. 77-91; KOLODZIEJSKÝ, Ladislav: Katalóg slovacikálnych kníh do roku 1918 kolegiálnej knižnice v Prešove. Pri príležitosti 300. výročia od založenia kolégia. Martin : Matica slovenská, 1969. 598 s.
- ²⁷ Tu sa radí kódex písaný v čierno-červenej farbe, mestská kniha právneho charakteru z 15. storočia v nemeckom jazyku (*Liber legum civitatis Epperies*), ktorá obsahuje nemecký odpis magdeburského práva a informácie o štatútoch tavernikálnych miest. Rukopisné marginálne poznámky k textu v latinskom jazyku a kresby mestského notára Cristana Czibnera z konca 15. storočia. Béla Iványi niektoré zápisy rukopisu datoval pred rok 1412. ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 113/1. Patrí tu rukopisný odpis tavernického práva v nemeckom jazyku (*Tavernicalbuch*) zo začiatku 16. storočia, ktorý je doplnený o citáty právneho charakteru. ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2661. Latinský odpis zbierky *Summy legum Raimundi* je dnes nezvestný. ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 455.
- ²⁸ V Štátnom archíve Prešov sa vo fondoch a zbierkach neregistrujú kódexy, inkunábuly, rukopisné odpisy kníh literárneho charakteru. Bližšie VERDONOVÁ, Viera: Zo starých knižničných fondov Štátneho oblastného archívu v Prešove. In: Knižnice a informácie 26, 1994, č. 8-9, s. 371-373; Zo starých knižničných fondov Štátneho oblastného archívu v Prešove. In: Knižnice a informácie 27, 1995, č. 6, s. 261-263; Historické knižné fondy v Štátnom oblastnom archíve v Prešove. In: Knižnice a informácie 30, 1998, č. 8-9, s. 323-329.
- ²⁹ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 936. Kuzmík datuje odkaz do roku 1520. U klerikov sa vyskytovali najmä knihy na liturgické účely. Farári mali knihy aj v súkromnom vlastníctve, ojedinele vlastnili i vyšší počet kníh (knižnice). V roku 1536 prešovská mestská rada zaplatila 4 florény a 34 denárov za prevoz knižnice kazateľa, ktorého pozvala z Krupiny. KUZMÍK, Jozef: Knižné zbierky a knižnice na Slovensku v stredoveku a renesancii. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 177.
- ³⁰ Možno predpokladať existenciu knižnice – zbierky rukopisných aj tlačených liturgických kníh v kostoloch a v mestskom kláštore, podobne tomu bolo aj v iných mestách. SELECKÁ, Eva: Stredoveká levočská knižnica. Martin : Matica slovenská, 1975. 216 s. Okrem starých tlačí mapuje rukopisy, prvotlače a na konci práce sú ich súpisy – katalóg. Venovala sa nielen formovaniu stredovekých levočských (mestská knižnica, cirkevné i súkromné knižnice), ale celkovo spišských knižných zbierok.
- ³¹ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 436/a, 465/b, 484/a, 577a, alebo pre porovnanie REPČÁK, Jozef: Knihy, knižnice a kníhtlačiarstvo v Prešove (*Z dejín knižnej kultúry*). In: Knižničný zborník 1970. Ed. Margita Buociková. Martin : Matica Slovenská, 1970, s. 94. Z roku 1553 sa zachoval inventárny súpis so 78 dielami, hlavne tlačami z farského Kostola sv. Mikuláša, ktorý bol odovzdaný farárovi Matejovi Lauterwaldovi z Elbingenu. Podľa *Indexu librorum ad ecclesias Epperiensem pertinentium* z roku 1606, sa v knižnici nachádzalo 175 zväzkov kníh. Pre porovnanie prešovská farská knižnica v roku 1606 mala viac kníh ako košická farská knižnica. SABOL, Eugen: *Z dejín kódexov a miniatúr na Slovensku*. Martin : Matica slovenská, 1955, s. 20.
- ³² ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2676 (v roku 1516: *...pro 1 libro artis milicie Lxxv den.*; v roku 1520: *...pro legibus Stephani Verbocij 1,5 fl.*).
- ³³ ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2678, 2676. Napríklad za spony na mestské knihy mesto dalo aj 30 den.

- ³⁴ Medzi papier talianskeho pôvodu patria filigrány v podobe býčej hlavy. Tá ma viacero variantov, v spojení hlavy nesúcej na dlhej stopke šesťlupeňový alebo sedemlupeňový kvet (stopka kvetu môže byť ovinutá hadom), býčia hlava z ktorej vyrastá dlhý jednoramenný kríž, býčia hlava nesúca dlhý jednoramenný kríž a ten po brvno omotáva – trikrát had (ak korunovaný), býčia hlava nesúca trojcípú korunu a z nej vyrastajúci šesťlupeňový kvet (alebo kombinácia koruny s hadom, koruny s krížom), tak aj volská hlava nesúca na dlhej stopke zavesený trojuholník, nad ním dve vodorovné čiary pretínajú zvislú stopku. Iným typom filigránov talianskeho pôvodu sú rôzne varianty váh – v kruhu, v štíte. ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 256, 269, 276, 306, 345, 399, 462, 495, 510, 520, 532, 598, 670, 707, 728, 751, 810, 863.
- ³⁵ Papier dovážaný z Nemecka (Landshut) mohol mať filigrán v podobe železného klobúka, papier z Bavorska mohol mať filigrán v podobe koruny ozdobenej krížom. ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 696, 805, 853, 876, 890, 974, 1138, 1179.
- ³⁶ Francúzsky papier mal vodoznaky v podobe – dvojramenného kríža či v podobe kotvy v kruhu, ktorý je zakončený kvetom. ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 799, 991, 1009, 1022, 1024, 1051, 1053, 1152.
- ³⁷ Identifikácia výrobcov papiera bola možná na základe filigránov zo skúmaných písomností vo fonde Magistrátu mesta Prešov a overovania podľa LUBIŠČÁKOVÁ, Dagmar: Filigrány v Šariši v 15. – 17. storočí. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 1998. 90 s. Diplomová práca. DECKER, Viliam: Priesvitky archívu mesta Kremnice v zbierke Pavla Križku. Martin : Matica slovenská, 1956. 72 s.
- ³⁸ ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2678, 2682, 2676. ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 339. IVÁNYI, Béla: Az irás és könyvek Eperjesen a XV. - XVI. Században. In: Magyar Könyvszemle, roč. 19, 1911, s. 139-144. Dejiny Prešova 1. Ed. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 255-256. Najstaršia papiera na území východného Slovenska bola v Levoči a pôsobila od roku 1530. HOUDEK, Ivan, DECKER, Viliam, SABÓL, Eugen: Z dejín papiernictva a papiernického priemyslu na Slovensku. Martin : Matica slovenská, 1955, s. 41.
- ³⁹ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 1009. Prvý stály a doložený kníhkupec pôsobiaci v Prešove bol Gašpar Guttler, okolo roku 1543, pôvodom zo Sliezska. K roku 1571 sa nám zachoval aj testament bibliopolu Šimona Scholcza. ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 5463.
- ⁴⁰ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 445, 510. Bližšie o kúpe pergamentu a pergamentníkoch ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2682, 2678. V roku 1428 sa v daňovom registri evidoval aj jeden irchár – uvedený ako Weisgerber v štvrti Hanczfey (vyrubili mu daň 1 a pol marky, pol nesik a 1 gebort). Mohol upravovať kožu nielen na rukavice, ale i na pergamen. V rokoch 1489 – 1491 žil v 3. štvrti Jokub permentist/pergamentist. ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 147, 150.
- ⁴¹ Táto problematika bola už z časti publikovaná, ale roky pôsobenia jednotlivých skriptorov u historikov a literárnych historikov sa v niektorých prípadoch nezhodujú. Napríklad Jozef Minárik uvádza v Prešove týchto skriptorov a roky tvorby: Juraj (1447), Mikuláš (1465), Matej (1480), Juraj Henckel (1482). MINÁRIK, Jozef: Stredoveká literatúra. Bratislava : SPN, 1980, s. 146-147; Starý literárny Prešov. (Poznámky k prešovskému literárnemu životu do sklonku 18. storočia). In: Prešovské kolégium v slovenských dejinách. Ed. Sedlák, Imrich. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1967, s. 245. Iné

zdroje KUZMÍK, Jozef: Slovník starovekých a stredovekých autorov prameňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi. Martin : Matica slovenská, 1983, s. 464-484. IVÁNYI, Béla: Az irás és könyvek Eperjesen a XV. - XVI. Században. In: Magyar Könyvszemle, 19, 1911, s. 134-135. SABOL, Eugen: Z dejín kódexov a miniatúr na Slovensku. Martin : Nakladateľstvo Čas, 1943, s. 19. Miesto bydliska jednotlivých skriptorov v Prešove sa pokúsila identifikovať URBANOVÁ, Norma: Prešov: Pamiatková rezervácia. Bratislava : Tatran, 1986, s. 23-32.

- ⁴² ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 670/a (testament J. Brengseyne), ŠA Prešov, fond MMB – M, sign. 3169 (december 1494 Prešov, v liste Baltazár informuje o peniazoch, pergamene, dúfa že odpíše antifonár do veľkého pôstu). Urbanová lokalizovala dom, kde mohol pôsobiť – na Hlavnej ulici č. 92, no patrilo mu k roku 1490 i dom na konci prvej mestskej štvrte. ŠA Prešov, fond MMP – K, sign. 2677, 2678 (v roku 1501: ...ligatura antifonari Mathias Cathedralis 102 den.), 2682.
- ⁴³ Žaltár bol napísaný jednou rukou v gothice textualis formate a fere rotunde, o rozmeroch 235x160 mm, defektný, zachovaných je iba 69 pergamenových fólií.
- ⁴⁴ Antifonár do 18. storočia vlastnili košický františkáni. Je defektný, pozostáva z 230 pergamenových fólií, o rozmeroch 495x370 mm. Text bol napísaný v dvoch stĺpcoch jednou rukou v gothice textualis a gothice textualis formate. Marginálne poznámky tvoria vsuvky textov z 15. storočia. Bližšie SOPKO, Július: Stredoveké latinské kódexy v slovenských knižniciach : Stredoveké kódexy slovenskej proveniencie 1. Martin : Matica slovenská, 1981, s. 226-227. Kódexy sú fyzicky uložené v ŠVK Prešov ako depozit Knižnice Evanjelického kolégia.
- ⁴⁵ Pozri Prílohu 1 Zoznam zachovaných inkunábul evidovaných v Eparchiálnej knižnici v Prešove. Prílohu 2 Zoznam zachovaných inkunábul z fondov Kolegiálnej knižnice ev. a.v. v Prešove.
- ⁴⁶ Inkunábuly v Prešove evidoval aj Imrich Kotvan. Inkunábuly archívov, múzeí a niektorých historických knižníc na Slovensku. Martin : Tlačiarne SNP, 1964, 194 s. Inkunábuly na Slovensku. Ed. Imrich Kotvan. Martin : Matica slovenská, 1979. 559 s. Inkunábuly zo slovenských knižníc v zahraničných inštitúciách. Ed. Imrich Kotvan, Eva Frimmová. Martin : Matica slovenská, 1996. 224 s. REPČÁK, Jozef: Diecézna knižnica v Prešove a jej katalógy. In: Nové obzory 8. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966, s. 258. Inkunábulu pod sign. M Q 71 priv. 1. z fondu Kolegiálnej knižnice v Prešove neviduje – nepopisuje žiaden citovaný katalóg.
- ⁴⁷ Knižnicu františkánov z Prešova, ktorá mala v roku 1885 až 2 382 zväzkov, v roku 1932 celkovo 3 000 zväzkov kníh prevzalo Miestne pracovisko Matice slovenskej v Bratislave. KUZMÍK, Jozef: Historické knižnice na Slovensku spravované Maticou slovenskou. In: Knižničný zborník 1968. Martin : Matica slovenská, 1969, s. 58. Podľa Sabóla k roku 1878 vykazovala knižnica prešovských františkánov 11 prvotlačí. SABOL, Eugen: Z dejín kódexov a miniatúr na Slovensku. Martin : Matica slovenská, 1955, s. 20. Dnes sa z nich fyzicky eviduje iba 8 kusov – titulov v Slovenskej národnej knižnici Martin.
- ⁴⁸ Inkunábuly na Slovensku. Ed. Imrich Kotvan. Martin : Matica slovenská, 1979. 560 s. Inkunábuly v Eparchiálnej knižnici pod. č. 1 – 9 uvedené aj v prílohe práce, eviduje vyššie citovaná literatúra. Inkunábuly pod. č. 10 - 13. eviduje iba REPČÁK, Jozef: Diecézna knižnica v Prešove a jej katalógy. In: Nové obzory 8. Zost. Imrich Sedlák. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1966, s. 258-259. Inkunábulu Cassianus, Johannes: De

institutis coenobiorum a Jacobus de Voragine: Legenda aurea pod sign. 492 v pracovnom katalógu Eparchiálnej knižnice nie je a pod touto citovanou sign. je fyzicky uložená iná tlač, a to Summa doctrinae, Agria 1779.

- ⁴⁹ ŠA Prešov, fond MMP – LL, sign. 1009. Ohľadom Guttlera bližšie REPČÁK, Jozef: Knihy, knižnice a kníhtlačiarstvo v Prešove (Z dejín knižnej kultúry). In: Knižničný zborník 1970. Ed. Margita Buociková. Martin : Matica slovenská, 1970, s. 94.
- ⁵⁰ Samostatná a dlhodobo pôsobiaca tlačiareň v Prešove je až v 18. storočí, kedy ju v roku 1775 založil Ján Ferdinand Redlitz, na rozdiel od iných východoslovenských miest (ako Bardejov, Levoča), kde už boli funkčné tlačiarne omnoho skôr. V Bardejove bolo kníhtlačiarstvo od 16. storočia, späté aj s menom Dávida Gutgesela (1477 – 1599), Košice s tlačiarom Gálom Husárom (1560), Levoča s pôsobením Jakuba Klössa (1614 – 1616). BREZA, Vojtech: Tlačiarne na Slovensku 1477 – 1996. Bratislava : Zväz polygrafie na Slovensku, Univerzitná knižnica Bratislava; Matica slovenská, 1997, s. 36-99.
- ⁵¹ Tlače 16. storočia sú spracovávané v rámci Generálneho katalógu tlačí 16. storočia zachovaných na území Slovenska a edície – Výskum knižnej kultúry pod vedením Slovenského bibliografického ústavu v Martine. Doposiaľ je prístupný XII. A zväzok LACKO, Kamil: Tlače 16. storočia v knižnici Evanjelického kolégia a v Štátnej vedeckej knižnici v Prešove. Prešov : ŠVK Prešov, 2003. 316 s. Z rokov 1501 – 1526 eviduje 50 tlačí a z knižnice evanjelického kolégia datoval do 16. storočia 792 tlačí. V Štátnej vedeckej knižnici v Prešove sa momentálne registruje osemnásť tlačí, tretinu z nich Lacko neevidoval. Tlače 16. storočia vo fonde ŠVK Prešov. Ed. Marcela Domenová. Prešov : ŠVK Prešov, 2007. 68 s.
- ⁵² ČIČAJ, Viliam: K niektorým otázkam výskumu meštianskych knižníc v období neskorého feudalizmu. In: Kniha '81. Martin : Matica slovenská, 1982, s. 29-30.

DIE GEISTESKULTUR IM MITTELALTERLICHEN PREŠOV

Zusammenfassung

Zur Geisteskultur zählen Theater, Musik, bildende Kunst, Literatur und Bücherkultur. Die älteste Erwähnung über das Theaterspiel in Presov kommt aus dem Jahre 1518, als eine Komödie von Plautus gespielt wurde. Die Anfänge der Musik waren mit der Kirche, mit Bruderschaften, Messen und liturgischen Büchern verbunden. Die Geistesmusik, das waren vor allem die Orgelspieler, deren Namenslisten und Jahreseinkommen uns zur Verfügung stehen. Die Musik wurde in der Stadtschule von einem Rektor – dem so genannten Kantoren gelehrt. Die bildende Presover Kunst repräsentieren gotische Tafelmalereien von Peter Pictor (Moler) in der St. Nicolaus – Kirche aus dem Ende des 15. und Anfang des 16. Jahrhunderts. Die Entwicklung der Bücherkultur spiegelt die Wirkung der Pergamentherstellern, Abschreiber, Notaren und Existenz eines Stadtbüros ab. Das Stadtbüro hat finanziell den Bau seiner eigenen Bibliothek unterstützt. Viele von der Kirche und vom Bürgertum eingekaufte Bücher wurden als geschätzter Besitz testiert. Heutzutage stehen uns nur noch insgesamt zwei Kodexschriften, 26 Inkunabulen und ungefähr 1200 Druckschriften aus dem 16. Jahrhundert zur Verfügung. In der Stadt wirkten viele Ausländer, gebildete Männer mit Universitätsabschlüssen, die vor allem als Pfarrer, Lehrer oder Notare gearbeitet haben. Presov kann man also im Spätmittelalter als eine sich dynamisch entwickelnde Kulturmetropole bezeichnen.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: PhDr. Ferdinand Uličný

FORMOVANIE NÁRODNÉHO VEDOMIA SLOVÁKOV V KONTEXTE MODERNÉHO NÁRODNÉHO HNUTIA (DO REVOLUČNEJ JARI 1848)¹

Libuša FRANKOVÁ

Od konca 18. storočia, začiatku rozvoj moderného slovenského národa, zohrávali významnú úlohu pri formovaní národného vedomia Slovákov v súvislosti s existujúcimi historickými determináciami slovanske a uhorské vedomie. Odrážali realitu etnického vývinu Slovákov v predchádzajúcom období spojenú so skutočnosťou, že Slováci nikdy netvorili v Uhorsku zvláštnu štátoprávnu či administratívnu jednotku, nepoznali vlastnú štátnosť a nemali významné hospodárske, politické a kultúrne mestské centrum. Národný vývin Slovákov a ich vedomia, najmä z pohľadu rozvoja národného jazyka a kultúry, bol tiež spomalený tureckou prítomnosťou, stavovskými povstaniami v Uhorsku i feudálnou a geografickou rozdrobenosťou slovenského územia, ktorá spôsobila roztrieštenosť hospodárskeho života Slovákov aj keď Slovensko malo v 18. storočí pomerne rozšírenú remeselnú výrobu, rozvíjajúce sa baníctvo a manufaktúrnú výrobu, predovšetkým textilnú, ktorá bola ekonomickou bázou Uhorska. Nástup k tovarovej výrobe začínal v Uhorsku až od polovice 30. rokov v potravinárskom odvetví, v cukrovarníctve a mlynárstve. Nižší stupeň hospodárskeho vývoja v dôsledku centralizačnej viedenskej politiky i samotnej politiky uhorskej šľachty, ktorá si zachovávala autonómne postavenie a feudálne výsady, najmä nezdaniteľnosť, viedli k silnej konzervácii feudálnych vzťahov.² Hospodárska i kultúrna roztrieštenosť slovenského prostredia priniesla jazykovú pestrosť, t. j. nejednotnosť národného jazyka. Slováci ale obývali, na rozdiel od iných maďarských etník v Uhorsku, súvislé územie čo našlo odraz v postupnom formovaní ich národného – slovanskeho (slovenského) vedomia už od 17. storočia.

Nedostatok historických tradícií i národnostný útlak vytvorili u Slovákov špecifické prejavy národného vedomia a určili náplň ich obranného zápasu voči nemeckému patriciátu v mestách a postupne aj voči maďarskej šľachte. S príchodom slovenského obyvateľstva do miest zohrával do začiatku 18. storočia rozhodujúcu úlohu vo vývoji slovenského etnika a jeho národnej ideológii národnostný zápas so spoločenskospoločnými a hospodárskymi príčinami, pričom s nemecko-slovenským protirečením súviselo aj formovanie jazykovej otázky. Slovenská národná ideológia v tomto období vychádzala z barokového slavizmu, ktorého ideologickým základom sa stávalo slovanstvo.³

Vedomie slovanskej spolupatričnosti a rečovej príbuznosti zohralo u Slovákov dôležitú úlohu. Súviselo predovšetkým so skutočnosťou, že Slováci sa formovali vo feudálne etnikum v cudzom štátnom útvare a chýbali im politickoteritoriálne tradície. K uchovávaniu vedomia slovanskeho pôvodu a jazykovej príbuznosti Slovanov prispievala u Slovákov geografická poloha slovenského územia. Slováci susedili s Čechmi, Poliakmi i zakarpatskými Ukrajincami, prostredníctvom ktorých sa dostávali do kontaktu aj s východoslovenskou kultúrou. V jednom štátnom útvare žili po celé stáročia s Rusínmi-Ukrajincami, Chorvátmi, Slovincami a Srbmi. Od 17. storočia do 40. rokov 19. storočia v slovanskej národnej ideológii slovanske často splývalo so slovenským. S takým splývaním so slovanským celkom aké bolo u Slovákov sa nestretávame ani u jedného z ďalších slovanských etník v monarchii. Nebolo teda náhodné, že idea slovanskej vzájomnosti vznikla práve u Slovákov a zohrávala v ich národnom vývine významnú úlohu.

Príslušnosť k slovanskému národu bola v 18. storočí typickou črtou ideológie slovenského feudálneho etnika.⁴ Pojmy Slováč – Slovan a slovenský – slovanský sa prekrývali a zamieňali a zároveň dovedy hmlisté a nevykryštalizované pojmy „natio slavica“ – slovenský národ a „lingua slavonica“ – slovanský jazyk sa začali postupne deliť na kmene a dialekty. Slovanské etniká častejšie vystupovali ako Bohemi, Poloni, Russi, Bulgari, alebo Bohemo-Slavi, Poloni-Slavi, Russo-Slavi atď. Nešlo už iba o pojmy politickoteritoriálne, ale často o kmeňové chápanie slovanského národa, tak ako ich nachádzame v dielach Mateja Bela a Juraja Papánka. Slovenskí vzdelanci začali označovať Slovákov v rámci slovanských kmeňov ako Slavi-Hungariae, Hungaro-Slavi. Matej Bel v úvode k dielu Pavla Doležala *Grammatica slavico-bohemica* (1746) predstavil aj pojem Bohemo-Slavus, ktorý niekedy možno interpretovať ako český, inokedy aj ako česko-slovenský.

V kontexte príslušnosti k slovanskému národu, aj keď ešte stále s jeho prevládajúcim kvantitatívnym, nie kmeňovým chápaním sa začínali prezentovať názory o samostatnom slovenskom i česko-slovenskom kmeni. Tvorcovia slovenskej národnej ideológie postupne formulovali základné znaky moderného národa. Popri záujme o minulosť, ako o jeden z hlavných zdrojov národného vedomia, sa do popredia dostávala jazyková otázka.

V období prechodu od slovanskej spolupatričnosti k slovanskej vzájomnosti na prelome 18. a 19. storočia sa v slovenskej národnej ideológii vyhaňovali dve základné koncepcie národného hnutia, katolícka - bernolákovská s konkretizáciou slovenského národa i jazyka a evanjelická s konkretizáciou slovenského národa v podobe česko-slovenského kmeňa a reči – nárečia. Prechod bernolákovcov ku konkrétnemu slovenskému národu a jazyku nastal kodifikáciou bernolákovskej spisovnej slovenčiny a bol prítomný aj vo Fándlyho redakčnej úprave Papankových dejín pod názvom *Compendiata historia gentis Slavae* (Stručné dejiny Slovákov, Trnava 1793), v ktorých dejiny Slovákov zredukoval na územie ktoré obývali. U evanjelických vzdelancov mali spočiatku pojmy česko-slovenský kmeň a reč, najmä v oblasti jazyka, tradičnú českú náplň „Bohemo-Slavus“. Od začiatku 19. storočia evanjelickí vzdelanci, najmä Bohuslav Tablic a Juraj Palkovič, už zámerne vnášali do českého jazyka slovenské prvky. Uvedené tendencie v polovici 20. rokov vyústili do snáh Jána Kollára, za podpory Pavla Jozefa Šafárika, vytvoriť česko-slovenský jazyk. Katolícka i evanjelická ideová koncepcie národného hnutia vychádzali a boli organickou súčasťou tradičného ponímania slovanstva ako jedného národa, ale zároveň hmlisté, abstraktné chápanie slovanského národa začalo v uvedených koncepciách ustupovať kmeňovitosti národa.

Z domácich slovenských predstáv o slovanskom národe na prelome 18. a 19. storočia vzišla v 20. rokoch Kollárova národnoobránná idea slovanskej vzájomnosti ako reakcia najmä na narastanie maďarizačných tendencií v Uhorsku, ale aj na prebiehajúce národné hnutie Nemcov v Európe.⁵ Pri koncipovaní národnej ideológie na báze všeslovanstva vychádzal z kultúrno-etnických kritérií. V slovanskom národe rozoznával ruský, poľský, srbochorvátsky (ilýrsky) a československý kmeň. Úlohu literárneho jazyka prisúdil ruštine, poľštine, srbochorváčtine a češtine ako kmeňovým jazykom. Slovenčinu spolu s moravskou a sliezskou rečou pokladal za podnárečia českého jazyka. Za charakteristickú črtu česko-slovenskej jednoty považoval spoločný český jazyk. Odmietal násilnú asimiláciu Slovanov a národov vôbec, obhajujúc právo Slovanov na národnú existenciu. Ucelenú a široko rozpracovanú koncepciu slovanskej národnosti podal najmä v práci *O literárnej vzájomnosti medzi kmeny a nárečiami slávskymi* (1837). Vyzdvihol v nej ideál rovnosti ľudí a zvýraznil ideu kultúrnonárodnej jednoty Slovanov. Pojmy štát a národ pokladal za samostatné, nezameniteľné kategórie. Vymedzil krité-

riá nadštátneho (apolitického) chápania národa – „spoločenstva ľudí“ a za jeho hlavné znaky považoval reč, mravy a obyčaje (neuviedol územie a hospodársky život). V národnej koncepcii na slovanskom základe dokazoval morálnu spôsobilosť Slovanov k slobodnému rozvíjaniu národného života. V slovanskej integrácii – v slovanskom národe predstavil Slovákov ako súčasť česko-slovenského kmeňa so spoločným jazykom, pričom od samého začiatku narážal na prirodzený vývoj slovenského i českého jazyka. V otázkach slovanskej vzájomnosti Kolár intenzívne spolupracoval s Pavlom Jozefom Šafárikom, ktorý rozvíjal bohatú vedeckú činnosť v kontexte slovanskej vzájomnosti.⁶ Vnímal zákonitosti postupného diferenciačného procesu v slovanskom svete i reálnu politickú situáciu formujúceho sa moderného slovenského národa. Uvedomoval si aj špecifické postavenie a úlohu Slovákov v slovanskom celku a na tomto základe dospel prostredníctvom prísneho vedeckého prístupu ku klasifikácii Slovákov ako samostatnej „ratolesti“ slovanského „kmeňa“. Slovákov odlišoval od Moravanov a Čechov a zaradil ich do západoslovanskej jazykovej skupiny. Slovenčinu pokladal za samostatný slovanský dialekt a pripúšťal aj jej rozvoj ako spisovného jazyka na jazykovej báze stredoslovenčiny, čo ovplyvnilo štúrovcov pri kodifikácii spisovného jazyka Slovákov v roku 1843. Šafárikova koncepcia slovanstva, vedecké zdôvodňovanie rovnoprávnosti národov, zdôrazňovanie potreby národnej literatúry a nevyhnutnej orientácie národných dejateľov na širšie vrstvy slovenskej etnickej skupiny zohrali dôležitú úlohu v evanjelickom i katolíckom obrodeneckom prúde pri formovaní národného vedomia Slovákov a koncipovaní slovenského národného programu.

Slovanské vedomie, aj keď do istej miery zotieralo určité obrysy konkrétneho slovenského vedomia, stávalo sa prostredníctvom slovanskej vzájomnosti prechodným vývojovým stupňom k slovenskému vedomiu.⁷ Spolu s jazykovým vedomím bránilo Slovákom splynúť s uhorským vedomím – s teritoriálnym uhorským vlastenectvom, ktoré umocňovala ešte aj koncom 18. storočia absencia konštitutívneho prvku v zmysle staršieho verejnoprávného a územnopolitického organizačného princípu, teda skutočnosť, že Slováci ako jednotlivci boli rovnoprávnymi obyvateľmi Uhorska a z národnostného hľadiska boli súčasťou uhorskej historickej štátnosti. Uhorské teritoriálne vlastenectvo sa prejavovalo nielen u šľachty, ktorá k feudálnemu „natio hungarica“ (nadanárodnému nacionalizmu)⁸ patrila z titulu svojich výsad, ale aj u mešťanov a vzdelancov z nižších spoločenských vrstiev. Keďže vo verejnom politickom živote nevystupovali ako reprezentanti slovenskej etnickej skupiny, nemohlo v uhorskom národnom spoločenstve existovať ani porušenie národnostnej rovnoprávnosti. Od ostatných obyvateľov Uhorska sa Slováci líšili len istými prejavmi rečového vedomia – láskou k materinskej reči a etnografického vedomia. Príslušníci slovenskej etnickej skupiny podliehali vplyvu ideológie uhorského národa. Postupne, na základe „rečového“ (jazykového) i etnografického a etnologického vedomia, spolu s historickými spomienkami, ktoré sprevádzali ich obranné a ideologické postoje v snahe dokázať a zdôvodniť právo Slovákov na rovnocenné a rovnoprávne v Uhorsku sa začali Slováci odlišovať od ostatných uhorských obyvateľov. V dôsledku rečového vedomia postupne diferencovali svoj vzťah k uhorskému celku, ale v rámci územnopolitického uhorského národa. Napríklad iniciatívy a zákony uhorského snemu v prospech maďarského jazyka v rokoch 1805 – 1927 prijímali s presvedčením, že podobnej starostlivosti sa dostane i slovenskej reči.

Reformný vývoj v Uhorsku spojený s maďarizáciou, predovšetkým od snemových zasadnutí v rokoch 1830 – 1836, priviedol predstaviteľov slovenského národného života k otvoreným polemikám, ktoré vytvárali predpoklady k formovaniu ich štátoprávneho myslenia

a národnej ideológie. Národná reč, v osvietenskom období nástroj kultúry, sa im postupne stávala nielen ochranou a podstatnou črtou slovenskej etnickej skupiny v kultúrnom zmysle, ale aj diferencujúcim prvkom k územnopolitickému uhorskému vedomiu. Záujem o živý jazyk, zvyky a obyčaje slovenskej etnickej skupiny priniesol vykryštalizovanie pojmu národný v kultúrnom zmysle, uzákonenie spisovného jazyka a postupne aj sformovanie slovenskej národnoemancipačnej platformy. Uvedený záujem sprevádzala i sústredená pozornosť na národné dejiny.

V slovenskom národnom hnutí bola z hľadiska prítomnosti uhorského a slovanského vedomia dôležitá skutočnosť, že sa vzájomne ovplyvňovali a že najmä slovanské vedomie, ktoré zohralo dôležitú úlohu v slovenských národnoobraných aktivitách, malo pozitívny dosah na formovanie osobitého slovenského národného vedomia a v 40. rokoch prinieslo riešenie slovenskej otázky na širších demokratických základoch.

S utváraním národného vedomia v národnokultúrnom zmysle, založenom na prirodzenom práve národa, súvisela aj potreba vyjasňovania predstáv o slovenskom etnickom území a vymedzenia jeho hraníc. Predstavy o slovenskom území sa začali formovať v historickom zmysle v 18. storočí a so spomienkami na obdobie Veľkej Moravy boli súčasťou slovenských národných obrán proti maďarizačným tendenciám v Uhorsku. V prvej polovici 19. storočia, v súvislosti s národnokultúrnym charakterom vzniku a vývinu slovenského národného hnutia, predstavy o slovenskom etnickom území nadobúdali najmä etnografický charakter. V dôsledku spomínaných špecifik slovenského národného hnutia sa menej uplatňoval geografický princíp. K rozhodujúcim podnetom k utváraniu predstáv o slovenskom etnickom území patrili v prvej polovici 19. storočia, najmä od 30. rokov, maďarizácia a s ňou súvisiace národnoobrané aktivity Slovákov, ktoré nastoľovali potrebu riešenia slovenskej otázky. V slovenských národnoobraných aktivitách⁹ boli Slováci považovaní za moderný národ s jeho prirodzenými znakmi a boli v nich prezentované aj názory a požiadavky týkajúce sa vymedzenia slovenského etnického územia v rámci kryštalizujúcich sa úvah o území Slovenska ako časti Uhorska, obývanom Slovákmí.¹⁰

V procese formovania slovenskej otázky v národnokultúrnom zmysle rozlišovali predstavitelia slovenského národného hnutia do 40. rokov, v kontexte uhorského a slovanského (slovenského) vedomia, dva druhy národnosti, a to politickú a kultúrno-etnickú. V rámci úvah o slovenskom vlasteneckom ideáli uhorského štátu, ako štátu rovnoprávných národov, začali popri uhorskom politickom etniku vyzdvihovať slovenskú kultúrno-etnickú skupinu, označovanú ako ľudové spoločenstvo. Odmietali zaraďovanie Slovákov do uhorského politického spoločenstva ako jedincov bez ohľadu na ich etnickú príslušnosť. Ujasňovali si vzťah k ostatným etnikám v Uhorsku, ale najmä k pojmom uhorská krajina, vlasť, štát a otčina. Štátnopolitický uhorský celok nazvali krajinou, vlasťou, štátom. V predstavách ho federalizovali¹¹ a nadradili jednotlivým etnikám a etnickým skupinám, ktoré v ňom vystupovali už nie ako súhrny jednotlivcov, ale ako osobité kolektívne celky so spoločnou ústavou, účasťou na správe krajiny a so spoločným národným, patriotickým (vlasteneckým) zmysľaním. Ich záujmy sa odlišovali len v jazykovom ohľade. „Slovenskú vlasť“, ktorá nevykazovala politickú samostatnosť, nazvali národní dejatelia otčinou. Stávala sa im vyššou hodnotou ako uhorská krajina – štát, ale v duchu romantizmu tej doby bola pre nich najvyššou hodnotou ľudskosť a humanita.

Hypotézu o uhorskom štáte ako vlasti rovnoprávných etník a etnických skupín v nej žijúcich postavili slovenskí vzdelanci proti uhorskému štátu s maďarskou nadvládou v duchu „natio

magyarica“ (národného maďarského nacionalizmu). Nemaďarských obyvateľov Uhorska považovali za Uhrov, nie za Maďarov a za vhodný prostriedok i nástroj politického národného zjednotenia Uhorska pokladali demokratizáciu spoločenského a politického života, nie maďarizáciu. Uznávali maďarčinu ako diplomatický jazyk, ale odmietali ju ako národný jazyk používaný v súkromnom, spoločenskom, cirkevnom a v školskom živote. Spoločenstvo ľudí ako jednotná národná spoločnosť sa tak dostávalo u Slovákov do protikladu k staršiemu územno-politickému atomizmu.

Od začiatku 40. rokov, v čase silnejúcej maďarizácie za uhorský politický národný štát, priviedol Slovákov jazykový konflikt v Uhorsku k prehodeniu vzťahu k uhorskej politickej štátnosti (vlasti). Po neúspešných obranných aktivitách v podobe obranných spisov a polemík v tlači a najmä petičnej akcii v podobe Slovenského prestolného prosbopisu¹² priviedla jazyková otázka predstaviteľov slovenského národného hnutia k prehodeniu vzťahu k uhorskému štátu. U Slovákov dochádzalo k zmierňovaniu pôvodného rozporu medzi uhorskou vlasťou (štátom) a otčinou, a to nielen v praktickej, ale aj v teoretickej oblasti. V dôsledku teórie dvoch druhov národnosti, politickej a etnickokultúrnej, Slováci v prosbopise nevystúpili s politickým riešením jazykovej otázky v administratívnej sfére, t. j. za slovenčinu ako diplomatickú reč. Nedotkli sa ani politickej štruktúry krajiny a pre predložené požiadavky využívali len existujúci stav, napríklad v podobe stoličnej samosprávy, aj keď predstavitelia slovenského národného hnutia už v tej dobe prejavili, ako skonštatoval Daniel Rapant, „schopnosť a odvahu domyslieť problém samostatného národného jestvovania i po stránke politickej až do konca“. ¹³ Do riešenia slovenskej otázky sa začala dostávať potreba zmien v politických metódach práce národných dejateľov aj s myšlienkou účelovosti spojenectva s Maďarmi a potreby revidovania pomeru k šľachte, ktorej vyššia vrstva prijala ideológiu uhorského národa a jeho premenu v politický národ.

V ideovej koncepcii národného hnutia dochádzalo u Slovákov k zmierňovaniu rozporu medzi politickým etnikom – vlasťou, štátom a slovenskou kultúrnoetnickou skupinou – otčinou nielen v praktickej, ale aj v teoretickej rovine. Otčinu začali podriaďovať ideálnej vlasti národnostne rovnoprávnej a tak sa slovenská otázka dostávala v teoretickej rovine do súladu s praxou, konkrétne so slovenskými jazykovými požiadavkami, ktoré neobsahovali politické riešenie jazykovej otázky v administratívnom živote Uhorska. Jazykové požiadavky Slovákov tak zodpovedali maďarskému atomistickému chápaniu národnostnej otázky, než dovtedajšiemu slovenskému kolektivistickému chápaniu. Podobne slovenské politické požiadavky sa nedotkli ani politickej štruktúry Uhorska. S politickou formuláciou uhorského občianstva Slovákov, voči dovtedy silne pomyselnému federatívne pojmu v slovenskej národnej ideológii, vystúpil Ludovít Štúr roku 1846 v príspevku Naše položenie vo vlasti v Slovenských národných novinách, zdôrazniac, že ľudí (občanov) v spoločnej vlasti (v štáte) najsilnejšie spája náboženstvo, politické a občianske usporiadanie spoločnosti, ale aj právny a vládny systém, ktoré čím sú dokonalejšie, tým je aj väčšia oddanosť občanov k nej. Podľa Štúra sa Slováci od ostatných uhorských občanov, nie ako národ od národa, líšili len jazykom a národnostnými záujmami, a preto požadoval v záujme zachovania krajinskej, uhorskej jednoty ponechať maďarčinu ako diplomatickú reč, ale v domácom, cirkevnom, školskom a spoločenskom živote Slovákov používanie slovenčiny v záujme zachovania občianskej jednoty uhorskej vlasti, ktorá sa nemôže dosiahnuť pomocou žiadneho násillia.¹⁴

Slovenské národné požiadavky sa už neopierali o historicky prestížne dôvody, ale začali vychádzať z reálnosti doby a prirodzeného národného práva a spravodlivosti. V politickom

zmysle sa prestali dotýkať jednoty uhorského štátu. Priniesli značné vytriezvenie vo vzťahu k šľachte a politike Viedne. Z hľadiska národného vedomia vedúcich predstaviteľov slovenského národného života sa slovenská etnická skupina stávala ideologickou realitou, a to nielen zo spoločenského, ale najmä z politickoorganizačného prístupu. Uvedená preorientácia v riešení slovenskej otázky sa v národnom hnutí nezmenila do revolučných udalostí jari 1848. Bola vyslovená nielen Ľudovítom Štúrom, ale aj ďalšími osobnosťami slovenského národného života v príspevkoch uverejňovaných v Slovenských národných novinách od roku 1845.

Od polovice 40. rokov do novembra 1847 slovenské národné snahy smerovali predovšetkým k odhaľovaniu objektívnych a subjektívnych prekážok rozvoja národného hnutia a k hľadaniu východísk z existujúcich podmienok politického vývoja v Uhorsku, ktorý smeroval k jeho modernizácii a najmä k transformácii uhorskej stavovskej moci v maďarskú národnú hegemoniu.

V maďarskej politike dochádzalo v tom čase k polarizácii postojov k slovenskej otázke. Viera v občiansku rovnoprávnosť v Uhorsku u hegemóna maďarského národného hnutia, maďarskej liberálnej opozície na čele s Lajosom Kossuthom (Ľudovítom Košútom), ktorá stupňovala útočný nacionalizmus a šovinizmus voči nemaďarským národnostiam v Uhorsku a najmä Slovákom, bola v opozícii k Széchenyiho (Sečéniho) reformnému hnutiu, ktoré od 30. rokov prejavovalo k slovenskej otázke umiernené postoje, oficiálne prezentované požiadavkou postupnej asimilácie nemaďarských národností.¹⁵ Kossuthovo liberálne zoskupenie vystupovalo tiež v opozícii k príslušníkom konzervatívnej vládnej strany, ktorí v záujme ubránenia vlastných ekonomických záujmov a s cieľom využiť slovenskú otázku ako nástroj nátlaku voči liberálnemu hnutiu prejavili v 40. rokoch „priaznivejší“ postoj k slovenským národnoemancipačným snahám v jazykovej otázke. V skutočnosti sa však Schéchenyiho stúpenci i konzervatívci nevenovali slovenskej otázke. Len malá skupina centralistov, doktrinárov presadzovala demokratický program s úplnou rovnoprávnosťou povinností a práv občanov, s centralizáciou verejnej správy, ľudovým zastupiteľstvom a zodpovedným ministerstvom, s nahradením šľachtickej vrstvy vedúcou občianskou vrstvou atď.¹⁶

Maďarské reformné hnutie, vnútorne nejednotné, smerovalo k svojmu završeniu v prípravách a priebehu uhorského stavovského snemu v rokoch 1847 – 1848.¹⁷ Avizovanie snemu začiatkom roka 1847 na november podnietilo slovenských národných dejateľov k sformulovaniu národnopolitického programu. Dotýkal sa národnopolitického, sociálno-ekonomického a kultúrneho života Slovákov, vytvárania masovej základne národného hnutia za účasti zemanstva, meštianstva a roľníctva, likvidácie feudalizmu zákonnou, miernou a pokojnou cestou i rozširovania demokratických práv pri zachovaní dovtedajšej štátnopolitickej jednoty Uhorska a Rakúska. V otázkach riešenia národnostnej otázky odsudzoval násilnú maďarizáciu a požadoval zabezpečenie národných práv nemaďarským etnikám a etnickým skupinám v Uhorsku.

V kontexte riešenia slovenskej otázky na uvedenej platforme národnopolitického programu bola východiskom k liberálnym reformným aktivitám v slovenskom národnom hnutí séria článkov Ľudovíta Štúra v Slovenských národných novinách roku 1847.¹⁸ Z politického hľadiska mali Štúrom navrhované reformy umožniť skutočnú účasť jednotlivých vrstiev slovenskej spoločnosti v stoličnom zastupiteľstve, zväčšenie ich politického vplyvu v spoločenskom živote a vzrast ich občianskeho a národného vedomia.

Čas na prípravu národného programu Slovákov bol pred zasadnutím uhorského snemu krátky. Samotná príprava programu bola podmienená spoločenskopolitickými pomermi

a stupňom rozvoja slovenského národného hnutia.¹⁹ Ľudovít Štúr opäť uverejňoval v Slovenských národných novinách sériu článkov, v ktorých rozviedol základné národnopolitické a sociálno-ekonomické požiadavky Slovákov v intenciách oficiálne prezentovaných predstáv v národnom hnutí o uhorskom štáte a slovenskej vlasti.²⁰ Aktivity slovenského národného hnutia sa pod vplyvom meniacej sa spoločenskopolitickej situácie i kritiky z radov radikálnejšie orientovaných národovcov Jána Francisciho, Janka Kráľa a Štefana Marka Daxnera postupne skvalitňovali v demokratickom duchu.

Po prijatí marcových zákonov uhorským snemom v prospech maďarského národa a uhorskej politickej štátnosti vznikla nová situácia pre riešenie slovenskej otázky. Marcové zákony uhorského snemu naplnili predstavy maďarskej liberálnej snemovej opozície o sociálnych a politických reformách v modernizačnom duchu i o novom politickom usporiadaní Uhorska na občianskych základoch.²¹ Napriek občianskemu zrovnoprávneniu v duchu jednotného uhorského (maďarského) národa boli Slováci, podobne ako ostatné etniká a etnické skupiny, znevýhodnení zákonmi prijatými v štátoprávnej a národnostnej oblasti. Uvedomoval si to aj Ľudovít Štúr, ktorý v príspevku uverejnenom koncom marca v Slovenských národných novinách uviedol: „Keby sme i z ohľadu národného to, čo nám je nevyhnutne potrebné, boli dostali, to aby sme už mohli byť úplne slobodní a spokojní ... A ľahko by sme aj boli dostali, keby sme k tomu boli pripravení bývali a keby sme mali už jedno vzdelané centrálné mesto. Ale nás čas našiel nepripravených, tá naša ťahavosť a váhavosť, tá naša chabosť a slabosť, tá naša stará zaťatá nevôľa nám teraz náramne zaškodila.“²²

Štúr bol presvedčený, že k neuspokojeniu národných požiadaviek Slovákov prispela, okrem iného, celková slabosť a nepripravenosť slovenského národného hnutia pre revolučné premeny, absencia účasti niektorých vrstiev slovenskej spoločnosti, najmä z radov meštianstva na premenách, ale aj váhavosť jednotlivcov. Cestu k presadeniu národných požiadaviek Slovákov, bez ohľadu na pocit vnútornej nepripravenosti, videl v rekurze uhorskému Ministerstvu kultu a osvety i budúcemu uhorskému snemu.

Predstavitelia slovenského národného hnutia sa ocitli v zložitej situácii, najmä v oblasti formovania národnej ideológie a jej dopadu na národné vedomie Slovákov, ktorí napriek občianskemu zrovnoprávneniu v duchu jednotného uhorského národa boli znevýhodnení marcovými zákonmi. Popri nádejach, ktoré vkladali do novej politickej moci si stále intenzívnejšie uvedomovali potrebu aktívne politicky vystupovať, najmä v jednotlivých regiónoch na slovenskom území a pripraviť novú petičnú akciu. Vychádzať mala zo získanej politickej nezávislosti Uhorska od Viedne, v podstate zo zrušeného feudálneho zriadenia, ale aj z nedokončených demokratických premien v sociálnej i národnostnej oblasti, ktoré predznamenávali budúce ťažkosti a rozpory vo vývoji Uhorska, najmä po prijatí dvoch zákonov o maďarčine ako rokoVacom jazyku na sneme a v stoličných výboroch.

V nových spoločenskopolitických pomeroch začali slovenskí národní reprezentanti usmerňovať aktivity národného hnutia na zvolávanie legálnych schôdzí a ľudových zhromaždení pre prijímanie petícií, veriac v zhovievavý postoj uhorskej vlády a stoličných úradov. V dôsledku rýchlej konsolidácie uhorskej politickej moci v apríli a máji 1848 sa uvedené slovenské politické aktivity prostredníctvom zapojenia čo najširších vrstiev slovenskej spoločnosti nezrealizovali.²³

Po prijatí marcových zákonov sa v slovenskom národnom hnutí zvažovali nové aktivity pri akceptovaní vnútorných problémov hnutia i formujúcej sa slovanskej politiky v monarchii. Dochádzalo k zmenám vo verejnoprávnom a ústavnom nazeraní predstaviteľov slovenského

národného života na riešenie národnostnej otázky v Uhorsku, teda aj k zmenám v ich dovtedajšom chápaní slovenskej otázky v rámci uhorského štátneho celku. Uhorsko nadobudlo marcovými zákonmi a vďaka paralýze ríšskej politiky veľké politické kompetencie a samostatnú vládu závislú od uhorského snemu. Naplnili sa predstavy Lajosa Kossutha a väčšiny predstaviteľov maďarského reformného hnutia pretvoriť Uhorsko na nacionálne jednotný maďarský štát.²⁴

Napriek občianskemu zrovnoprávneniu nemaďarských etník s maďarskými občanmi v duchu politického uhorského národa pod vedením Maďarov boli Slováci, podobne ako ostatné etniká v Uhorsku znevýhodnení prijatými zákonmi v štátoprávnej a národnostnej oblasti.²⁵ Nemohli a nesúhlasili s premenou uhorského politického národa na maďarský politický národ. Zabezpečenie jednoty uhorského politického národa videli v kráľovi, uhorskej vlasti a ústave, pričom jednotlivé etniká a etnické skupiny mali mať zaručenú možnosť slobodného a rovnoprávneho vývoja.²⁶

V priebehu apríla dochádzalo u predstaviteľov slovenského národného hnutia pri riešení slovenskej otázky k výrazným zmenám aj v národnom vedomí. Jedinec prestával byť pre nich nositeľom národných práv a stával sa ním opäť národ ako celok, s cieľom dosiahnuť jeho úplnú rovnoprávnosť. Menilo sa ich dovtedajšie chápanie pojmov uhorská vlasť a uhorský národ. Rovnoprávne národy už nemali tvoriť jednotný uhorský národ, vlasť v predchádzajúcom význame (uhorský atomizmus, nadnárodný nacionalizmus), ale ako samostatné národné jednotky. Slováci sa začali hlásiť len k jednote uhorskej koruny a k panovníkovi. V ich národnom programe sa do popredia dostávala myšlienka federácie rovnoprávných uhorských národov. Slovenské národnoemancipačné predstavy sa tak stávali stredoeurópskou federalizačnou koncepciou.²⁷ Predstavitelia slovenského národného života však naďalej pri koncipovaní národného programu vychádzali z možnosti dohody s Maďarmi.

Po neúspešných petičných akciách v marci a apríli 1848 prijali slovenskí národní dejatelia na porade v Liptovskom Sv. Mikuláši 10. mája nový národnopolitický program Žiadosti slovenského národa²⁸ adresované panovníkovi, palatínovi, uhorskému snemu a vláde. Z národnopolitického a štátoprávneho hľadiska sa Slováci v Žiadostiach proklamovali za samobytný národ, ale s predstavou silne obmedzenej autonómie, bez výkonnej moci. Nevyjadřili sa jasne k otázke, či vedľa národného snemu bude na slovenskom území existovať aj nejaká samostatná administratíva so slovenskou úradnou rečou. Nekládli požiadavku úradnej slovenčiny ani v súvislosti so stolicami, či požiadavku účasti Slovákov v krajinskom ministerstve. Vychádzajúc už zo spomínanej možnosti dohody s uhorskou politickou reprezentáciou a v snahe uľahčiť vzájomné jednanie ponechávali riešenie niektorých otázok na prirodzený slovanský vývin v Uhorsku a na uhorský snem. Predstavitelia slovenského národného hnutia boli bezprostredne spätí s uhorským prostredím, ktoré však ohrozovalo samu podstatu ich národnej existencie.

Maďarská vláda i verejnosť zaujali k Žiadostiam slovenského národa v čase, keď nehrozil konflikt s Viedňou odmietavé stanovisko, a to aj napriek tomu, že neohrozovali integritu Uhorska. V atmosfére represii a protislovenskej propagandy, v ktorej uhorská politická moc využívala nielen cirkev, hlavne evanjelickú ale aj žurnalistiku, zintenzívnili Slováci spoluprácu so slovanskými etnikami v monarchii, predovšetkým s Čechmi.²⁹

Žiadosti slovenského národa, v ktorých vyvrcholili slovenské národnopolitické aktivity z prvej polovice 19. storočia v oblasti riešenia slovenskej otázky sa súčasne stali základom k jej ďalšiemu prehĺbeniu v nasledujúcom období.³⁰

POZNÁMKY

- ¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 1/3741/06 – Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v internetnom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí).
- ² Bližšie ŠPIESZ, Anton: K problematike prechodu od feudalizmu ku kapitalizmu na Slovensku v 18. storočí. In: Historický časopis, roč. 8, 1960, s. 110-118.
- ³ Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. In: Historický časopis, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 201.
- ⁴ Slovanské vedomie, s predstavami o príslušnosti Slovákov k slovanskému celku – spoločenstvu i o starobylosti, rozšírenosti a autochtónnosti Slovanov, našlo vyjadrenie v slovenských národných obranách v 17. a 18. storočí od Jakuba Jacobaeusa (Jakobeusa), Daniela Sinapiusa Horčičku, Marzina Szentiványiho (Sentiványiho), Jána Piscatorisa Fischera, Jána Baltazára Magina, Samuela Timona, Mateja Bela, Jána Severiniho, Juraja Papánka atď. V 18. storočí sa vyskytli aj prejavy určitej slovanskej solidarity, spočiatku sa obmedzujúcej na uhorských Slovanov – hungaroslavizmus (Ján Baltazár Magin, Samuel Timon, Juraj Sklenár) a postupne sa rozširujúcej aj na rakúskych Slovanov – austroslavizmus (Juraj Papánek, Juraj Fándly). Bližšie TIBENSKÝ, Ján: Predstavy o slovanstve na Slovensku v 17. a 18. storočí. In: Historický časopis, roč. 8, 1960, č. 2-3, s. 221.
- ⁵ Národné a všeslovenské myšlienky Ján Kollár prvýkrát prezentoval v obrannej práci Dobré vlastnosti národu slovanského (1822), v ktorej zdôraznil príslušnosť Slovákov k „veľkému a slávnemu slovanskému národu“, nové kultúrnoetnické kritériá národa „reč, mravy, obyčaje“ a poukázal na dobré vlastnosti slovanského národa „nábožnosť, pracovitosť, nevinnú veselosť, lásku k reči a znášanlivosť voči iným národom“. Ideu slovanského národa, slovanskej vzájomnosti i jazykovej a kmeňovej česko-slovenskej jednoty teoreticky a prakticky rozviedol spolu so Šafárikom v Predhovore zbierky Písne světské lidu slovenského v Uhřích (1823). Idea slovanskej vzájomnosti našla básnický výraz aj v Kollárovej zbierke Slávy dcéra (1824).
- ⁶ Prvú syntézu etnogenézy Slovanov a teóriu centrálnotatranskej slovanskej pravlasti i autochtónnosti Slovákov s vyčlenením ich geografického priestoru predstavil v Slovenských starožitnostiach (1836 – 1837).
- ⁷ RAPANT, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848 – 1849. Dejiny a dokumenty. I. 1. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 89-90.
- ⁸ Maďarská šľachta hegemonistické úsilie, ideu supremácie maďarstva, zakladala v predchádzajúcich storočiach na stavovskom štátoprávnom pojme „natio hungarica“, ktorý neoznačoval len maďarské etnikum, ale príslušníkov uhorského štátu vôbec. Postupne sa u maďarskej politickej reprezentácie od konca 90. rokov 18. st. menil stavovský nadnárodný nacionalizmus na národný maďarský nacionalizmus – „natio magyarica“, ktorý vychádzal z historickoprávneho základu a národnú rovnoprávnosť v Uhorsku, najmä v 40. rokoch 19. st., nahrádzal občianskou rovnoprávnosťou. Bližšie MESÁROŠ, Július: Slováci a Maďari. In: Slovenské pohľady, roč. IV 1 110, 1994, s. 10, s. 97-107; KRAJČOVIČ, Milan: Maďari a problémy národnej identity Slovákov v 19. storočí. In: Historické štúdie 37, 1996, s. 49-68.
- ⁹ Formami realizácie národných obrán boli od 30. rokov obranné spisy, ktoré kvôli cenzúre vychádzali predovšetkým v zahraničí (Lipsko, Baziley, Aarau, Hamburg), v monarchii (Viedeň, Praha, Karlovac, Záhreb, Pešť, Budín) a ak boli povolené aj na slovenskom území (Banská Bystrica, Levoča) a tiež otvorené polemiky v tlači. V 40. rokoch k nim patrili i slovenské petičné akcie.

- ¹⁰ Bližšie BOKES, František: Vývin predstáv o slovenskom etnickom území v 19. storočí. Martin : Matica slovenská, 1945, s. 11-15.
- ¹¹ Sú prítomné v národných obranách u Samuela Hojča v Apológii (1843), alebo Ľudovíta Martina Šuhajdu v práci Maďarizmus v Uhorsku z právnej, historickej a rečovej stránky... (1834).
- ¹² Z pôvodne pripravovanej celonárodnej akcie aj za podpory katolíckych vzdelancov sa z obavy, aby prosbopis nebol vnímaný vládnu mocou ako politická akcia upustilo. Prosbopis bol s 200 podpismi v mene 800 000 evanjelikov odovzdaný slovenskou delegáciou vedenou superintendetom Pavlom Jozeffym 4. júna 1842 vo Viedni. Vybavenie prosbopisu zo strany panovníka a viedenskej vlády bolo zdĺhavé, sprevádzané ďalšími žiadosťami Slovákov a novým prosbopisom roku 1844. Roku 1845 panovník požiadavky Slovákov odmietol ako nezákonné, alebo špecificky nepodložené, či výlučne spadajúce do cirkevnej kompetencie. Bližšie RAPANT, Daniel: Slovenský prestolný prosbopis z roku 1842. I. Liptovský Sv. Mikuláš : Transcius, 1943. 304 s.
- ¹³ U Ľudovíta Štúra v návrhu petície z roku 1840, s myšlienkou územného a politického osamostatnenia Slovenska, ktorá nebola odovzdaná uhorskému snemu a ktorú v tom čase ani verejne nevyslovil a u Jána Kollára v návrhu petície z roku 1842 uhorskému snemu. Bližšie RAPANT, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848 – 1849 I. 1. Dejiny a dokumenty. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 129-131.
- ¹⁴ ŠTÚR, Ľudovít: Naše položenie vo vlasti. In: Slovenské národné noviny, roč. 2, 1846, č. 118, 119, 120, s. 472-472, 475-476, 479-480.
- ¹⁵ Slováci prijali Schéchenyiho odsúdenie militantnej maďarizačnej politiky, ale odmietali jeho „toleranciu“ voči národnostiam v Uhorsku v tom zmysle, že „medzi svojimi štyrmi stenami“ sa môžu „slobodne zhovárať a modliť k Bohu svojim jazykom“, ale všetko „čo spadá do okruhu verejného života musia pokonávať výlučne po maďarsky“. Bližšie MESÁROŠ, Július: Slováci a Maďari. In: Slováci a Maďari. Súbor štúdií. Zost. Milan Ferko. Martin : Matica slovenská, 1996, s. 24.
- ¹⁶ Bližšie KRAJČOVIČ, Milan: Maďari a problémy národnej identity Slovákov v 19. storočí. In: Historické štúdie 37, 1996, s. 49-68; FRANKOVÁ, Libuša: K formovaniu slovenského revolučného programu v čase uhorského snemu 1847 – 1848. In: Slováci v revolúcii 1847 – 1848. Zost. Imrich Sedlák. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 76.
- ¹⁷ Bližšie HARAKSIM, Ľudovít: Národnostná otázka a slovenské národné hnutie v revolúcii 1848 – 1849. In: Slováci a ich národný vývin. Ved. red. Július Mesároš. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1966, s. 130-135.
- ¹⁸ Hlavnú príčinu zaostalosti pomerov v Uhorsku a najmä na Slovensku videl, okrem národnostného útlaku, v poddanstve, v daňovej výsade šľachty, aviticite i v existujúcom trestnom práve s ich negatívnych dopadoch na materiálny a vzdelanostný život Slovákov. Bližšie ŠTÚR, Ľudovít: Náradý ku zlepšeniu stavu našej krajiny. In: Slovenské národné noviny, roč. 3, 1847, č. 164-170, s. 661, 665, 668, 673, 677-678; Kde leží naša bieda? In: Slovenské národné noviny, roč. 3, 1847, č. 201-208, s. 801-802, 805-806, 809, 812, 817, 821-822, 825, 829-831;
- ¹⁹ Uhorský snem bol zvolaný 17. septembra na 7. november, snemové rokovanie začalo 11. novembra. Prvá časť snemového rokovania, od 11. novembra 1847 do konca februára 1848, bola v podstate pokračovaním rokovania uhorského snemu v rokoch 1843 – 1844 o reformách v Uhorsku medzi príslušníkmi jednotlivých politických strán a skupín maďarského reformného hnutia. Štúrove snemové vystúpenia boli zamerané na práva slobodných kráľovských miest, výkup urbárskych povinností, zrušenie poddanstva, na

vyučovací jazyk na elementárnych školách v prospech slovenského jazyka a ovplyvnili aj formovanie národného vedomia Slovákov. Druhá časť snemového rokovania, od marca do polovice apríla 1848, priniesla 18. marca prijatie maďarských reformných zákonov.

- ²⁰ Vyšli pod jedným názvom a Štúr v nich predstavil požiadavky, ktoré mali mať Slováci ako „obyvatelia Uhorska a oddaní synovia vlasti“ i špecifické národnostné požiadavky, ktoré mali mať ako „synovia slovenského národa“ odpradáva žijúceho na území Uhorska. Bližšie ŠTÚR, Ľudovít: Naše nádeje a žiadosti k nastávajúcemu snemu. In: Slovenské národné noviny, roč. 3, 1847, č. 225-232, s. 896, 901-902, 905-906, 909-910, 913-914, 917-918, 921-922, 925-926.
- ²¹ Revolučné premeny v intenciách marcových zákonov, najmä občianske slobody, prijímali obyvatelia Slovenska spočiatku s pozitívnym ohlasom. Spontánne a s uspokojením reagovali v prvých dňoch na revolučné premeny v Uhorsku v novinových článkoch, brožúrach, poézii i v príležitostných kázňach aj predstavitelia slovenského národného života. Postupne, pociťujúc obmedzenosť marcových zákonov, upadalo nadšenie z ich prijatia medzi roľníkymi a mestskými ľudovými vrstvami. Rástlo sociálne napätie na vidieku a prejavila sa sociálna nespokojnosť mestského obyvateľstva i banického.
- ²² ŠTÚR, Ľudovít: Nový vek. In: Slovenské národné noviny, roč. 4, 1848, č. 274, s. 1093.
- ²³ Prvou významnejšou petičnou akciou s verejne proklamovaným ucelenejším národným programom po prijatí marcových zákonov boli Liptovské žiadosti z 28. marca 1848. Dostali sa aj na rokovanie uhorského snemu a vyvolali u maďarskej liberálnej opozície vážne obavy a primeranú odmietavú reakciu. Správy v tlači a použitie represívnych opatrení uhorskej vlády mali nepriaznivý vplyv na ďalší vývoj slovenských agitačných aktivít. Výrazná agitačná činnosť na podporu slovenských požiadaviek na základe tlačenej ohlasu k slovenskému národu Bratia Slováci! sa zrealizovala zásluhou Jozefa Miloslava Hurbana v Brezovej pod Bradlom a vyústila do prijatia Nitrianskych žiadostí 28. apríla 1848, ktoré okrem národnokultúrnych a jazykových požiadaviek obsahovali aj sociálne požiadavky. Peštianska vláda označila žiadosti za panslavistický pohyb a búrenie a nariadením zakázala podobné akcie v ďalších stoliciach.
- ²⁴ Na uhorskom sneme 16. marca Kossuth zdôraznil, že národnostnú otázku v Uhorsku vyrieši občianske zrovnoprávnenie nemaďarských národností: „zázračné účinky slobody“ sú „silnejšie ako národnosť, viera, ako pokrvné a bratské príbuzenstvo“. Bol presvedčený, že ak nemaďarské etniká dostanú „maďarskú slobodu“, nebudú sa už dožadovať národnostných práv a „chovať sa nevlastenecky a protimaďarsky“. Bližšie HAKSIM, Ľudovít: Národnostná otázka a slovenské národné hnutie v revolúcii 1848 – 1849. In: Slováci a ich národný vývin. Ved. red. Július Mesároš. Bratislava : Slovenská akadémia vied, 1966, s. 135-136.
- ²⁵ Peter Kellner-Hostinský v úvodníkoch v Slovenských národných novinách v apríli sa síce vyjadroval o Slovákov ako o občanoch a synoch vlasti, ale vyjadril aj ich túžbu žiť v národnostne rovnoprávnom Uhorsku ako osobitý slobodný národ. KELLNER-HOSTINSKÝ, Peter: Všetko za ľud slovenský. In: Slovenské národné noviny, roč. 4, 1848, č. 278, s. 1108 a Keď treba, ospravedlňme sa. In: Slovenské národné noviny, roč. 4, 1848, č. 279, s. 1113-1114.
- ²⁶ Napríklad Viliam Paulíny-Tóth v práci Vek slobody a premeny najnovšie (1848) pri analýze marcových zákonov uviedol, že Slováci ako Uhri dostali krásne slobody, ale ako Slováci ich dostali bez národnosti a že túžba po slobodnom národnom živote nemá byť zo strany

- Maďarov potláčaná, keďže všetky vládnuce národy v rakúskej monarchii majú občiansku i národnú slobodu. Bližšie RAPANT, Daniel: Slovenské povstanie roku 1848 – 1849. I. 2. Dejiny a dokumenty. Turčiansky Sv. Martin : Matica slovenská, 1937, s. 109, 110, 116.
- ²⁷ Bližšie ŠKVARNA, Dušan: Slovenské štátoprávne predstavy a pokusy (1790 – 1847). In: Historický časopis, roč. 38, 1990, č. 4, s. 470-499.
- ²⁸ Pretože petičné akcie v marci a apríli nevyústili do celonárodného zhromaždenia, zvolali Štefan Marko Daxner a Ján Francisci poradu slovenských národovcov do Liptovského Sv. Mikuláša. Podnetom k jej zvolaniu bolo aj zverejnenie národnokultúrnych či politických požiadaviek nemaďarských národností v Uhorsku a koncom apríla vydanie rakúskej ústavy, ktorá sľubovala nedotknuteľnosť národností a ich jazyka. Bližšie HUČKO, Ján: Žiadosti slovenského národa ako reakcia na neriešenie slovenskej otázky v marcových zákonoch roku 1848. In: Historický časopis, roč. 42, 1994, č. 4, s. 672-680.
- ²⁹ Spolupráca vyústila do konania Slovanského zjazdu 2. – 12. júna 1848. Zjazd sa stal pre Slovákov impulzom k uvedomeniu si svojej národnej osobitosti, ktoré ich v praxi priviedlo k revolučným aktivitám v podobe ozbrojeného vystúpenia v rokoch 1848 – 1849.
- ³⁰ Slovenské štátoprávne a politické požiadavky v zmysle svojbytnosti slovenského národa a vymedzenia etnického územia boli neskôr konkrétne rozvedené v Memorande národa slovenského, v národnom programe prijatom na slovenskom národnom zhromaždení 6. – 7. júna 1861 v Turčianskom Sv. Martine.

**DIE FORMIERUNG DES NATIONALEN BEWUSSTSEINES DER SLOWAKEN
IM KONTEXT DER MODERNEN NATIONALBEWEGUNG
(BIS ZUM „REVOLUTIONSFRÜHLING“ IM JAHRE 1848)**

Zusammenfassung

Im Laufe der Lösung der slowakischen Frage in der Zeit der Formierung der modernen nationalen europäischen Staaten spielte die Entwicklungsstufe des nationalen Bewusstseins der Slowaken in ihrer nationalen Entwicklung in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts eine wichtige Rolle. Da es in der Geschichte der Slowaken keine selbständige Staatlichkeit gab, konzentrierten sich die Vertreter der slowakischen nationalen Bewegung zuerst auf die kulturethnische Ziele, um den kulturellen und sprachlichen Rückstand der Slowaken mit Hilfe der eigenen Sprache und nationalen Kultur zu überwinden. Erst später kam die Lösung der nationalpolitischen, sozialen und ökonomischen Fragen dazu. Die Bemühungen der Slowaken in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts spiegelten die langsame und komplizierte Entwicklung des nationalen Bewusstseins wider. Dabei spielten auch das ungarische und slowakische Bewusstsein der Slowaken eine wichtige Rolle. Diese beeinflussten sich gegenseitig und brachten zwei Typen der Nationalität mit sich – eine politische und eine kulturethnische. Im Frühling 1848 kam es zur Zuspitzung des Verhältnisses der Slowaken zur ungarischen Staatlichkeit mit dem einheitlichen ungarischen Volk, als auch zu sich selbst. Im slowakischen nationalen Programm setzte sich der Gedanke einer Föderation durch. Das Prinzip dabei war die Gleichberechtigung allen, auf dem Gebiet Ungarns lebenden Nationalitäten.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: prof. PhDr. Michal Danilák, CSc.

MESTSKÉ ŠTATÚTY A ZMLUVA O VYKÚPENÍ MESTA AKO PRAMENE K DEJINÁM ZEMEPÁNSKEHO MESTEČKA JELŠAVY V 19. STOROČÍ

Lenka ALMÁŠIOVÁ

Jelšava patrila koncom 18. a v 19. storočí popri Rožňave a Dobšinej k najväčším a hospodársky najvyspelejším mestečkám gemerskej oblasti. Bola etnicky slovenským a konfesionálne zmiešaným, evanjelicko-katolíckym mestečkom s nízkym podielom zemanov a poddaných na celkovom počte obyvateľov, vďaka čomu sa vytvorili špecifické, veľmi dobré podmienky pre rozvoj tunajšieho meštianstva ako samostatnej, ale vnútorne diferencovanej skupiny obyvateľov. Mešťania ako privilegovaní obyvatelia mesta mali výrazný podiel na jeho vnútornej správe a ovplyvňovali ako jeho politický, tak aj hospodársky, kultúrny a konfesionálny život. Vzhľadom nato, že Jelšava bola mestečkom zemepánskym, boli privilégia mešťanov, ich podiel na správe mesta a ich vplyv v rôznych oblastiach života determinované postavením zemepána a existenciou určitej zmluvy medzi ním a mestečkom. Hoci priamo zmluva sa nám nezachovala, významnými prameňmi, ktoré nám objasňujú na jednej strane právomoci zemepána a na strane druhej postavenie mešťanov a rozsah ich kompetencií, sú najmä zachované mestské štatúty a zmluva, respektíve koncept zmluvy o vykúpení mesta. Sú spolu z množstvom ďalšieho pramenného materiálu zdrojom obrovského množstva informácií k dejinám Jelšavy koncom 18. a v 19. storočí.

Vzťah mestečka a mešťanov k zemepánovi

Jelšava patrila ako súčasť muránskeho panstva od roku 1694 až do svojho definitívneho vykúpenia v roku 1855 do rúk Koháryovcov. Počas povstania Františka II. Rákócziho v rokoch 1703 – 1710 bolo muránske panstvo Koháryovcom odňaté a na krátky čas ho získal gróf Bercsényi. Po vymretí rodu Koháryovcov po meči v roku 1820 pripadlo muránske panstvo dcére Františka Koháryho, ktorá bola od roku 1816 manželkou grófa Ferdinanda Jozefa Coburga, no istý čas panstvo spravovala vdova po čabrajsko-sitnianskom kniežati Františkovi Kohárym, o čom svedčí jej účasť na zhromaždení volenej obce z 27. decembra 1828.¹

Vzťah Jelšavy ako zemepánskeho mestečka k zemepánovi v 19. storočí nám vymedzujú dva základné dokumenty. Prvým je spísanie nových štatútov mesta, ktoré vstúpili do platnosti 1. januára 1828 a druhým zmluva mestečka so zemepánom grófom Coburgom o jej vykúpení z roku 1855 (k dispozícii máme koncept zmluvy).² Zároveň sa ich vzťah odvíjal od situácie v 18. storočí, kedy sme zaznamenali viacero sporov medzi mestečkom a jeho zemepánom, respektíve medzi mestečkom a zemanmi. Tieto súviseli so snahou zemepána rozsiahlejšie zasahovať do kompetencií mestskej rady a richtára, ktorí mali na základe krupinského práva z roku 1328 rozsiahle právomoci.³ Početne slabá vrstva zemanov mala vďaka aktívnej podpore Koháryovcov v mestečku silné postavenie a zastúpenie najmä v úradníckych funkciách.

Mesto v snahe zabrániť zvyšovaniu počtu zemanov v meste siahlo v priebehu 18. storočia niekoľkokrát aj do mestskej pokladne. Najvýraznejším finančným zásahom bolo zakúpenie polovice meštianskeho domu od Petra Balážika za 135 zlatých. Mesto touto kúpou zabránilo Augustínovi Seleckému, zemanovi a úradníkovi muránskeho panstva, ktorý prejavil o dom záujem, aby sa usadil v meste a argumentovalo tým, že „zemene nechtego z mestom bremena nosyty a dom do mesta a ginde odbywaty, pan Szeleczyk tež zemanem obzlassnym gsucze,

mesto gemu nedopustilo ten dom kupyty“.⁴ Členovia mestskej rady boli presvedčení, že tak „y mesto messu sskodu czytylo“ a podarilo sa im dosiahnuť aj to, „abychom y Peter Balażyk y nadaleg obywatelom moh byty“.⁵

Zlé vzťahy medzi privilegovanými mešťanmi a privilegovanejšími zemanmi viedli k otvorenému konfliktu, kedy sa počas zasadnutia mestskej rady 1. marca 1715 niektorí mešťania vyjadrili, aby „pane zemane pre mesto seno wozili, orali, wozili drewo pre wojakuw, ba y hnoj y gine prace wykonawali a aby ty ktery nehladga na blaho mesta z messkeho teho vyhnyany byly by za prigestupky y zalarowany“⁶. Konflikt sa skončil podpísaním dohody medzi zemanmi a mešťanmi. Zemaniam sa v zmluve zaviazali prispievať prácou v prospech mesta.⁷ Zmluva bola na zasadnutí volenej obce 27. decembra 1828 predĺžená, pričom bola prijatá jednohlasne volenou obcou a je zahrnutá v druhom bode nových štatútov mestečka Jelšava.

Na zasadnutí volenej obce pri príležitosti reštavrácie, voľby richtára a členov mestskej rady, sa okrem členov volenej obce za všetkých päť jelšavských desiatkov (spolu 31 mešťanov), richtára Jána Lennera a 12 členov mestskej rady, zúčastnil i zástupca jelšavských zemanov a fiškál Gemersko-malohontskej stolice Gedeon Nagy, ako aj vdova po zemepánovi Františkovi Kohárym. Prvý bod štatútov mestečka „O zwazku, ktery jest mezi zemskim panstwom a mestom a o sstatutach panskich“⁸ nám sprostredkúva detailný pohľad na vzťah mestečka k zemepánovi v období rokov 1828 – 1855, no môžeme sa domnievať, že tento vzťah sa oproti predošlému obdobiu nijako výrazne nezmenil. Časť A zaväzuje mesto, aby v prípade úmrtia mešťanov bez potomkov a bez testamentu oznámilo túto skutočnosť prostredníctvom richtára a magistrátu zemepánovi. Mesto za svoju vernosť obdržalo pri ohlásenom úmrtí z majetku zosnulého čiastku, ktorá nie je v štatútoch bližšie špecifikovaná. Podľa časti B bolo mesto povinné evidovať všetky písomné a ústne testamentsy a zoznam pravidelne odovzdávať panstvu. Takéto opatrenie malo zrejme obmedziť možnosť manipulovať s testamentmi po smrti, zabrániť ich falšovaniu, alebo prípadnému okrádaniu zemepána o majetok, na ktorý mal nárok. Sirotským účtom, ich pravidelnej evidencii a každoročnej kontrole je venovaná časť C, pričom sa zdôrazňuje, že účty zemanských sirôt nepodliehajú kontrole zemepána a zemaniam si ich spravujú sami, respektíve odovzdávajú ich ročnú evidenciu sirotskej stolici. Ako nám ukazuje časť D, zemepán mohol zasiahnuť aj do sudcovských právomocí richtára, ale iba v prípade „hrozné, so kruwy prolitím spojene bitky aneb giné ukrutnosti ne jináče y kriminálne prystupky“⁹ Takéto priestupky mal richtár neodkladne oznámiť zemepánovi. V prípade odvolania sa žalovaná strana mohla obrátiť na zemepánsku stolicu.

Ďalšie povinnosti stanovuje bod deväť s názvom „O administratowany a gedrowány polniho gazdowstwi gmenovite“.¹⁰ Mesto muselo v prípade akýchkoľvek prác na poli – hnojení, orbe, sejbe, žatve, či kosbe – povolať zvoleného zemepánskeho deputanta, ktorý by celý proces kontroloval a zaevidoval, čo malo uľahčiť stanovovanie každoročnej zemepánskej dávky. Za dodržiavanie stanoveného postupu boli zodpovední vicerichtár a mestský gazda. Mešťania zároveň prijali záväzok, že dôjde k opätovnému spísaniu všetkých lúk, pasienkov a pozemkov, ich veľkosti, kvality a polohy. Tento krok mal tiež zjednodušiť a sprehľadniť vypočítavanie zemepánskych dávok. Rovnako bolo mestečko povinné pozvať deputanta zemepána pri príležitosti reštavrácie, ktorá sa konala každé dva roky. Vyslanec predsedal volenej obci a dohliadal na proces voľby richtára a členov mestskej rady. Zároveň kontroloval, či voľba prebieha v súlade so štatútmi mestečka, a či je rešpektované ustanovenie, na základe ktorého sa na poste richtára majú obmieňať vždy jeden zástupca katolíkov a jeden zo strany evanjelickej na „potvrdeny wekše mezi messtanmi jednoty a swornosti“¹¹ Rovnaký kľúč sa

mal používať pri voľbe vicerichtára a kurátorov vínného, pivného, pálenčeného a mlynskeho. Zástupcovia oboch náboženstiev mali navrhnúť rovnaký počet kandidátov. Vzhľadom na náboženské pomery v Jelšave môžeme tento fakt pripísať skôr záujmu katolíckeho zemepána ako samotným obyvateľom Jelšavy. Podľa sčítania obyvateľstva a správy o náboženských pomeroch z roku 1837 žilo v Jelšave 4 075 obyvateľov, z toho 3 015 evanjelikov (73,99 %) a 1 060 katolíkov (26,01 %) a mesto zamestnávalo troch evanjelických a jedného katolíckeho učiteľa. Katolíci teda tvorili necelú tretinu obyvateľov mesta, no vďaka svojmu katolíckemu zemepánovi obsadzovali polovicu všetkých volených funkcií v meste.¹² Zemepán takto nepriamo vplýval na konfesionálne pomery v meste. Zaujímavá je poznámka, že pri voľbe mestských úradníkov mal hlavné slovo zástupca zemepána, čo by znamenalo, že úradnícke funkcie obsadzovali najmä zemanovia. Na druhej strane všetky funkcie, o ktorých voľbe rozhodovala volená obec, boli v rukách mešťanov.

Zemepánske dôchodky z predaja vína mapuje bod číslo 20 „O vinnych kurátoroch“.¹³ Zemepán zaväzoval mešťanov, ktorí „nagviaceg s kupectwom svoju wyživnost hladagu“¹⁴, aby nakupovali víno od mestských kurátorov a obmedzovali jeho dovoz z mimomestského prostredia, čo súviselo so snahou zemepána o čo najvyššie zisky. Podľa názoru zemepána vyplýva z každodennej skutočnosti, že „največie naspet užitky a škody zoskupowana win od domácich wyplywaju“¹⁵ Výška dávky, ktorú mesto odvádzalo z predaja vína zemepánovi, nie je v štatútoch bližšie určená.

Celkovo sa vzťah mestečka Jelšava k zemepánovi odzrkadlil v štyroch z 20 bodov nových mestských štatútov. Kým právomoci richtára a mestskej rady boli veľmi široké a vo vzťahu k zemepánovi viazané len na oznamovaciu povinnosť v prípade úmrtia mešťana, evidenciu testamentov, sirotských účtov a spáchanie závažnejších trestných činov, zemepán si ponechal voľnú ruku v prípade kontroly príjmov mesta a naturálnych výnosov mešťanov. Jeho vyslanci museli byť prizývaní pri príležitosti voľby richtára, členov mestskej rady a mestských úradníkov. Z daného vyplýva, že zemepán obmedzoval vývoj Jelšavy najmä z hľadiska finančného (každoročné platenie zemepánskych dávok), v menšej miere posilňoval vďaka svojej rozhodovacej právomoci postavenie zemanov v meste a ich zastúpenie v magistráte a nepriamo vplýval aj na pozície katolíckej menšiny. Vzhľadom nato, že štatúty z 27. decembra 1828 sú vôbec jedinými zachovanými z obdobia, kým bola Jelšava zemepánskym mestečkom (novšie pochádzajú až z obdobia po vykúpení mesta, konkrétne z roku 1878), nie je možné porovnať, či vo vzťahu medzi zemepánom a mestečkom došlo k nejakým posunom.

Z konceptu zmluvy o vykúpení mesta, nazvanej Zmluva medzi Najvyšším Augustom Coburg – Gotha saským kniežatom y Mestom Jelšawa o zničený zemsko – panských práv sa dozvedáme, že zemepán mal možnosť procedurálne zasiahnuť do rozhodovania richtára a mestskej rady kedykoľvek a za akýchkoľvek okolností. K uplatneniu tohto práva však počas celého 19. storočia nedošlo a v predošlom období iba pojedinele. Prvý bod zmluvy popisuje všetky základné práva a dôchodky zemepána, ktorých sa vzdáva v prospech slobodného mesta Jelšava. Išlo o zisky z vymeriavania a predaja vína, pálenky, piva, mlyna a vody. Zemepán vyhlasuje všetky povinnosti a záväzky, vyplývajúce z urbára a zemepánskeho zákona na večné časy za zničené. Všetky lesy a lúky, ležiace v jelšavskom chotári, sa dostali do rúk mesta s výnimkou súkromného majetku grófa Coburga. Zároveň sa mesto rozhodlo od grófa odkúpiť jeden z jeho domov za 210 zlatých. Vykúpenie mesta bolo ohodnotené sumou 110 000 zlatých, ktoré malo mesto splatiť vo forme splátok vo výške 5 500 zlatých ročne v striebre, čo predstavovalo 5 % celkovej sumy. V prípade finančných problémov mohla byť výška splátky po dohode s gró-

fom upravená, ale nemohla byť nižšia ako 2 000 zlatých. Vzťahy medzi grófom Coburgom, jeho služobníkmi a mešťanmi upravoval bližšie tretí bod zmluvy. Všetci sa mali v budúcnosti spoločne podieľať na všetkých bremenách, dobročinnosti, mali rovnaké práva na drevo z chotára. Gróf si ponechal vo vlastníctve kaštieľ, niekoľko domov, lúk a pozemkov, ktoré mesto považovalo za jeho súkromný majetok. Obe zmluvné strany sa dohodli, že zmluva vstúpi do platnosti 1. januára 1856, čo je zakotvené v poslednom, šiestom bode dohody.¹⁶ Mesto Jelšava sa teda počnúc rokom 1856 stalo slobodným mestom a vzťah medzi zemepánom a mestom nijako neovplyvnil na postavenie mešťianstva, ktoré naďalej zostávalo dominantnou časťou mestského obyvateľstva. Zároveň môžeme predpokladať, že zmluva o vykúpení výrazne oslabil vplyv zemanov v meste, keďže zemepán nemohol už ovplyvňovať menovanie úradníkov do funkcií a ich voľba sa stala slobodnou. Tento faktor znamenal posilnenie mešťianstva, čo sa výrazne prejavilo napríklad na jeho väčšej spolkovej aktivite.

Zastúpenie a činnosť mešťanov v orgánoch mestečka

Vzhľadom na sociálnu štruktúru Jelšavy, v ktorej dominantnú zložku obyvateľov (80 – 85 %) tvorilo mešťianstvo, bolo aj jeho zastúpenie v orgánoch mesta výrazné a teda sa spomedzi ostatných vrstiev obyvateľstva v najväčšej miere podieľalo na správe mesta. Tento fakt súvisel s historickým vývojom mestečka Jelšava.¹⁷

Od roku 1648 došlo k upevneniu a rozšíreniu mestskej správy, ktorá zostala s malými obmenami prakticky až do roku 1848 v pôvodnej podobe. Na čele mesta stál richtár so svojim zástupcom, vicerichtárom a 12 – členou mestskou radou. Rada sa vnútorne členila na šesť prísazných a šesť tzv. starších mešťanov – senátorov. Predstaveným mestskej rady bol samotný richtár a predstaveným rady starších starší richtár. Súdci podľa menného zoznamu richtárov Jelšavy z Najstaršej jelšavskej mestskej knihy, zastával post staršieho richtára spravidla richtár z predchádzajúceho funkčného obdobia, ktorý bol zároveň jedným z prísazných.¹⁸ Zachovávala sa tým v mestečku istá kontinuita, kedy aktivity nového richtára nadväzovali na činnosť starého. Na prelome 17. a 18. storočia vznikla funkcia orátora – rečníka, predsedajúceho rade starších. Súviselo to pravdepodobne s rozšírením agendy richtára, kedy viaceré kompetencie prešli do rúk vicerichtára. Podľa Bartholomaeidesa mesto na konci 18. a začiatkom 19. storočia reprezentovali richtár a 12 prísazní alebo polgári, z čoho vyplýva, že pôvodné vnútorné členenie mestskej rady na dva samostatné orgány zaniklo.¹⁹ Svedčia o tom aj dochované archívne materiály, v ktorých sa hovorí všeobecne už iba o vymenovaní členov mestskej rady, nie prísazných a senátorov.²⁰ Lehotská sa domnieva, že k splnutiu mohlo dôjsť v roku 1789, kedy vzniklo aj nové pečatidlo zemepánskeho mestečka Jelšava. Argumentuje podobnou situáciou z roku 1648, kedy si mesto pri príležitosti reorganizácie mestskej správy nechalo vyhotoviť taktiež nové pečatidlo.²¹

Okrem richtára, vicerichtára a členov mestskej rady sa ďalšími volenými funkciami postupne stali: vínný kurátor (od roku 1658, respektíve od roku 1684 dvaja vínni kurátori),²² dvaja trhoví páni alebo trhoví dozorcovia a dvaja mlynski dozorcovia, z ktorých jeden bol kurátorom a kontroloval účtovníctvo a druhý dohliadal na dodržiavanie zmluvy medzi mestom a nájomcom mlyna (od roku 1695).²³ Od roku 1703, kedy mesto začalo vo vlastnej rézii variť pivo, vznikol aj post pivného kurátora.²⁴ Všetky posty boli obsadzované členmi mestskej rady, spravidla z rady starších – senátorov, ktorí mali dlhoročné skúsenosti v hospodárskej oblasti (rada starších spravovala hospodárske záležitosti mesta). O obsadení všetkých volených postov v mestečku rozhodovala volená obec mešťanov na svojom

pravidelnom zhromaždení. K jej kompetenciám patrilo rozhodovanie o každoročnom prenájme celkovo troch jelšavských krčiem, o ustanovovaní tzv. pálenčených krčmárov a o uzatváraní krčmárskej dohody s nimi. V dohode bola zakotvená výška árendy, ktorá bola pre všetkých troch krčmárov rovnaká. Ako sa dozvedáme z mestských štatútov a zo zmluvy o vykúpení mestečka Jelšava, zisky z prenájmu krčiem patrili zemepánovi.²⁵ V 19. storočí sa objavuje v mestskej správe aj funkcia inšpektora – dozorca jatkov, ktorý kontroloval kvalitu mäsa a jeho správne váženie. Okrem štatútov, kde sa objavuje meno senátora Mártona Madarásza, zastávajúceho tento post za plat vo výške 50 zlatých ročne, nefiguruje inšpektor jatiek v žiadnom zo zoznamov platených zamestnancov mesta. Inak je tomu v prípade ďalších inšpektorov, ktorými boli hôrny, cestný a poľný inšpektor. Objavujú sa ako platení zamestnanci mesta v priebehu celého 19. storočia a taktiež boli vyberaní volenou obcou.²⁶ V druhej polovici 19. storočia došlo k spojeniu postov hôrneho a poľného inšpektora, jeho práca bola ohodnotená ročne sumou 360 zlatých.²⁷

O zastúpení mešťanov v orgánoch mesta rozhodovali samotní mešťania prostredníctvom volenej obce. Volená obec sa skladala zo zástupcov všetkých piatich jelšavských desiatkov. Informácie o nej nachádzame vo viacerých dokumentoch. Štatúty mestečka Jelšava z 27. decembra 1828 menujú celkovo 31 členov volenej obce, ktorí sú bližšie charakterizovaní v bode č. 11 O oeconomických sessigach. Išlo o „mrawnych a zaslužilych messtganow, jak z Rímskokatolicke tak z Evangelicke stránky wiwolenich“.²⁸ V prípade úmrtia niektorého z členov obce malo dôjsť k jeho nahradeniu takým spôsobom, že „namisto tich giny na tenože obecnim miste se wyvolga“.²⁹ Mešťania desiatku, ktorý stratil svojho zástupcu vo volenej obci, si spomedzi seba zvolili náradu pri zachovaní paritného zastúpenia evanjelikov a katolíkov, aby počet členov vo volenej obci za jednotlivé desiatky zostal neporušený. Počet a menný zoznam členov volenej obce mal povinnosť evidovať notár v pravidelnom súpise, ako to vyplýva zo štatútov mesta z roku 1828 a inštrukcie z roku 1830.³⁰ K dispozícii máme aj podpisovú listinu a zoznam členov volenej obce, ktoré sú súčasťou Návrhov mešťanov na odstránenie nedostatkov v mestskej správe z rokov 1788 a 1792. Podľa nich mala volená obec v oboch rokoch zhodne 74 členov, z toho prvý desiatok zastupovali šiesti mešťania, druhý desiatok desiat, tretí 17 mešťanov, najvyšší počet, až 18 mešťanov, reprezentovalo v poradí štvrtý desiatok a posledný, piaty, mal 16 zástupcov.³¹ Menný zoznam mešťanov je aj súčasťou štatútov mesta z roku 1828. Figuruje tu celkovo 31 mien, z čoho vyplýva, že počet členov volnej obce zrejme kolísal.³²

Členstvo vo volenej obci bolo doživotné, pretože odzrkadľovalo úctu, ktorú mešťan požíval u ostatných mešťanov. Táto bola spravidla dôsledkom jeho dlhoročného prínosu pre obec, dobrého mena, čestnosti a pobožnosti. Na osobnosť mešťana – člena volenej obce, boli teda kladené vysoké nároky. Ako nám ukazuje žiadosť o pozbavenie členstva vo volenej obci, adresovaná mestskej rade, malo mestečko napriek doživotnému čestnému členstvu vytvorený mechanizmus na odvolanie člena, ktorý si neplnil svoje povinnosti, alebo ktorého správanie nekorešpondovalo s predstavami mešťanov desiatku.³³ Vzhľadom nato, že ide o jedinú zachovanú žiadosť podobného druhu, nebolo odvolanie člena volenej obce pravdepodobne často sa vyskytujúcim javom. V žiadosti chýba vysvetlenie, aké pohnútky viedli mešťanov k takémuto nezvyčajnému kroku.

Predstavitelia volených funkcií niesli za chod a správu mesta najväčšiu zodpovednosť. Rozsah ich kompetencií a povinností nám bližšie popisujú štatúty mesta z rokov 1828 a 1878, ako aj inštrukcie (najrozsiahlejšie z roku 1830). Kým štatúty sú všeobecnejšieho rázu a obsahujú

stručný rozpis povinností, inštrukcia z roku 1830 sa veľmi dôkladne venuje najdôležitejším postom a precízne popisuje zodpovednosť ich nositeľov za dianie v meste. Z hľadiska štatútov najdôležitejšími funkciami boli post richtára (body č. 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11 a 15), notára (16), fiškála (17), vicerichtára (9, 18), perceptora (19) a kurátorov (7, 20).³⁴ Inštrukcia analyzuje posty v poradí richtár (bod č. 1), vicerichtár (2), kurátori (3), lesný dozorca (4) a perceptor (5), pričom obsahuje aj informáciu o finančnom ohodnotení a nárokov na naturálne odmeny z majetku a výnosov mesta.³⁵

Do charakteristiky povinností a kompetencií richtára sa premietla aj pozícia samotného meštianstva. Richtár je tak v prvom rade zodpovedný za „bezpečnosť osob a majetnosti messtganuw“³⁶, je zároveň najvyšším policajným inšpektorom v meste a dôležitú úlohu zohráva v prípade vypuknutia požiaru, kedy má dohliadnuť na jeho hasenie, na zaangažovanie všetkých mešťanov pri hasení a rovnako na jeho pleciah ležali všetky dlhodobé i krátkodobé protipožiarne opatrenia. Ako nám hovorí piaty bod štatútov: „Všicki messtgane w ten čas z celó mocó na udusseny ohne pracowaty musejí, takowy pak který se na tokowú nešťastliwú připadnost jedine priznali a z ostatnymi pracovat nechcely mají byt chicený a značne pokutowany.“³⁷ Rovnako bolo povinnosťou a čťou pre každého mešťana prispievať do pokladne pre obeť nešťastia. Do tzv. nestestnikuw osskodowanych napomahajíce cassy sa mešťannia skladali po štyroch zlatých ročne v striebre a každý, kto si v meste zakúpil dom alebo gazdovstvo, odviezol do zbierky jeden denár z každého zlatého z ceny kúpeného majetku, čo zodpovedá jednému percentu hodnoty nehnuteľnosti. Ustanovenie sa vzťahovalo aj na mladomanželov hneď po sobáší.³⁸ Richtár ďalej predsedal hospodárskej, právnej i daňovej štvrťročnej kontrole, kontroloval prácu všetkých volených členov mestskej rady, dohliadal na spravovanie mestských príjmov a zúčastňoval sa každé dva týždne, vždy v pondelok, zasadnutia hospodárskeho výboru, aby bol informovaný o všetkých príjmoch a výdavkoch mesta. Zodpovedný bol za stav a údržbu ciest a mostov v jelšavskom chotári, ako aj za spravodlivé prerozdelenie dreva z mestských lesov pre obyvateľov mesta a cechy. V neposlednom rade mal v úschove veľké i menšie pečatidlo Jelšavy a všetky listové zásielky v mene mesta vybavoval práve richtársky úrad. Ako hlavný reprezentant mesta prijímal všetky deputácie na pôde mestského domu, nikdy nie vo svojom vlastnom dome a mohol menovať mestské deputácie alebo komisie na prešetrenie udalostí v meste (napr. pri vypuknutí požiaru, pri sporoch medzi mešťanmi alebo cechmi).³⁹ Inštrukcia okrem toho zdôrazňuje aj sudcovské právomoci richtára: „We wecech právnich k sebe prichádzejících messtjanow tpezglíwe, a sice obidwa stránky wislišet a všim možnym spôsobem na to se winasnažowat aby wec aj tá nejmenšá která dosawád skrze Urad Richtarsky rozsudzovaná byla, prigatelskym spôsobem ponapravená byla.“⁴⁰ Osoba richtára v Jelšave bola tak stelesnením toho, do akej miery sa mešťania podieľali na správe mesta. Napriek existujúcemu množstvu volených funkcií, najvyššiu zodpovednosť v oblasti právnej, finančnej a sociálnej niesol práve on. Keďže jednou z jeho úloh bolo aj rozhodovanie o udeľovaní trestov a pokút pre mešťanov, neplniacich si svoje povinnosti (v prípade neúčasti na hasení požiaru, zanedbaní si povinností pri odvádzaní rôznych poplatkov a pod.), bol pre ostatných mešťanov morálnou autoritou, ktorá dohliadala na základné atribúty ich meštianskosti. Štatúty mesta, ako aj inštrukcia, popisovali mešťanov ako čestných, zodpovedných, so silným sociálnym cítením voči sirotám, chudobným, starým a chorým, spravodlivých a verne slúžiacich mestu. Richtár bol osobou, ktorá mala bdieť nad týmto ideálom meštianstva, jeho úlohou bolo priblížiť ideál v čo možno najväčšej miere skutočnosti.

POZNÁMKY

- ¹ Štátny archív (ŠA) Košice, pobočka Rožňava, fond Archívny fond mesta Jelšava (AFMJ), šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828.
- ² ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 51, nesign./1855. Koncept zmluvy o vykúpení mesta.
- ³ Prvé privilegium od kráľa Karola Róberta I. z roku 1328 sa nezachovalo, ale Jelšava ho získala spoločne s Plešivcom, Štítnikom a Dobšinou. Bližšie pozri: LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976, s. 66; respektíve LEHOTSKÁ, Darina: Základné črty mestského vývoja na Gemeri. In: Vývoj správy miest na Slovensku. Ed. Richard Marsina. Martin : Osveta, 1984, s. 183-206.
- ⁴ LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976, sign. 323/1702.
- ⁵ LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976, sign. 323/1702.
- ⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, sign. JP 3. Mestský protokol 1712 – 1720 (Prothocollon Ab Anno 1712. usque Annum 1720 decurens) zápis z 1. marca 1715, II. časť, 204 s.
- ⁷ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 1, nesign./1715. Zmluva zemanov s mešťanmi z 1. marca 1715.
- ⁸ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828.
- ⁹ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 1/D.
- ¹⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 9.
- ¹¹ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 13.
- ¹² ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 19, nesign./1837. Správa o náboženských pomeroch v meste.
- ¹³ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 20.
- ¹⁴ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 20.
- ¹⁵ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 20.
- ¹⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 51, nesign./1855. Koncept zmluvy o vykúpení mesta.
- ¹⁷ Jelšava získala mestské privilegia spoločne s Plešivcom, Štítnikom a Dobšinou v roku 1328. Privilegium sa síce nezachovalo, ale jeho odpis nájdeme spoločne s prvou písomnou zmienkou o Jelšave z roku 1243 v diele BARTHOLOMAEIDES, Ladislav: Sectio VII. Diplomatika. In: Memorabilia Provincial Csetnek (cum tabellis aeri incisis). Excudebat nesolii Anno 1799. V roku 1551 sa v Jelšave po prvýkrát spomína richtár a o niekoľko rokov neskôr sa začala viesť aj Najstaršia jelšavská mestská kniha. Označenie civis, teda mešťan, nachádzame po prvýkrát v roku 1344 v spojitosti s osobou Mikuláša, syna Polanovho, ktorý pochádzal z Jelšavy a bol majiteľom jedného zo štítnických hámrov.

- ¹⁸ Bližšie pozri menný zoznam richtárov zemepánskeho mestečka Jelšava: LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976.
- ¹⁹ BARTHOLOMAEIDES, Ladislav: Inclyti Superioris Ungariae Comitatus Gömöriensis Notitia historico-geographico-statistica. Leutschoviae 1806 – 1808, s. 590.
- ²⁰ Menoslov členov mestskej rady sa nachádza v úvode ku každému mestskému protokolu. Z obdobia 19. storočia sa nám zachovalo viacero protokolov od roku 1815: ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, sign. JP 12. Mestský protokol (Protocollum 1815). 218 s.; sign. JP 13. Mestský protokol (Protocollum Oppidi Jolsva 1816). 341 s.; sign. JP 14. Mestský protokol (Protocollum Sessionum Magistratualium Privilegiati ac. –montani Oppidi Jolsva pro Anno 1817. sub Notariatu Andreae Pazar.). 241 s., atď.
- ²¹ LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976, s. 74-75. K vývoju mestského pečatidla Jelšavy pozri bližšie: KARTOUS, Peter – NOVÁK, Jozef – VRTEĽ, Ladislav: Erby a vlajky miest v Slovenskej republike. Bratislava : Obzor, 1991, s. 100-101.
- ²² LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976, sign. 72 a 210.
- ²³ LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976, sign. 135.
- ²⁴ LEHOTSKÁ, Darina: Najstaršia jelšavská mestská kniha. Martin : Osveta, 1976, sign. 325.
- ²⁵ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 51, nesign./1855. Koncept zmluvy o vykúpení mesta, bod č. 1; šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, najmä body č. 13 a 20.
- ²⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 7, nesign./1821. Zoznam platených zamestnancov mesta; šk. 12 (Rada), nesign. /1830. Platení zamestnanci mesta a senátori; šk. 13, nesign./ 1831. Menný zoznam zamestnancov mesta a senátorov; šk. 22, nesign./1842. Menný zoznam platených zamestnancov mesta; šk. 23, nesign./1844. Menný zoznam platených zamestnancov mesta; šk. 28, nesign./1845. Menný zoznam platených zamestnancov mesta; šk. 28, sign. 16/1850. Zoznam zamestnancov mesta; šk. 31, nesign./1856. Zamestnanci mesta; šk. 31, nesign./1857. Mestskí zamestnanci; šk. 33, sign. 377/1858. Výkaz platených zamestnancov mesta; šk. 42, sign. 194/1867. Výkaz platených zamestnancov mesta; III. fasc. (Rada) nesign./1890. Zoznam zamestnancov mesta a ich miezd.
- ²⁷ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, v zoznamoch zamestnancov mesta od roku 1851.
- ²⁸ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828.
- ²⁹ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828.
- ³⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 12 (Rada), nesign. /1830. Inštrukcie mesta Jelšava; šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 16 O povinnostech uradu notarskeho.
- ³¹ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 1, sign. 1/1788. Návrh jelšavských mešťanov ohľadne odstránenia nedostatkov v mestskej správe z 13. októbra 1788, doplnený podpisovou listinou; šk. 1, sign. 7/1792. Opätovný návrh jelšavských mešťanov

- ohľadne odstránenia nedostatkov v mestskej správe z roku 1792, doplnený zoznamom členov volenej obce za jednotlivé desiatky.
- ³² ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828.
- ³³ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 23, sign. 35/1843. Žiadosť volenej obce o pozbavenie členstva mešťana vo volenej obci a návrh na skladanie prisahy novoprijímaných členov zo 7. januára 1843.
- ³⁴ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828.
- ³⁵ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 12 (Rada), nesign. /1830. Inštrukcie mesta Jelšava.
- ³⁶ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 3.
- ³⁷ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 5.
- ³⁸ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, bod č. 6.
- ³⁹ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 10, nesign./1828. Štatúty mesta Jelšava z 27. decembra 1827, platné od 1. januára 1828, body č. 8, 9, 10, 11 a 15.
- ⁴⁰ ŠA Košice, pobočka Rožňava, fond AFMJ, šk. 12 (Rada), nesign. /1830. Inštrukcie mesta Jelšava, bod č. 1.

**DIE STADTSTATUTEN UND DER AUFKAUFVERTRAG
DER ALS QUELLEN ZUR GESCHICHTE DER STADT JOLSCHAU
IM 19. JAHRHUNDERT**

Zusammenfassung

Jolschau gehörte bis zu ihrem Aufkauf im Jahre 1855 der Grafenfamilie Kohary. Die Privilegien des Bürgertums, sein Anteil an der Stadtverwaltung und Einfluss auf das politische, wirtschaftliche, kulturelle und religiöse Leben in der Stadt wurden durch die Position des Landesherrn beeinflusst. Um den tatsächlichen Einfluss des Landesherrn und seine Beziehung zum Bürgertum zu schildern, können bisher ungenützte schriftliche Quellen analysiert werden. Es geht vor allem um die Stadtstatuten vom 27. Dezember 1827 und um den Stadtaufkaufvertrag aus dem Jahre 1855. Diese zeigen eindeutig, dass der Stadtvorsteher bei schweren kriminellen Delikten eine Informationspflicht gegenüber dem Landesherrn hatte. Außerdem war er verpflichtet, dem Landesherrn regelmäßig das Testamentenbuch und die Waisenfinanzliste vorzulegen. Der Landesherr unterstützte durch das Vergeben von Stadtämtern sowohl alle Adlige, als auch die katholische Kirche. Der Vertreter des Landesherrn nahm an allen Stadtwahlen teil und kontrollierte, ob die in den Stadtstatuten vorgegeben Regeln eingehalten werden. Seine Kompetenzen könnte man im Vergleich zu anderen Städten als begrenzt zu bezeichnen. Dadurch wurden natürlich die Position und die Partizipation des Bürgertums an der Stadtverwaltung verstärkt.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

AKTIVITY ŠTUDENTSKEHO VNÚTROMISIJNÉHO SPOLKU NA TEOLOGICKEJ AKADEMII PREŠOVSKÉHO KOLÉGIA POTISKÉHO DIŠTRIKTU EV. A. V. CIRKVI V UHORSKU KONCOM 19. A ZAČIATKOM 20. STOROČIA

Darina VASILOVÁ

Záujmová činnosť študentov trojročného teologického ústavu a následne aj štvorročnej teologickej akadémie na prešovskom evanjelickom kolégiu bola veľmi činorodá. Aktivity budúcich teológov sa sústreďovali v činnosti študentského akademického Teologického združenia (vzniklo začiatkom 60. rokov 19. storočia) a jeho samovzdelávacích a kultúrno-výchovných spolkov. Študenti sa aktivizovali v práci Čestného súdu poslucháčov teológie (1863), Samovzdelávacieho a svojpomocného spolku prešovských poslucháčov teológie (1879/80), Svojpomocného spolku teologickej mládeže, nechýbali v čitateľskom krúžku, spevokole Teologického združenia (1880), samovzdelávacích homiletických spolkov ako Homiletický spolok poslucháčov teologického ústavu (1873/74), trojjazyčný homiletický krúžok (1878/79) a ďalších dvoch krúžkov, krúžku Liturgicum (1878/79) a krúžku Katecheticum (1878/79), pripravujúcich študentov na kazateľskú a oltárnu činnosť. Budúci teológovia využívali možnosti, ktoré im poskytovala teologická knižnica.¹

Poslaním duchovného, jeho miestom v spoločnosti, úlohou pri výchove evanjelikov, prípravou na dráhu duchovného posla, šírením osvety, procesom evanjelizácie, činnosťou duchovného proti ochudobňovaniu i duchovnými pastierskymi cvičeniami sa od roku 1894 zaoberal Vnútromisijný spolok prešovskej evanjelickej teologickej mládeže² pod vedením zakladateľa spolku profesora teológie Andreja Mayera³, ktorý sa „s otcovskou láskou usiloval o naplnenie cieľov spolku na čo najširšom poli“.⁴

Vedenie študentského spolku tvorili tajomník, hlavný zapisovateľ a jeho zástupca, pokladník, časopisár. Profesor Andrej Mayer vykonával funkciu predsedu od založenia spolku až do septembra 1917. V školskom roku 1917/18, aj napriek nevôli členov spolku, zo zdravotných dôvodov odstúpil a do funkcie predsedu Vnútromisijného spolku prešovskej evanjelickej teologickej mládeže bol zvolený vtedajší dekan teologickej akadémie profesor Ľudovít Draskóczy⁵. Riadnymi členmi spolku boli všetci zapísaní poslucháči teologickej akadémie. Čestnými členmi spolku sa postupne stali biskupi dr. h. c. Fridrich Baltik⁶, František Gyurátz, Henrik Geduly⁷ a profesor teológie na kolégiu Gustáv Csengey⁸. Členovia spolku sa schádzali na zakladajúcom a volebnom zhromaždení, na riadnych, mimoriadnych schôdzach a záverečnom zhromaždení.

Cieľom spolku bolo „prehlbovať vieru, posilňovať sebedovomý kresťanský život medzi kresťanskou mládežou tak, aby sa budúci teológovia stali oduševnenými a oddanými bojovníkmi Božieho sveta“,⁹ oboznamovať členskú základňu s problémami týkajúcimi sa vnútornej misie, osvojovať si jeho pravidlá a podľa možnosti ich realizovať a „pestovaním náboženského cítenia urobiť teológov oduševnenými bojovníkmi vnútornej misie, prebúdzajúc v nich záujem o vnútornú misiu, oboznamovať ich s vnútornou štruktúrou vnútornej misie, aby ako budúci duchovní vodcovia spoločnosti riadili v budúcnosti zodpovedne túto činnosť“.¹⁰

Pre uskutočnenie vytyčených cieľov realizovali svoju činnosť v dvoch smeroch. Prvý smer bo obsahovo zameraný na stretnutia rodinného charakteru, počas ktorých sa prítomní členovia spolku zaoberali otázkami patriacimi medzi vnútornú misiu a rozvíjanie bratskej súdržnosti,

ktorú realizovali aj v praxi. Druhému smeru slúžili náboženské večierky a v nedeľu v mes- te uskutočnené náboženské stretnutia spojené s bohoslužbami a pôstnymi meditáciami. Nechýbali nedeľné školy a hodiny výkladu Biblie. Samotné stretnutia členov spolku, či už riadne alebo mimoriadne, sa začínali spevom a modlitbou, výkladom Písma, voľným vys- túpením alebo predčítaním, pokračovali recitáciou a končili vždy modlitbou.

Aké problémy zaujímali študentov teologických vied ilustruje tematika voľného vystúpenia poslucháčov teologickej akadémie v školskom roku 1909/10:

1. *O socializme a jeho rôznych smeroch (vtedajší dekan teologickej akadémie a predseda spolku Andrej Mayer).*
2. *Naše stanovisko v otázkach socializmu (študenti).*
3. *Skúsenosti žiakov dištriktu na letnej schôdzi Svetového kongresu v Oxforde so zvláštnym zreteľom na jeho hlavný bod – rôzne spôsoby štúdia Biblie (študenti).*

Na doplnenie uveďme aj témy predčítania, s ktorými vystúpili budúci teológovia:

1. *Proti skepticizmu.*
2. *Kresťanstvo a socializmus.*
3. *Pornografia.*
4. *Pestovanie cirkevného ducha v súčasnosti.*
5. *Spoločenské hnutie južného Uhorska.*
6. *Aké stanovisko má zaujať protestantský duchovný v Kongregácii Márie?*
7. *O náboženstve našich predkov.¹¹*

Zo zamerania jednotlivých tém vystúpení i predčítaní, ku ktorým viedli diskusie, môžeme predpokladať aké problémy a otázky v čase štúdia zaujímali budúcich teológov študujúcich na prešovskom kolégiu, pociťujúc potrebu sa k tomu vyjadriť na stretnutiach spolku. Je zja- vné, že sa zaujímali nielen o cirkevnú problematiku, ale aj o politické dianie – najmä otázky týkajúce sa socializmu a pociťovali potrebu podať aj vlasné stanovisko. Nemenej zaujíma- vou témou mohla byť v tom čase aj tematika pornografie z pohľadu budúcich teológov.

Jednou z veľmi dôležitých a neoceniteľných úloh spolku boli prípravy poznámok, ktoré nahrádzali chýbajúce učebnice, ich rozmnožovanie a predaj medzi poslucháčmi akadémie za výhodnú cenu.

Členom spolku koncom 90. rokov 19. storočia bola k dispozícii aj časopisecká literatúra dostupná v mládežníckej teologickej knižnici, ako domáce i zahraničné periodiká prezen- tújúce hlbne problematiku vnútornej misie: Evangelikus Népiskola, Allgemeine Mission- szeitung, Zeitschrift für innere Mission, Evangelische Missionen.¹² Kvôli získaniu nových poznatkov v rámci vnútornej misie a rozšíreniu knižnice spolok koncom prvého desaťročia 20. storočia mal k dispozícii pre svojich členov i záujemcov z radov študentov kolégia nasledujúce, prevažne nemecké noviny a časopisy: Közlöny, Ébresztő, Missziói Lapok, Olaj- ág, Evangelischen Glocken, Allgemeine Missionszeitung, Die evangelische Mission, Der Lutheraner, Monatsschrift für innere Mission, Die innere Mission im evangelischen Deutsch- land, Geschichter und Bilder, Stuttgarter Sonntagsblatt.¹³

Členovia spolku sa snažili udržiavať kontakty aj s inými, podobne zameranými združeniami, ktoré nie sú v archívnych prameňoch bližšie konkretizované. Spomenutá je iba mládežnícka teologická vnútorná misia v Kluži. V školskom roku 1915/16 traja teológovia finančne podporovaní biskupom Henrikom Gedulym (každý po 100 korún) zastupovali záujmy spolku na valnom dištriktuálnom zhromaždení študentského združenia v Kluži.¹⁴

Naplnenie činnosti spolku sa v plnej šírke rozvinulo práve v ťažkých vojnových časoch

rokov 1914 – 1918. Vytvorila sa príležitosť, aby spolok podal dôkaz o svojej životaschopnosti smerom navonok. Za súčinnosti Vnútromisijného spolku prešovskej evanjelickej teologickej mládeže bol 28. februára 1915 v budove kolégia založený a otvorený Vojenský domov.

Cieľom Vojenského domova bolo poskytovať oddych a zábavu vojakom, ktorí sa nachádzali v Prešove, alebo mestom prechádzali. Duchovným otcom myšlienky vzniku a uvedenia tohoto domova do života bol PhDr. Ján Deák¹⁵, profesor teologickej akadémie, ktorý „nepoznajúc únavu všetok svoj voľný čas venoval tomu, aby vojakom roniacim svoju krv za svätú zem svojej vlasti zabezpečil oddych a zábavu“.¹⁶

Vedenie kolégia poskytlo pre Vojenský domov najprv iba seminárnu miestnosť teologickej akadémie, zabezpečilo vykurovanie a osvetlenie. Veľmi skoro priestory nestačili, a tak boli prístupné aj prednáškové miestnosti.

V dobročinnosti sa aktivizovali nielen členovia vnútornej misie, ale aj profesori akadémie a študenti ďalších troch kolegiálnych ústavov – právnickej akadémie, učiteľského ústavu a gymnázia. Členovia Vnútromisijného spolku prešovskej evanjelickej teologickej mládeže zabezpečovali denný dozor, náboženskú spisbu, organizovali rôzne spoločenské podujatia, najmä náboženské večierky a pripravovali kultúrny program vyplnený duchovným slovom, hudbou i piesňou teologického spevokolu. Náboženské večierky boli sprevádzané aj prednáškami. Napr. v školskom roku 1915/1916 vystúpil PhDr. Ján Deák s problematikou Starý zákon a vojna a PhDr. Matej Szlávik¹⁷ na tému O dvoch alebo dokonca viacerých dušiach¹⁸ Nechýbali vystúpenia poslucháčov teologickej akadémie. V popoludňajších hodinách vykonávali pre vojakov bohoslužby v jazyku slovenskom, maďarskom i nemeckom. Raz za dva týždne sa konali bohoslužby, na ktorých participovali členovia kolegiálnej vnútornej misie aj vo Veľkom Šariši, a to v maďarčine i v nemčine.

Návštevnosť Vojenského domova bola pomerne vysoká. V prvom roku činnosti v čase od 27. februára do 15. mája 1915 domov navštívilo 863 vojakov, z toho 738 vojakov hlásiach sa k maďarskému materinskému jazyku, 86 rakúskemu, 37 českému a 2 k nemeckému materinskému jazyku. V druhom roku činnosti – od 1. júna 1915 do 31. mája 1916 navštívilo inštitúciu 12 779 vojakov, z ktorých bolo 617 Slovákov, po 9 Rumunov a Chorvátov a jeden Srb. Príslušnosť k materinskému jazyku nebola vojakmi vždy uvádzaná. V treťom roku činnosti Vojenského domova – tiež od 1. júna 1916 do 31. mája 1917 príslušnosť k materinskému jazyku z 12 169 vojakov uviedlo iba 11 145, pričom Slovákov bolo 501, o rok neskôr z 26 204 vojakov iba 25 155 uviedlo príslušnosť k materinskému jazyku a k slovenskej materinskej reči sa hlásilo 9 359 návštevníkov Vojenského domova.¹⁹ Vojenský domov v rokoch 1915 – 1918 okrem Maďarov, Slovákov, Nemcov navštívili a ponúkané služby využili aj vojaci hlásiaci sa k nemeckému, českému, rakúskemu, ruskému, ukrajinskému, poľskému, rusínskemu, chorvátskemu, srbskému, rumunskému i bulharskému materinskému jazyku.

Vojaci tu mali možnosť najprv bezplatne, neskôr za menší poplatok (v dôsledku zdrazenia cien) získať listový papier, pohľadnice a vojenské táborové pozdravy. S cieľom postarať sa o duchovné potreby návštevníkov a zvýšiť počet veriacich členovia spolku vojakom bezplatne rozdávali aj Nový zákon, modlitebné knižky, Evanjeliár podľa možností v materinskom jazyku, náboženskú literatúru.

Počas Vianoc a Veľkonočných sviatkov členovia spolku nezabudli na duchovnú podporu, prípravu vianočného stromčeka a prostredníctvom miestneho ženského evanjelického spolku a podpory miestnych obchodníkov zabezpečili pre návštevníkov Vojenského domova aj stravu. Zaujímavou bola skutočnosť, že návštevníci mali k dispozícii vždy potrebné množstvo cigariet

a cigár, napr. počas druhého roku pôsobenia rozdali viac ako 6 000 kusov,²⁰ o rok neskôr viac ako 1 000.²¹ Po dlhej a namáhavej práci si vojaci radi 1 – 2 dni oddýchli v priestoroch Vojenského domova. Počet návštevníkov sa neustále zvyšoval a podľa zachovaných prameňov boli často 2 – 3 sály zaplnené vojakmi. Domov bol vyhľadávaný vojakmi najmä v zime, v čase, kedy vykúrené miestnosti poskytovali ochranu pred nepriaznivým počasím.

Spoločenské hry vo väčšine prípadov venovali žiaci vyššieho gymnázia. Návštevníkov zaujali hlavne šachy. Zároveň mohli využívať menšiu knižnicu a čítareň. Denníky a časopisy zo začiatku poskytovalo Teologické združenie, neskôr boli zakúpené z peňažných darov, alebo ich Teologickému domovu priamo zaslali niektoré vydavateľstvá. V prvých dvoch rokoch činnosti Vojenského domova boli vojakom poskytnuté tieto časopisy odoberané Vnútromisijným spolkom prešovskej teologickej evanjelickej mládeže: Evangelikus Órálló, Ébresztő, Bellmisszió, Der Evangelischer Glaubensbote, Cirkevné Listy, Straž na Sione, v treťom roku existencie Teologického domova pribudol Allgemeine Missionzeitschrift a v poslednom roku aj Magyarország.²² V šk. r. 1915/16 prichádzal, aj vďaka sponzorom z niektorých vydavateľstiev i zo strany vojenských združení, 1 obrázkový týždenník, 2 nemecké časopisy, 3 nemecké denníky, 1 český humoristický časopis, 1 český denník, 1 slovenský časopis, okrem toho ešte 5 slovenských, 5 rumunských a 5 srbských novín, 3 náboženské časopisy a 2 výtlačky Eperjesi Lapok. O rok neskôr to boli 3 obrázkové a 1 humoristický časopis, 18 maďarských denníkov, 2 nemecké časopisy i 2 denníky a 7 slovenských, 10 rumunských, 5 srbských i 5 rusínskych novín. Po tom, čo sa rozrástla knižnica spolku a Vojenského domova, bolo vojakom umožnené požičiavanie kníh aj do kasárne.²³

Medzi návštevníkmi Vojenského domova sa našli aj takí, ktorí nevedeli čítať i písať. Práve kvôli svojej negramotnosti a nevzdelanosti, prejavili ochotu získať potrebné schopnosti a zručnosti. Vedenie Teologického domova im vyšlo v ústrety a založilo v druhom školskom roku svojej činnosti kurz pre analfabetov. Za podpory kráľovského dozorca vzdelávania Elemíra Szabóa získala dozorná rada zadarmo učebnice, zošity a písacie potreby. Vyučovali miestni učitelia Štefan Széman, Adolf Székely, Jozef Hábermann, Pavol Petrássevits a Jozef Liebermann. Osemtyždenný kurz absolvovalo 92 vojakov. Záverečných skúšok sa zúčastnil pomocný vzdelávací dozorca dr. Ernest Mauks a major Oskar Prehál. Zbor tretej miestnej domobrany delostreleckého pluku s radosťou prijal výsledky, ktoré vojaci dosiahli.²⁴

O dobrom pocite a spokojnosti návštevníkov Vojenského domova svedčia aj listy vojakov z vojenských polí a krvavých bojísk, v ktorých „s vďačným srdcom“ vyjadrili spomienku na príjemné hodiny strávené v priestoroch Vojenského domova v Prešove. Nechýbali slová týkajúce sa ich starostí, radosí i želaní. Podľa možností sa členovia spolku snažili zrealizovať aj v listoch vyjadrené prosby. A tak vojakom posielali nielen náboženskú literatúru, knihy, denníky, ale aj učebnice a dokonca v jednom prípade aj želaný klarinet, ktorý sa im podarilo získať po zbierke, vďaka výzve v časopise Eperjesi Lapok.²⁵

Činnosť Vnútromisijného spolku prešovskej evanjelickej teologickej mládeže a najmä Vojenského domova sa mohla naplno rozvinúť hlavne vďaka duchovnej i finančnej podpore, zo strany cirkevného dištriktu i samotného biskupa, ale aj podpore seniora Gejzu Korbélyho, vedenia kolégia i teologickej akadémie, neúnavnej práci dr. Jána Deáka a Andreja Mayera, podpore starostu mesta, Kresťanského mládežníckeho spolku, Lutherovej spoločnosti, Škótskej misijnej spoločnosti, Šarišským mlynom a miestnym peňažným ústavom. Obetavosť prejavil nielen miestny evanjelický ženský spolok, ale aj manželky profesorov kolégia najmä Andreja Mayera, Štefana Molitorisza a Belu Vogela.

Pod patronátom teologickej akadémie bola nielen správa teologických akademických spolkov pod záštitou Teologického združenia, ale aj odbornej teologickej knižnice, evanjelického Teologického domova a Vojenského domova. Cieľové zameranie jednotlivých záujmových krúžkov a združení založených na študentskej samospráve, v niektorých prípadoch vedených profesormi akadémie, poukazuje na záujmy študujúcej mládeže pripravujúcej sa na povolanie kňazov i učiteľov. Bolo pozoruhodné, že budúci teológovia sa počas mimovyučovacej činnosti venovali duchovnej vnútromisijnej práci, svojpomocnej činnosti, samovzdelávaniu, literárnej i odbornej činnosti, hudbe i spevu, turistike i športu.

POZNÁMKY

- ¹ O činnosti Teologického združenia a jeho spolkoch pozri bližšie VASÍLOVÁ, Darina: Činnosť Teologického združenia na teologickej akadémii Prešovského kolégia Potiského dištriktu ev. a. v. cirkvi v Uhorsku v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia. In: Dejiny : internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove, roč. 1, 2006, č. 1 [online]. Zodp. red. Darina Vasil'ová. [cit. 2007-03-12]. Dostupné na internete: <<http://dejiny.unipo.sk/2006-1/06.htm>>. (6 s.) ISSN 1337-0707.
- ² O cieľovom zameraní a činnosti spolku bližšie Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP), šk. 133, inv. č. 379. Az eperjesi ev. theol. ifjusági belmissiói egysület jegyzőkönyve, 1894 – 1902; ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 380. Az eperjesi ev. theol. ifjusági belmissiói egysület jegyzőkönyve, 1903 – 1911.
- ³ Andrej Mayer (1859 – 1949) – pedagóg, náboženský spisovateľ. ThDr. h. c. (Šopron 1934). Profesor na prešovskej kolegiálnej teologickej akadémii v rokoch 1884 – 1919. Funkcionár kolégia. Dekan prešovskej kolegiálnej teologickej akadémie v rokoch 1893 – 1896, 1908 – 1918. Správca Szirmayho knižnice v rokoch 1896 – 1918. Dlhoročná správca kolegiálnej stravovne. Aktívny člen a funkcionár miestnych spolkov. Člen literárnej sekcie Lutherovej spoločnosti. Autor učebníc, prác s náboženskou a historicko-náboženskou tematikou ako Evangeliumi hit- és erkölcsstan (1887), Evangélikus egyházunk állapotaírói s jövő feladatairól (1895), Jézus és szocializmus (1908), životopisu Fridricha Hazslinszského Hazslinszky Frigyes emlékezete (1897), apoštola Pavla Pál apostol élete (1902), Andreja Vandráka Vandrák András az eperjesi ev. kollegium tanára (1911) a mnohých ďalších. Pozri Slovenský biografický slovník 4. Zodp. red. Augustín Maňovčík. Martin : Matica slovenská, 1990. Mayer, Ondrej (Andrej), s. 126. Bližšie VASÍLOVÁ, Darina: Prešovské kolégium Potiského dištriktu evanjelickej cirkvi a. v. v rokoch 1850 – 1918 (Teologická akadémia a právnická akadémia) : Dizertačná práca na získanie vedecko-akademickej hodnosti philosophiae doctor v odbore doktorandského štúdia 71-02-9 slovenské dejiny. Prešov : Prešovská univerzita; Filozofická fakulta, 2003. 405 s. – nepublikovaná.
- ⁴ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 55. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1914–1915 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézete, 1915, s. 57
- ⁵ Ludovít Draskóczy (1868 – 1942) – pedagóg, cirkevný spisovateľ. profesor praktickej teológie na teologickej akadémii prešovského evanjelického kolégia. Od roku 1919 pôsobil v Budapešti. Autor prác Bezöszöntő prédikáció (1896), Az ev. lékipásztor hivatalában és a szószéken (1905), Alkalmi beszéd a kassai templom 100 éves örömnépén (1905), Az egyházi beszéd történeti fejlődése és az alapigéhez való viszonya (1908). Evanjelická encyklopédia Slovenska. Zost. Borislav Petrik, Peter Rybár. Bratislava : BoPo pre Gen-

erálny biskupský úrad Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2001. Draskóczy, Ľudovít, s. 88-89.

- ⁶ Fridrich Baltík (1834–1919) – učiteľ, cirkevný hodnostár, cirkevný spisovateľ, prekladateľ. Učiteľ v Bohuniciach v rokoch 1853 – 1855, 1859 profesor gymnázia v Banskej Bystrici, Od roku 1870 evanjelický farár v Liptovskom Mikuláši-Vrbici. V roku 1875 sa stal lip-tovským seniorom, 1880 farár, prvý a posledný biskup Preddunajského dištriktu v Balas-sagyarmate. Počas pôsobenia v Banskej Bystrici a v Liptovskom Mikuláši sa zúčastňoval na slovenských národných podujatiach a obrane Matice slovenskej a troch slovenských gymnázií. Bol členom Matice slovenskej. Postupne podliehal maďarizačnému tlaku. Au-tor cirkevných historických prác, životopisov národných a kultúrnych dejateľov (Daniel Sartorius, Karol Kuzmány, Juraj Tranovský, Gustáv Belopotocký-Fejérpataky), modli-dieb, kázní, duchovnej poézie. prispieval do novín, kalendárov a cirkevných časopisov. Pozri Slovenský biografický slovník 1. Zodp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1986. Baltík, Fridrich, s. 130.
- ⁷ Henrich Geduly (1866 – 1937) – cirkevný hodnostár, náboženský spisovateľ. ThDr. h. c. (Šoproň 1931). Biskup Potiského dištriktu v rokoch 1910 – 1918. Člen Uhorskej protes-tantskej literárnej spoločnosti. Autor prác Emlékbeszéd a magyar nemzet... (1896), Luther és Zwingli. A szentírása ismerete (1900), A gyámintézet műve: vetés és aratás (1905), Al-kalmi beszéd kubinyi Alnert felüdelői működése 50. évfordulóján.(1907), Haború és val-lás (1915), A lélek beszéde (1917). Evanjelická encyklopédia Slovenska. Zost. Borislav Petrik, Peter Rybár. Bratislava : BoPo pre Generálny biskupský úrad Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2001. Geduly, Henrich, s. 113.
- ⁸ Gustáv Adolf Csengey (1842 – 1925) – pedagóg, spisovateľ, prekladateľ. Pôsobil ako vychovávateľ v Szolnoku od roku 1867, učiteľ v Aszóde od roku 1868, od roku 1874 riaditeľ gymnázia. Profesor na profesor na prešovskej kolegiálnej teologickej akadémii od roku 1886, v rokoch 1896 – 1899 dekan prešovskej teologickej akadémie, v rokoch 1902 – 1906 rektor prešovského evanjelického kolégia. Od roku 1916 na dôchodku. Po roku 1919 prednášal na právnickej akadémii v Miskolci. Autor poézie, veršovaných románov a prózy, ako napr. próza – A hullámok közt (1871), A gavallérok (1877), El-beszélések (1889), A mocsarak királya (1889), A vedonban (1889), poézia – Eszter. Esz-tergom (1876), Borkétás világ (1878). Bližšie Csengey Gusztáv. In: Eperjesi Lapok, roč. 40, 26. decembra 1915, č. 52, s. 2; Csengey – jubileum. In: Eperjesi Lapok, roč. 37, 13. októbra 1912, č. 41, s. 2; THOMAENÉ, W. M.: Csengey Gusztáv. In: Eperjesi Lapok, roč. 37, 20. októbra 1912, č. 42, s. 1.
- ⁹ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 50. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi collegiumának értesítője 1911–1912 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád, 1912, s. 84.
- ¹⁰ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 55. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1914–1915 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézete, 1915, s. 57.
- ¹¹ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegi-umának értesítője az 1909–1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 55.
- ¹² ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 32. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegi-umának értesítője az 1897–98 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1898, s. 37.
- ¹³ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 48. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának

értésítője az 1909 – 1910 iskolai évről. Eperjesen : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1910, s. 55.

¹⁴ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 40.

¹⁵ Ján Deák (1883 – 1961) – profesor, náboženský spisovateľ, publicista. V rokoch 1907 – 1918 profesor na kolegiálnej teologickej akadémii v Prešove. Aktívny vo verejnom, kultúrno-spoločenskom a cirkevnom živote Prešova. Funkcionár kolégia. Archivár kolégia i Šarišského seniorátu, knihovník prešovského Széchenyiho krúžku. Čestný člen Maďarskej spoločnosti v Halle. Autor prác: Az állami felügyelet a protestáns felsőbb oktatásban 1711 – 1791 (1909), A valláserkölcsei individualismus kifejlődése az ótestamentomban (1909), Die Gottesliebe in den alten semitischen Religionen (1913), A deuteronomium kérdésének mai allása (1926). Bližšie Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens 1. Slovník/Wörterbuch. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. Deák, Ján, s. 17-18. ISBN 80-7165-483-3; VASIL'OVÁ, Darina: Dr. Ján Deák – profesor exegetiky Starého zákona a Nového zákona na kolegiálnej Teologickej akadémii v Prešove/Dr. Ján Deák – Professor für Exegetik des Alten Testaments und des Neuen Testaments an der kollegialen Theologischen Akademie in Prešov. In: Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 160-167.

¹⁶ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 55. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1914–1915 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézet, 1915, s. 57.

¹⁷ Matej Szlávik (1860 – 1937) – pedagóg, filozof, teológ, autor odbornej literatúry. Predstaviteľ prešovskej filozofickej školy. Doktor filozofie – PhDr. (1884). V rokoch 1884 – 1919 profesor prešovského kolégia, jeho teologickej akadémie a právnickej akadémie. Na teologickej akadémii pôsobil ako profesor filozofických a systematických teologických vied. V rokoch 1899 – 1908 dekan teologickej akadémie. Od roku 1906 správca Teologického domova. Na právnickej akadémii prednášal od roku 1885 ako mimoriadny profesor filozofických „špeciálnych kolégií“ (výberové prednášky a cvičenia). V rokoch 1884 – 1887 mimoriadny profesor na kolegiálnom vyššom gymnáziu, vyučoval náboženstvo. Funkcionár kolégia. V rokoch 1896 – 1899, 1900 – 1902, 1908 – 1909 riaditeľ kolégia. Aktívny vo verejnom, cirkevnom i kultúrno-spoločenskom živote Prešova. Člen vedeckých, odborných a cirkevných spolkov. Zaoberal sa dejinami filozofie, etikou, otázkami estetiky. Autor prác: Die Reformation in Ungarn (1884), Goethe és a Faust vallásos-erkölcsi jellemzése (1886), A férfi és női lélektanijellemzése (1886), A legújabb teológia történetéből (1887), Bölcsészettörténet 1, 2 (1889), A legújabb katolikus reform-mozgalom (1890), Keleti utámból (1891), Kant etikája (1894), A szabad akarat kérdéséhez (1896), Az akarat kérdésének történetirodalmáról (1905), A tiszai ev. egyházkerületi eperjesi kollégium theol. otthonának tízéves története (1916) a mnohých ďalších. Prekladal z nemčiny. Spolupracovník Révai lexikonu. Bližšie Osobnosti prešovského školstva/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens 1. Slovník/Wörterbuch. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004. Szlávik, Matej, s. 64-67; VASIL'OVÁ, Dari-

na: Dr. Matej Szilávik – profesor prešovskej kolegiálnej teologickej akadémie a právnickej akadémie, významný predstaviteľ prešovskej filozofickej školy v druhej polovici 19. a začiatkom 20. storočia/Dr. Matej Szilávik – Professor an der Prešover kollegialen theologischen und juristischen Akademie, bedeutender Vertreter der Prešover philosophischen Schule in der zweiten Hälfte des 19. und am Anfang des 20. Jahrhunderts. In: Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia/ Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge. Ed. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2004, s. 123-130.

- ¹⁸ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 41.
- ¹⁹ Údaje spracované na základe denníkov Vojenského domova z rokov 1915 – 1917, pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 396 – 403. A Katona-otthon naplója, 1915 – 1917 a údajov publikovaných vo výročných správach kolégia za roky 1915 – 1918, pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 42; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 56. Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1916/17 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1917, s. 47; A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1917/18 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1918, s. 35.
- ²⁰ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 42.
- ²¹ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 56. Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1916/17 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1917, s. 47.
- ²² ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 55. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1914-1915 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézete, 1915, s. 58; fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 42.
- ²³ O návštevnosti knižnice a výpožičke literatúry (mimo požičaných kníh do priestorov čítárne) bližšie Kniha výpožičiek kníh Vojenského domova z rokov 1915 – 1916, pozri ŠA Prešov, fond EKP, šk. 133, inv. č. 404. a údaje publikované vo výročných správach kolégia za roky 1915 – 1918, pozri ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 43; ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 56. Az tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1916/17 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1917, s. 47; A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1917/18 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1918, s. 35.
- ²⁴ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 42.
- ²⁵ ŠA Prešov, fond EKP, inv. č. 54. A tiszai ág. hitv. ev. egyházkerület eperjesi Collegiumának értesítője az 1915/16 tanévről. Eperjes : Kósch Árpád könyvnyomtató-intézetéből, 1916, s. 43.

**DIE TÄTIGKEIT DES STUDENTISCHEN INNENMISSIONÄREN VEREINS
AN DER THEOLOGISCHEN AKADEMIE DES PRESOVER KOLLEGIUMS DES
THEIB – DISTRIKTS DER EVANGELISCHEN A. B. KIRCHE
IN UNGARN AM ENDE DES 19. UND ANFANG DES 20. JAHRHUNDERTS**

Zusammenfassung

Der Beitrag präsentiert die Problematik des Innenmissionären Vereins der Presover evangelischen theologischen Jugend am Presover evangelischen Kollegium und seine Tätigkeit in den Jahren 1894 – 1918. Der akademische Studentenverein, dessen Mitglieder Studenten der kollegialen theologischen Akademie waren, wurde von dem Professoren des Lehrstuhls für Exegetik und dem damaligen Dekan der theologischen Akademie Andrej Mayer geleitet. Das Ziel des Vereins war es, Glauben an Gott zu vertiefen, mit Hilfe der innenmissionären Arbeit das Empfinden für die Konfession zu pflegen und die zukünftigen Theologen für die innenmissionäre Arbeit zu erziehen. Der Verein organisierte Diskussionen zum Thema Innenmission, Abendfeste konfessionellen Charakters, Messen, Meditationen, Sonntagsschulen und Vorträge, bei denen die Bibel erläutert wurde. Außerdem unterstützte der Verein die Idee, ein Soldatenhaus bei dem evangelischen kollegialen Gymnasium zu gründen, das in den Jahren 1915 – 1918 den in Presov aktiven Soldaten Erholung und Unterhaltung geboten hat. Die Vereinsmitglieder versicherten für das Soldatenhaus tägliche Aufsicht, Kirchenliteratur, organisierten kulturelle und gesellschaftliche Veranstaltungen geistlichen Charakters, übten Gottesdienste aus und boten den Soldaten geistliche Unterstützung an.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

ŠARIŠSKÉ HLASY (1919 – 1920) A ICH PODIEL NA FORMOVANÍ SLOVENSKEHO NÁRODNÉHO VEDOMIA NA VÝCHODNOM SLOVENSKU*

Ján DŽUJKO

Po slovensky písané periodiká, ktoré začali vychádzať na východnom Slovensku po roku 1918 výraznou mierou prispeli k tomu, že aj na východe krajiny rástlo slovenské národné vedomie. Tu sa totiž v povojnových rokoch najzreteľnejšie prejavovali predchádzajúce zlé politické, hospodárske, sociálne a kultúrne pomery. V tejto situácii bolo pôsobenie slovenských novín a časopisov značne komplikované. Popri vydavateľských problémoch zápasili redakcie nielen so samotnou neochotou ľudí čítať noviny, ale predovšetkým s maďarským úradníctvom, verným bývalej monarchii, snažiacim sa akýmkoľvek spôsobom zabrániť šíreniu slovenských periodík.

Nakoľko sa maďarské obyvateľstvo nechcelo zmieriť so svojim novým, menšinovým postavením v rámci ČSR,¹ všetky jeho aktivity smerovali k vytvoreniu obrazu nestability, najmä na východe krajiny, a na vzbudenie neistoty u jej obyvateľov. Popri rôznych poplašných správach či nerešpektovaní úradných nariadení sa vzdor Maďarov prejavoval aj v bežnom živote. Štátni zamestnanci naďalej používali maďarský jazyk, učitelia vyučovali po maďarsky, kňazi odmietali slúžiť omše v slovenčine, pracovníci pošty nedoručovali niektoré listy, noviny, časopisy a pod.

Doznievalo tu tiež separatistické hnutie Viktora Dvortsáka² a jeho ideológia slovjačtva.³ Navyše o udržanie Slovenska v rámci Maďarska, resp. integrity Uhorska, mala prioritný záujem aj maďarská vláda grófa Michala Károlyiho. K tomu, že sa národné povedomie na východnom Slovensku prebúdzalo a šírilo veľmi pomaly prispeli tiež skutočnosti ako vydanie XXX. ľudového zákona o samospráve Slovenskej krajiny vyhláseného 12. marca 1919 v Budapešti, vpád maďarskej Červenej armády na naše územie a vyhlásenie Slovenskej republiky rád (SRR) v Prešove 16. júna 1919.

Šarišské hlasy boli po roku 1918 prvým slovenským periodikom vychádzajúcim v Prešove.⁴ Vyšli 6. apríla 1919 s podtitulom Týždenný časopis pre hospodárske a kultúrne povznesenie obyvateľstva župy Šarišskej. Úradný orgán župana v Prešove. Vychádzali vždy v nedeľu vo formáte 41 x 59 cm. Tlačili sa na 4 – 16 stranách v Kníhtlačiarňi Arpáda Kóscha, neskôr v Kníhtlačiarňi Sv. Mikuláša v Prešove. Vydavateľom časopisu bol Župný úrad v Prešove. Jeho prvými redaktormi sa stali Vladimír Gallay, Emanuel Pohl a Ludovít Kühn.⁵ S výnimkou niekoľkých listov čitateľov uverejnených v šarištine, bol tento týždenník písaný v slovenskom jazyku.

Napriek svojmu priekopníckemu charakteru si Šarišské hlasy vo svojom úvodnom príhovore adresovanom šarišským roľníkom otvorene nepredsavzali upevňovať národné povedomie ani poukazovať na slovenskosť Šarišskej župy či samotného mesta Prešov.⁶ Čiastočne to mohlo byť spôsobené tým, že vyšli ako Úradný orgán župana v Prešove a zamerali sa, ako to z ich podtitulu vyplýva, predovšetkým na hospodárske a kultúrne povznesenie obyvateľstva Šarišskej župy, ale tiež tým, že v meste boli z hľadiska národnostnej štruktúry najpočetnejší Slováci. Podľa výsledkov sčítania obyvateľstva z roku 1919 uverejnených v novinách, tu žilo 11 832 Slovákov a Čechov, 139 Rusínov, 3 812 Maďarov, 685 Nemcov a 365 obyvateľov iných národností.⁷

Jednou z tém, v rámci ktorej sa Šarišské hlasy sústavnejšie venovali šíreniu národného povedomia, bolo školstvo. Išlo najmä o príspevky školského inšpektora Pavla Galla, ale aj iných anonymných autorov.⁸ V nich vyzývali predovšetkým roľníkov k tomu, aby využili možnosť prihlásiť svoje deti do slovenských škôl. Zdôrazňovali potrebu vzdelania pre šarišský ľud, ktorému v bývalej monarchii nebolo umožnené učiť sa v materinskom jazyku. Poukazovali na úsilie poslovenčiť školstvo a snahu zbaviť ho maďarských učiteľov, považovaných za základnú prekážku v napredovaní školstva na Slovensku. Uverejňovali aj zoznam obcí, kde už niekoľko rokov chýbali slovenskí učitelia. Tieto výzvy však zostávali bez povšimnutia. Jedným z dôvodov tejto ľahostajnosti bolo aj to, že východoslovenské dedinky neboli ideálnym pôsobiskom dokonca ani pre nekvalifikovaných učiteľov. Práve tu však bola ich prítomnosť najpotrebnejšia, a to nielen v oblasti vzdelávania a výchovy. Od učiteľov sa totiž očakávala vernosť novej republiky pretavená do ochoty vyučovať v národnom duchu a tiež „úprimné pestovanie slovenského povedomia...“⁹ V čase zápisov a na začiatku školského roka informovali čitateľov o rôznych možnostiach štúdia na slovenských školách, pričom ich pozornosť obracali smerom k odborným školám zaoberajúcim sa obchodom, priemyslom a jednotlivými remeslami. Používanie slovenského jazyka považovali za jeden z prejavov rozvoja národného života. Jeho aplikácia vo vyučovaní i v bežnom živote však predpokladala odstránenie všetkých maďarských a promaďarských vplyvov. Do popredia sa tak mala čím skôr dostať spisovná slovenčina. Noviny si všimli i zložitú sociálnu postavenie slovenských žiakov a študentov. Deti a mládež považovali „za najdrahšie majetky národa, – o jeho dorost – ktorého zdarný vývoj a výchova je podmienkou štátneho jestvovania“.¹⁰ Upozorňovali i rodičov, aby aj po hmotnej stránke podporili svoje vlastné deti, aby ich posielali pravidelne do školy, umožňovali im učiť sa a nezaťažovali ich rozličnými povinnosťami v domácnosti na úkor vzdelávania, lebo v opačnom prípade z nich vyrastú negramotní členovia tentoraz slovenskej, resp. československej spoločnosti. Na pokračovanie uverejnili aj sériu príspevkov pod názvom Škola pre ľud Šarišský.¹¹ V nich sa zaoberali stručnými dejinami Slovanov, najmä však Slovákov a Čechov. Opisovali ich ťažké národné, kultúrne a sociálne postavenie v bývalej monarchii. Priblížili najvýznamnejšie osobnosti a kultúrne inštitúcie obidvoch národov, ktoré sa zaslúžili o dvíhanie národného povedomia a šírenie vzdelanosti a kultúry. Tieto príspevky mali v porovnaní s minulým dejinným obdobím Slovákov pomôcť čitateľom lepšie si uvedomiť význam slobody pre slovenský národ a poukázať na jeho ďalší rozvoj v rámci novej demokratickej republiky. Potrebu vzdelávať sa, čítať slovenské knihy a časopisy však adresovali nielen deťom, ale i slovenským roľníkom, ktorým chýbalo odborné vzdelanie, pričom mnohí z nich mali problémy aj s čítaním a písaním. Aj preto prízvučkovali: „Národ, ktorého každý člen číta a píše nemôže zahynúť.“¹²

Popri školstve apelovali noviny na Slovákov a ich národnú príslušnosť aj v súvislosti so sčítaním obyvateľstva v auguste 1919. Vyzývali všetkých občanov republiky, aby slobodne, bez nátlaku, a pravdivo priznali materinskú reč a národnosť. Zvlášť Slovákov nabádali k tomu, aby nezanedbali svoju povinnosť a nebáli sa úradníkom priznať: „Ja som Slováč!“¹³ Toto sčítanie obyvateľstva malo poukázať na silu a početnosť slovenského národa, malo sa stať akýmsi testom slovenského vlastenectva a z pohľadu novín upozorniť predovšetkým na to, že Slovensko „je slovenské a nie maďarské“. Toho, kto zaprel svoju národnosť, považovali za odrodilca a nepriateľa Slovenska i celej ČSR.

Impulz vyjadriť sa k otázke slovenského patriotizmu a problematike národného povedomia vyšiel aj z radov samotných čitateľov. Z ich reakcií uverejnených v rubrike Dopisy našich

čitateľov sa dozvedáme, že obyvateľov dedín a miest na východe krajiny zaujímalo vtedajšie postavenie slovenského národa.¹⁴ Dôkazom sú informácie o rozličných prednáškach, divadelných predstaveniach a iných kultúrnych podujatiach uskutočnených v slovenskom jazyku. Nadšenie čitateľov dokumentuje nielen vysoká návštevnosť na týchto akciách, ale i spolupráca všetkých obyvateľov jednotlivých obcí na ich realizácii, pretože podľa nich mali byť svedectvom rastúcej národnej hrdosti Slovákov a vyvrátením téz o temnom a neprebudnom Slovensku. Na druhej strane však poukazovali aj na niektoré pretrvávajúce nedostatky, poznačené ešte stále „kultúrou židovsko-maďarskou“, ktorých je potrebné čím skôr sa zbaviť.¹⁵ Ich pozornosti neušiel ani vpád maďarskej Červenej armády na naše územie v noci z 29. na 30. mája 1919. Túto maďarskú vojenskú ofenzívu i následnú existenciu SRR vnímali ako skúšku slovenského národa vzdorujúceho opäť Maďarom, ale i všetkým ich sympatizantom na Slovensku, ktorí sa nechceli zmieriť s myšlienkou existencie slobodného slovenského národa.¹⁶

Na prelome rokov 1919 – 1920 začali Šarišské hlasy poskytovať väčší priestor agrárnemu hnutiu i myšlienkam jeho významných politických predstaviteľov. Nutne sa tak museli vyjadriť aj k problematike postavenia maďarskej minority na východnom Slovensku, koexistencii Čechov a Slovákov či postaveniu Slovenska v rámci republiky. Noviny si pozornejšie začali všimáť aktivity občanov maďarskej národnosti. Upozorňovali predovšetkým na ich úsilie smerujúce k podkopávaniu autority československej štátnosti na území Slovenka. Všimli si aj činnosť maďarskej inteligencie, ktorá sa nevzdávala myšlienkou, že sa ešte stále môže obnoviť Uhorsko, ale aj jej pôvodné spoločenské postavenie. Noviny sa začali zaoberať i vzájomnými vzťahmi Čechov a Slovákov. Poukazovali na „bratskú pomoc Čechov“ a prezentovali vtedy veľmi frekventovanú myšlienku československého národa. Odsudzovali štvavú maďarskú kampaň proti Čechom žijúcim na Slovensku, ale aj protičeské útoky Slovenskej ľudovej strany (SLS). Na stránkach novín sa objavili aj príspevky propagačnej kancelárie v Bratislave na tému československej vzájomnosti.¹⁷ Keďže sa stali propagátorom čechoslovakizmu, dostali sa do konfliktu so SLS. Postavili sa proti jej názorom o nevyhnutnej potrebe autonómie pre slovenský národ, pretože ju chápali skôr ako prostriedok, ktorý bude mať za následok nielen rozbitie ČSR, ale i opätovné ovládnutie Slovákov Maďarskom. Usilovali sa preto posilniť pocit československej štátnej príslušnosti i národnej a kultúrnej jednoty oboch národov. Išlo predovšetkým o články uverejnené pri príležitosti osláv vzniku ČSR či narodenín prezidenta Tomáša G. Masaryka, ale i o príspevky, v ktorých čitateľom predstavili niektoré osobnosti českých dejín, podstatne menej priestoru venovali výročiu Martinskej deklarácie či významným predstaviteľom našej histórie.¹⁸

Začiatkom roku 1920, pred prvými parlamentnými voľbami, museli noviny zaujať svoje stanovisko – zostať nestranným nepolitickým periodikom – alebo sa stať tlačovým orgánom niektorej z politických strán. Keďže oslovovali predovšetkým roľníkov, v predvolebnom boji sa stali hlásateľom Slovenskej národnej a roľníckej strany. Siedme číslo novín tak vyšlo so zmeneným podtitulom Týždenný časopis pre hospodárske a kultúrne povznesenie obyvateľstva župy Šarišskej. Novým vydavateľom a zároveň zodpovedným redaktorom sa stal Emanuel Pohl.

Takto zreorganizované Šarišské hlasy sa začali naplno zaoberať predvolebnou kampaňou a politickou agitáciou. Najprv to boli výzvy k zakladaniu miestnych organizácií Slovenskej národnej a roľníckej strany (Roľnícke Besedy, Slovenské Domoviny), rečnícke kurzy pre aktívnejších členov strany či žiadosti o dobrovoľné finančné príspevky na volebný fond.

Neskôr sa súčasťou volebného boja v rámci programu stala aj otázka národného povedomia, postavenia Slovenska v rámci ČSR i budúcnosti slovenského národa. Šarišské hlasy tak kládli dôraz na „slovenskosť“. V titulkoch článkov i osloveniach potenciálnych voličov nechýbali slová Slováč, Slovensko. Apelovali najmä na zodpovednosť čitateľov k ich voličskej povinnosti a samozrejme na správnosť voľby kandidátov. „Nepripustíte, aby Vás zastupovali tí, ktorí sú Slováčmi od októbra 1918, tí, ktorí sa prihlásili k Vám ešte len vtedy, keď videli, že z toho budú mať ošoh, tí, ktorí pred tým boli tými najväčšími „hazafikmi“ maďarskými!“¹⁹ „Šarišské Hlasy ako radca“ uprednostňovali národne uvedomelých kandidátov z radov samotných roľníkov i inteligencie. Podľa nich to boli predovšetkým ľudia hlásiaci sa aj pred rokom 1918 hrdo k svojej národnosti, nezapierajúci kvôli rôznym výhodám svoj slovenský pôvod. Tí, sa ani v časoch maďarizácie nehanbili za svoj jazyk a usilovali sa pracovať pre svoj národ. Po voľbách, ktoré nepriniesli očakávané výsledky pre Slovenskú národnú a roľnícku stranu, noviny skonštatovali, že vyprovokovali zbytočný politický bratovražedný boj Slováčkov, pričom sa zabudlo na prospech slovenského ľudu.²⁰ Samotné voľby podľa nich nemali byť koncom na poli národnej práce, ale naopak pokračovaním v šírení vzdelania, vlasteneckej výchovy a národného sebavedomia v ešte neprebudovaných oblastiach Slovenska.

25. júla 1920 však vyšlo posledné číslo Šarišských hlasov. Noviny prevzala Slovenská roľnícka jednota v Bratislave a začala ich vydávať s novým názvom Gazdovské noviny a podtitulom Politický a hospodársky týždenný časopis pre Šariš, Spiš, Zemplín a Abauj.²¹

Šarišské hlasy sa nevenovali šíreniu a upevňovaniu slovenského národného povedomia tak dôrazne ako iné po slovensky písané periodiká vychádzajúce v tomto období na východe Slovenska. Táto problematika im nebola ľahostajná. Pozornosť upriamili najmä na budovanie nového slovenského školstva. V mladej vzdelanej generácii videli budúcu inteligenciu, ktorá sa stane zárukou lepšej budúcnosti slovenského národa v rámci ČSR. K aplikácii spisovného slovenského jazyka v písomnom i hovorovom styku vyzývali nielen žiakov a študentov, ale aj ich rodičov. Používanie slovenčiny považovali za jeden z prejavov národnej hrdosti Slováčkov a zároveň za dôkaz rastúceho slovenského rázu miest a obcí na východe krajiny. Podporu budovaniu zdravého slovenského nacionalizmu zintenzívnili hlavne v súvislosti s dvoma dôležitými udalosťami – sčítaním obyvateľstva v roku 1919 a parlamentnými voľbami v roku 1920. Vo väčšej miere apelovali na čitateľov. Prihlásenie sa k slovenskej národnosti a účasť vo voľbách považovali za národnú povinnosť každého Slováka a Slovenky.

Vnútropolitickým dianím sa noviny až do svojho príklonu k Slovenskej národnej a roľníckej strane takmer vôbec nezaoberali a okrem niekoľkých správ o situácii v Maďarsku a Rusku v nich absentovalo tiež zahraničné spravodajstvo. Úsilie o kultúrne povznesenie obyvateľstva Šarišskej župy, ktoré bolo jedným z nosných cieľov novín, sa zomholo len na niekoľko príspevkov o konaných kultúrnych podujatiach. V Šarišských hlasoch tak prevažovali predovšetkým krátke informácie z politického, hospodárskeho a spoločenského života v regióne, pričom posledné 2 až 3 strany každého čísla patrili rozličným úradným správam a oznamom. Napriek tomu, že boli regionálnym periodikom a ich vplyv nebol veľký, prispeli k tomu, že sa na východnom Slovensku po roku 1918 začalo upevňovať slovenské národné povedomie i myšlienka československej štátnosti. Už ich samotná takmer dvojročná existencia bola pre čitateľa príležitosťou čítať po slovensky písané noviny.

POZNÁMKY

* Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 1/3741/06 – Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v internetnickom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí).

¹ Išlo predovšetkým o úradníkov, štátnych zamestnancov, vojakov i cirkevných predstaviteľov maďarskej národnosti, ktorí stratili svoje zamestnanie i spoločenské postavenie. V podobnej situácii sa však nachádzalo aj pomadžarčené nemecké obyvateľstvo, žijúce na východnom Slovensku hlavne na Spiši, a tiež aj odnárodnení Slováci.

² Viktor Dvortsák (1878 – 1943), redaktor, župný archivár, platený agent maďarskej irendenty. V rokoch 1910 – 1917 bol redaktorom Eperjesi Lapok, 1917 – 1918 redaktorom a majiteľom Eperjesi Ujság a v roku 1917 redaktorom Našej zastavy. Stal sa zakladateľom Východoslovenskej národnej rady v Prešove ako protiváhy martinskej Slovenskej národnej rady a tiež tvorcom Slovenskej ľudovej republiky v Košiciach. Bližšie: Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). I. zv., A – D. Ed. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1986, s. 534.

³ Išlo o koncepciu historicky, etnicky, kultúrne i jazykovo osobitého východoslovenského národa odlišného od západných a stredných Slovákov. Pozri bližšie: TAJTÁK, Ladislav: Národnodemokratická revolúcia na východnom Slovensku v roku 1918. Bratislava : Slovenské pedagogické nakladateľstvo, 1972. 159 s.

⁴ Šarišské hlasy vyšli v roku 1919 ako jedno z prvých 9 po slovensky písaných periodík vychádzajúcich na východnom Slovensku, ktoré sa stali priekopníkmi slovenskej tlače a zároveň začiatkom novej etapy slovenského novinárstva. V roku 1920 ich počet postupne vzrástol na 17.

⁵ Ludvík Kühn (12. 8. 1883 – 7. 9. 1963), knihovník, redaktor, publicista. Písal pod pseudonymom: Ardito, Luigi Ardito. V roku 1913 sa stal redaktorom denníka Pozor v Olomouci, v rokoch 1919 – 1920 týždenníka Šarišské hlasy a v rokoch 1924 – 1925 Ľudovýchovného vestníka v Košiciach. Publikoval v Slovenskom východe, Národnom denníku, Šarišských hlasoch, Lidových novinách, Národných listoch a Slovenskom denníku. Na východnom Slovensku pôsobil najprv ako kultúrny pracovník šarišskej župy v Prešove, neskôr ako župný knihovník v Košiciach. Bol stúpencom idey čechoslovakizmu. Bližšie: Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). III. zv., K – L. Ed. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1989, s. 299-300.

⁶ Štefko: Šarišský roľník! Drahý brat môj! In: Šarišské hlasy, roč. 1, 6. 4. 1919, č. 1, s. 1.

⁷ Národnostný a náboženský stav obyvateľov župy šarišskej dľa sčítania ľudu na Slovensku dňa 20. augusta 1919. In: Šarišské hlasy, roč. 1, 21. 9. 1919, č. 21, s. 1.

⁸ Pavel Gallo (1884 – 1964), školský a osvetový pracovník, redaktor. Známy aj pod pseudonymom: Jaloux, Olga, Pozorovateľ, Priateľ mládeže, Škôldozorca. V miestach svojho pôsobenia prispel k šíreniu osvety, k budovaniu slovenského školstva a ochotníckeho divadla. Stal sa tiež zakladateľom rôznych spevokolov a knižníc. Bol autorom i spoluautorom učebníc pre slovenské ľudové školy a vydavateľom časopisu Novinky pre Slovenské deti a zborníka piesní k 50. výročiu spevokolu Tatran. Publikoval vo viacerých regionálnych periodikách. Bližšie: Slovenský biografický slovník (od roku 833 do roku 1990). II. zv., E – J. Ed. Augustín Maťovčík. Martin : Matica slovenská, 1987, s. 160.

⁹ GALLO, Pavel: Šarišským učiteľom do pozornosti. In: Šarišské hlasy, roč. 1, 12. 7. 1919, č. 11, s. 7.

- ¹⁰ Pečlivosť o deti v župe šarišskej. In: Šarišské hlasy, roč. 1, 19. 10. 1919, č. 25, s. 1.
- ¹¹ Tatranský: Škola pre ľud Šarišský. In: Šarišské hlasy, roč. 1, č. 4 – č. 15.
- ¹² ť: Kniha a noviny. In: Šarišské hlas, roč. 1, 19. 10. 1919, č. 25, s. 2.
- ¹³ Sčítanie ľudu. In: Šarišské hlas, roč. 1, 27. 7. 1919, č. 13, s. 2.
- ¹⁴ Dopisovateľmi Šarišských hlasov boli obyvatelia týchto miest a dedín: Sabinov, Hrabkov, Chmiňany, Klembarok, Plaveč nad Popradom.
- ¹⁵ VANČO, Ján S.: Náš smer. In: Šarišské hlasy, roč. 1, 25. 5. 1919, č. 8, s. 5.
- ¹⁶ VANČO, Ján S.: Drahé, ale osožné ponaučenie. In: Šarišské hlas, roč. 1, 3. 8. 1919, č. 14, s. 5.
- ¹⁷ Dokážme československú vzájomnosť teraz. In: Šarišské hlasy, roč. 1, 8. 6. 1919, č. 10, s. 2-4; Československá vzájomnosť. In: Šarišské hlasy, roč. 1, 7. 9. 1919, č. 19, s. 1-3.
- ¹⁸ Pri príležitosti osláv narodenín Tomáša G. Masaryka venovali Šarišské hlasy prezidentovi 9 strán novín, čo bolo najviac zo všetkých slovenských periodík. Pozri: Šarišské hlasy, roč. 2, 7. 3. 1920, č. 10, s. 1-9.
- ¹⁹ Slováci, voličia, občania! In: Šarišské hlasy, roč. 2, 28. 3. 1920, č. 13, s. 1.
- ²⁰ Smutné následky volieb. In: Šarišské hlasy, roč. 2, 13. 6. 1920, č. 24, s. 1.
- ²¹ Pozri: Gazdovské noviny, roč. 2, 31. 7. 1920, č. 31.

**DIE ZEITUNG ŠARIŠSKÉ HLASY (1919 – 1920)
UND DEREN EINFLUSS AUF DIE FORMIERUNG
DES NATIONALBEWUSSTSEINES IN DER OSTSLOWAKEI**

Zusammenfassung

Die in der slowakischen Sprache geschriebenen und in der Ostslowakei veröffentlichten Zeitungen und Zeitschriften trugen nach dem Jahre 1918 im großen Maße zur Verbreitung des slowakischen nationalen Bewusstseins bei. Die Zeitung Šarišské Hlasy, eines der ersten slowakischen Periodika überhaupt, befasste sich vor allem mit der komplizierten politischen, wirtschaftlichen, aber auch kulturellen Situation in der Region der Ostslowakei. Das Ziel ihrer Bemühungen war es, das nationale Bewusstsein, den Patriotismus und den Gedanken der tschechoslowakischen Staatsangehörigkeit zu stärken. Diese Problematik wurde zum Hauptthema vieler Beiträge, mit deren Hilfe die Redakteure und Korrespondenten versuchten, den Patriotismus und den gesunden slowakischen Nationalismus zu wecken. Die kurze, nur zweijährige Existenz dieser Zeitung war aber zu kurz, um diese Ziele zu verwirklichen.

(Preklad Lenka Almäšiová)

Recenzent: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

L'UDIA A DOBA

DANIEL BACHÁT-DUMNÝ (K NÁRODNÝM, CIRKEVNÝM A LITERÁRNÝM AKTIVITÁM)¹

Darina VASILOVÁ

Daniel Bachát² – kňaz, spisovateľ, básnik, prekladateľ, organizátor kultúrneho života a ochotníckeho divadelníctva patril k významným predstaviteľom slovenskej evanjelickej cirkvi a. v. v Budapešti. Člen Národnej slovenskej spoločnosti v Prešove v rokoch 1858 – 1859.

Narodil sa 18. júna 1840 v Ratkovej v rodine súkenického majstra Andreja Bacháta a jeho ženy Márie, rodenej Kováčovej. Bol ženatý. Manželka Emília, rodená Rumannová (1841 – 1884)³ pochádzala zo známej rodiny Rumannovcov.⁴ Stal sa otcom troch detí – dvoch dcér a syna. Staršia dcéra Margita sa vydala za Jaromíra Víťazoslava Križku, mladšia dcéra Emília (1865 – 1902) bola vydatá za Ľudovíta Izáka (1862 – 1927), organistu, hudobného skladateľa a pedagóga, organizátora hudobného, cirkevného a pedagogického života Slovákov v Budapešti. Bachátov syn bol mestským úradníkom.

Základnú školu navštevoval v rodnej Ratkovej. Stredoškolské vzdelanie získal na gymnáziu v Spišskej Novej Vsi, Rožňave a Prešove. Na prešovské evanjelické kolegiálne vyššie gymnázium nastúpil od školského roku 1856/57 ako žiak siedmej triedy. V školskom roku 1861/62 sa stal študentom prvého ročníka kolegiálneho teologického ústavu. Štúdium nedokončil, v druhom semestri kolégium opustil⁵ a odišiel za učiteľa do Pribyliny.

Počas prešovského pobytu na kolégiu sa aktivizoval v študentskom národnom hnutí – bol aktívnym členom a spoluzakladateľom študentskej samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti. Bol výborným organizátorom činorodej študentskej práce a prispel i veľmi rozsiahlou literárnou tvorbou. V školskom roku 1858/59 bol hlavným iniciátorom obnovenia činnosti Slovenskej spoločnosti a založenia súkromnej spoločnosti známej ako Národná slovanská spoločnosť v Prešove, ktorá sa v roku 1860 stala verejnou spoločnosťou a vyvíjala svoju činnosť pod názvom Slovenská spoločnosť. Činnosť Národnej slovanskej spoločnosti začala 13. októbra 1858 a Daniel Bachát bol zvolený za jej predsedu (prednostu). Na stretnutiach spolku Bachát najčastejšie prezentoval vlastné literárne práce, ktoré následne uverejňoval aj v periodikách Priateľ školy a literatúry a Cyril a Method. V Prešove v tom čase vydávali aj rukopisný časopis Torysa. Bachát na stretnutí 20. októbra 1858 vyhlásil, že kto napíše najlepšiu báseň do Torysa, dostane knihu Samuela Godru Obět srdce pobožného.⁶

O vzniku Slovenskej spoločnosti a podpore spolku zo strany profesora Michala Hlaváčka informoval verejnosť v roku 1859 Daniel Bachát na stránkach časopisu Priateľ školy a literatúry v č. 16 v stati Z Prešova slovami: „Rázneho zástupcu má mládež slovenská na vysokoučenom vznešenom mužovi P. Michalovi Hlavačkovi, a pevne dúfa, že pod jeho vedením jej skvitne život nový. Ale ponevác potrebám našim verejne ešte vyhoveno neni, ku ktorému cieľu si žiadame, aby snáha tých drahých Rodomilov, ktorí sa o to všemožne zaujímajú, čím skorej uskutočnená byť mohla, aby sa jim vec na školách, previesť pošťastilo, - my sa teda súkromne vzdelávame v materčine svojej, v našej národnej – spoločnosti.⁷ Podľa slov Daniela Bacháta bola Slovenská spoločnosť zriadená podľa vzoru levočskej slovenskej študentskej spoločnosti a podobných spoločností pred rokom 1848. Samovzdelávacie aktivity sa viedli v slovenčine, študenti neodmietali ani bibličtinu. Ich heslom, resp. mottom boli slová Františka L. Čelakovského:

*„Ne horúčnosť povalečná
Zjedná duchu potravu;
Práce tichá a spoločná
Zvýská vlasti oslavu!“⁸*

Podľa slov pisateľa článku si členovia spoločnosti viedli „Zápisnicu“, do ktorej zapisovali „každé jednotlivé sedenie osobitne“ a „podarejšie práce“. Začiatky samovzdelávacieho spolku neboli ľahké, ale záujem o vzdelávanie v slovenskej materinskej reči viedol k prekročeniu súkromných aktivít na poli vzdelávania k otvorenejšej verejnej forme, čo naznačili slová Daniela Bacháta v závere článku: „Že ale v každom ohľade nedosiahla svojej dokonalosti stupňa, to sa dá odtiaľ zavierať, že sa ešte len toho roku začala a počiatky bývajú vždy ťažké; že sa jej ale skvelá budúcnosť otvára, to sa tiež dá predvidieť! Skrze tento súkromný život sa potom aj verejný dvíhá, a nám tu v Prešove nič viac nechýbí, len to, aby sme mohli ešte toho dosiahnuť, že by sme v materinskej reči tie vedy počuli, ktoré veleb. duchovenstvo gemerské v slovenskom jazyku na fakulte bohoslov. Prešovskej prednášané mať chcelo!“⁹

Členom spoločnosti bola k dispozícii slovenská knižnica, literatúru mali predplatenú aj z Matice českej.

V roku 1860 uverejnil Daniel Bachát v spomínanom časopise v č. 49 svoj príhovor adresovaný členom Slovenskej spoločnosti a jej priaznivcom pod názvom Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Októbra v Prešove,¹⁰ v ktorom hovorí o jej cieľovom zameraní a skutočnosti, že Slovenská spoločnosť sa stala verejnou. Hneď v úvode privítal záujemcov o vzdelávanie v slovenskej materinskej reči slovami: „Bratia moji drahí! Tak sme sa už zase s pomocou božou do krásneho kola braterského prinavrátili; zase sa k umkám, najlepším to priateľkyniam mladosti našej dostavili a v túto hodinu mám tu česť a to potešenie vás na mieste tomto, vlastnej umke našej zasvätenom, na mieste vzdelávania a zdokonaľovania sa v milenej materčine našej radostne uvidieť a vrele privítať. I činím od vás samých mne naloženú milú povinnosť túto tým ochotnejšie a vďačnejšie, keď – nie bez vnútorného slastného srdca pohnutia sa presvedčujem: že v kole našom i novopribudlých vrstovníkov srdečných, ktorí sa od školského roku tohoto vzájomne s nami v ľubozvučnej materčine našej zdokonaľovať a upevňovať mienia; bratov a vrstovníkov spanilomyslných, ktorí potrebu toho nevyhnutnú a potrebu túto svätú vzájomne s nami spolucítiť a oceniť sú v stave!“¹¹ Potrebu vzdelávania v slovenskom jazyku zdôraznil slovami: „Vieme, že v jazyku materinskom máme i nášho tisícovekého ducha národného, ktorý z pokolenia na pokolenia prechodí. Vieme, že v jazyku jeho je duševnosť otcov i matiek schovaná, že v ňom má národ sústavu svojho smýšľania, svoj rozum, svoju filosofiu, archív svojich cností, skúseností a svojich podaní. – My presvedčení sme o tom, že materinský jazyk poskytne najvšeobecnejší, najlacnejší, najrozumiteľnejší prostriedok k zdarnému vzdelaniu, šľachteniu a šíreniu i tuženiu obecného dobra a blaha. Cudzým, vypožičaným jazykom nikdy sa toho tak rýchle nedocieli. lebo jedine materinský jazyk pôsobí na cit a dušu národa. Národnia materinská reč je teplé slnko na obzore národnosti, zvlášte ale pre mládež.“¹²

Členovia Slovenskej spoločnosti sa rozhodli pre vzdelávanie v slovenčine i bibličtine. Rozhodnutie Daniel Bachát odôvodnil týmito slovami: „Za potrebu reči českej dôvodí nám naša vlastná skúsenosť, naše vychovanie, naše služby božské atď. Za potrebu slovenčiny ale tiež skúsenosť, nie ešte natoľko naša vlastná, jako viacej vôdcov národa nášho, ktorí sa hlboko v duši svojej presvedčili, že bez slovenčiny na Slovensku niet života.“¹³ V slovenčine, ktorú autor v privítacej reči nazval „naša vlastná slovenčina tatránska“ videl jediný prostriedok „k odstráneniu škodlivého vlivu maďarizácie od slovenskej domoviny“. Napriek tomu začiatkom 60. rokov členovia samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti ostali aj pri vzdelávaní v biblickej češtine, o čom svedčia aj tieto slová autora článku: „My si zo všetkého to-

hoto len toľko na ten čas zachovajme, že vo vzdelávaní sa v obidvoch rečiach: v česko-slovenskej, tak jako v čisto slovenskej, tú istú horlivosť, tú istú pilnosť zachovať sme podľní. A tak nasledovne tu v prítomných hodinách spoločenských obe reči vzdelávajme, v každej rovno pracujme.“¹⁴

Slovenská spoločnosť pracovala pod predsedníctvom dekana teologického ústavu Michala Hlaváčka. Obsahovo bola jej činnosť zameraná na recitačné ukážky a vystúpenia, vlastnú literárnu tvorbu a jej hodnotenie, ale hlavne na „súkromné vzdelávanie počas troch praktických slovenských hodín týždenne“, z toho sa hodina venovala pôvodným prácam vopred určeným a posúdeným, ďalšia na výber vhodných tém a na poslednej hodine sa čítali práce, ktoré mali byť zapísané do rukopisného časopisu Torysa. Členskú základňu spolku tvorili najmä bohoslovci, nechýbali žiaci vyšších ročníkov gymnázia. Študenti sa stretávali dva razy do týždňa: „Rečnilo sa tam a síce vyberané kusy vzájomne či zo slovenských, či z českých klassikov; donášaly sa práce, ktorých súdenie zase druhým údom bolo oddané; konečne i slová dôst. p. prednosta, ktoré vždy veľmi dobre účinkovali, vyplnievaly hodiny. K chvále celej spoločnosti buď rečeno, že ona porodila práce také, za ktoré by sa ani dospelí haňbiť nemuseli...“¹⁵

Pri príležitosti odchodu Daniela Bacháta z kolégia usporiadala Slovenská spoločnosť zasadnutie krúžku venované Bachátovi a bola mu vyslovená vďaka za aktívnu prácu. Bachát kládol počas rozlúčkového stretnutia členom Slovenskej spoločnosti na srdce, aby svedomito pracovali pre národ a za národnú spásu. Jaroslav Oružniansky v príspevku *Od Torysy publikovanom v periodiku Priateľ školy a literatúry informoval verejnosť o priebehu rozlúčkového zasadnutia Slovenskej spoločnosti, pričom vyzdvihol zásluhu Daniela Bacháta na obnovení činnosti Spoločnosti a nespornom podiele na jej aktivitách. Bachát kládol prítomným na srdce, aby nezabúdali na svedomitú prácu „na národa roli dedičnej...“, pretože podľa jeho slov „...len keď tak svorne pôjdeme jako dnes, tak iste dôjdeme národnej spásy...“¹⁶ V štúdiu teologických vied pokračoval na univerzite vo Viedni. Ukončil ho v roku 1863.*

Po ukončení školy krátko pôsobil v Hybiach ako učiteľ i kaplán. Ešte v roku 1863 sa stal evanjelickým farárom v Pribyline, kde zotrval rovných desať rokov – do roku 1873. Počas pôsobenia v Hybiach a Pribyline zintenzívnil svoju literárnu, národnouvedomovaciú, politickú a organizačnú angažovanosť a zapojenosť do slovenského národného hnutia. V roku 1861 bol účastníkom národného zhromaždenia v Martine. Neskôr založil v Liptovskom Mikuláši Demokratický spolok programovo blízky Novej škole slovenskej. Podľa Ivana Halásza pravdepodobne aj vďaka tomu si ho všimli bratia Peter a Vojtech Matuškovci, ktorí sa pokúšali o skonsolidovanie nie najpriaznivejších pomerov pretrvávajúcich v slovenskej evanjelickej komunite a cirkvi v Pešti. Predvedčili Bacháta, aby sa podujal na túto nie najľhšiu úlohu.¹⁷ Na základe pozvania z 9. apríla 1873 podpísaného miestnym dozorcem evanjelickej cirkvi Adolfom Szentiványim prijal pozvanie na uvoľnené miesto farára do evanjelického chrámu na vtedajšej Kerepešskej ceste a stal sa farárom slovenského evanjelického cirkevného zboru v Pešti (Kollárov zbor). Mladý duchovný, 33-ročný Bachát, svoj príchod opísal slovami: „Dojduć 1. mája 1873 do olna cirkvi tejto, našiel som ju rozvadenú, rozhrýzenú, na viacej táborov roztrhanú. Chrám bol pustý i čo do vnútorného zariadenia i čo do navštevovania služieb Božích...“¹⁸ Anna Kováčová počiatky jeho pôsobenia v Pešti hodnotila následne: „Okolo kostola, postaveného roku 1867, mal čo robiť pribylinský mladý básnik a duchovný. Musel sa v Pešti zmeniť na staviteľa a advokáta v jednej osobe. Vybudovaním troj- a štvorposchodových budov a dvojposchodovou školou v komplexe Lutherovho dvora postupne vyriešil finančné ťažkosti zadlženého, chudobného zboru. Organizačne nadanému

a agilnému bachátovi sa podarilo zachovať samostatnosť slovenskej evanjelickej cirkvi, keď štátne a cirkevné správy chceli zlúčiť tri samostatné evanjelické zbory – maďarský, nemecký a slovenský. Vďaka jeho lajálnej vlasteneckosti, pragmatickej činnosti sa stal úspešným a uznávaným nielen v cirkevných, ale aj budapeštianskych kruhoch.¹⁹ Na novom pôsobisku oživil a postupne rozvíjal národno-kultúrny život Slovákov, podporoval literárne aktivity a sám organizoval ochotnícke divadelníctvo. Postupne vyrovnal dlžoby a vytrvalo pracoval na obnove prestíže slovenského evanjelického zboru. V značnej miere prispel k dobudovaniu Lutherovho dvora – komplexu siedmich budov a dvorov so slovenským evanjelickým kostolom a školou.²⁰ Komplex bol dobudovaný aj vďaka aktivite miestneho podnikateľa K. Deutscha. Za právo postaviť a používať luterjov dom splatil Deutsch cirkevné dlhy, zabezpečil priestory pre faru a školu, byty pre farára a učiteľa, okrem toho platil ešte zboru nájomné 4 000 zlatých ročne. Po šiestich rokoch mala budova pripadnúť slovenskej evanjelickej cirkvi.²¹ Svojou húževnatou prácou a neúnavným úsilím v prospech slovenskej evanjelickej cirkvi sa stal veľmi rýchlo populárnym a obľúbeným človekom i duchovným v budapeštianskom senioráte. V roku 1874 sa stal seniorom seniorátu hlavného mesta, na tomto poste pôsobil 31 rokov. Ivan Halász na margo uvedenej skutočnosti uvádza: „Napriek tomu, že budapeštiansky evanjelický seniorát pozostával z piatich cirkevných zborov, z ktorých len dva – slovenský a nemecký – mali výslovne národnostné zloženie, cirkevníci zvolili Bacháta za seniora skoro vždy jednohlasne alebo aspoň veľkou väčšinou hlasov. Tomu pravdepodobne pomohlo aj to, že časť cirkevných úkonov vykonával po maďarsky a nemecky. Pred kritikmi sa obhajoval tak, že medzi jeho farníkmi sú aj ľudia z konfesionálne a etnicky zmiešaných manželstiev.“²² V roku 1905 bol zvolený za biskupa Banského dištriktu.²³ Zomrel náhle 13. apríla 1906 v Budapešti na Veľký piatok v dôsledku krvácania do mozgu. V tejto súvislosti Cirkevné listy uviedli: „V ňom utráca slovenská event. Cirkev v Pešťbudíne svojho, v jej lone za 33 rokov účinkovavšieho farára, a slovenská, svetská i náboženská literatúra dakedajšieho veľmi pilného a plodného pracovníka.“²⁴ Nazvali ho „horlivým Slovákom, povolaným zachrániť dedičstvo Kollárovo.“²⁵ Počas smútočného obradu biskup z Pápy Ferencz Gyurácz zdôraznil, že „jeho dôvera sa vždy zakladala na láske a viere... bol neohrozeným apoštolom svojej konfesie, ale vážil si aj vieru a presvedčenie príslušníkov ostatných konfesií; svojich veriacich učil a nabádal k porozumeniu a láske, a títo, hoci boli viacjazyční, mali sa radi ako bratia.“²⁶

Bol literárne činný. Písal poéziu, prózu, venoval sa dramatike, literárnej kritike i publicistike. Patril k predstaviteľom literatúry medzi romantizmom a realizmom. V jeho tvorbe sa strieda odraz optimistických nálad s národným pátosom a vlasteneckými heslami, pesimizmom a depresívnym nárekom nad stratenými ideálmi a nádejami. Publikoval pod pseudonymami Budínsky, Miloslav Dumný, Dunajský, Jano, Ľubomiersky, Podkriváňsky, Švihrovský, tatranský, Blahoslav Úprimný, Mirko Živič. Svojou literárnou tvorbou sa zaradil k najplodnejším predstaviteľom a organizátorom literárneho Prešova. Imrich Sedlák hodnotí osobnosť Daniela Bacháta ako spisovateľa slovami: „Svoje ambície s predimenzovanou produktívnosťou a skromnými literárnymi schopnosťami horlivo uplatňoval v čase, keď romantický kánon prekonávala nová formujúca sa literárna generácia, o trochu mladší jeho druhovia, ktorí sa vyrovnávali so štúrovskými romantickými princípmi v oblasti ideovej, umeleckej, formotvornej a hľadali novú orientáciu v našej literatúre smerom k realizmu.“²⁷ Do literatúry vstúpil v roku 1859 poéziou. Počas prešovského pobytu z jeho pera vzišlo vyše 80 básní, ktoré posielal do rôznych periodík a zábavníkov. Výber prešovskej tvorby

– 24 básní spolu s príležitostnou poéziou, dumkami, piesňami, baladami, humoreskami a prekladmi z nemčiny zaradil do prvého zväzku vybraných spisov Nevädze 1. (Skalica 1870). „Ústredným ideovým bodom jeho prešovskej tvorby sú raz sentimentálne, raz pesimisticky ladené básne o národe“ hodnotí počiatky bachátovej literárnej tvorby Ervín Lazar a v hodnotení pokračuje slovami: „Na svojej básnickej „harfe“ spieva o svojom žiali a želá si, aby sa jeho žiaľny spev niesol po celom Slovensku (Mladý spevec); cíti sa osamelý so svojim smútkom, rád by sa obetoval za národ, ak by ho touto obeťou vedel zachrániť (Moja dumka). Básnik sa zamýšľa nad neutešeným stavom národa, no príčinu nevidí len v cudzom útlaku, ale aj v ľahostajnosti (Dve príčiny). Pri pohľade na vychádzajúce slnko si želá, aby svetlo osvetly i ducha vzišlo nad Slovenskom. V osвете vidí jeden z faktorov národného života (Za rána). Jeho životným cieľom je: ostať dobrým kresťanom a pravým Slovanom (Čím chcem byť). Uvažuje o svojom a všeobecne o ľudskom živote. Blažený je len ten, kto mladosť strávil v dumách, mužskosť v činoch a v starobe túži po večnosti (Dumka šuhajova. Krásny – blahý).“²⁸ Svoje miesto v Bachátovej poézii majú príležitostné básne ako smútočná pohrebná Báseň (Rěčnená na „requiem“ Cabanovom od mládeže Slovenskej spoločnosti v Prešove dňa 22. júna 1860 venovaná Ondrejovi Cabanovi, katolíckemu kňazovi v Komjaticiach; rozlúčková báseň Na rozchodnú. Drahému priateľovi B. Ružiakovi 12. 11. 1860 venovaná Baltázárovi Ružiakovi, veľkému podporovateľovi a priateľovi slovenskej študujúcej mládeže v Prešove, v dome ktorého na Levočskej ceste sa slovenská študujúca prešovská mládež stretávala pri príležitosti jeho odchodu za vojenského kňaza; báseň Naša nová pieseň, ktorá vznikla počas vychádzky na Šarišský hrad oslavujúca národ i krásu prírody:

*Len sa my sem, bratia, do slavského kola;
Kolo verných bratov pohromám odolá.
Každý ruku bratskej svornosti daj a chyt',
A bude nám, bude, tak jako nám má byť.²⁹*

Pozdravnú báseň Slavoduchej Slovensko-Srbsko-Ruskej Omladine Slávneho Prešovského spevokola ku dňu 16. dec. 1868 venoval prešovskému spevokolu. V básni vyzýva prešovskú mládež:

*Spievaj tedy, moja Omladina!
Zažni roducit a zradu zmar,
Od verného prijmi Slávy syna
Toto vrelé: „Bog pomoc“, „Na zdar!“³⁰*

V súvislosti s Bachátovou prešovskou tvorbou je dobré spomenúť aj básne s regionálnou tematikou Ohlas zo Šariša a Smutek, v ktorých reagoval na jazykovú problematiku a život v Prešove. Je zaujímavé, že on Stredoslovák napísal uvedené básne v šarištine:

*Že v našem Šariši lem samučka psota,
Nemaš tu cholem kus našskeho života,
Pani, ti nebars sa o naš narod staraju.
Klež by doniesla buducnosť nam radosci,
Bo Torysa naša vyschne od žalosci!³¹*

Počas štúdia v Prešove bol aktívnym dopisovateľom rôznych periodík. Písal Dopisy o činnosti Slovenskej spoločnosti na prešovskom evanjelickom kolégiu a o dianí v Šariši, najmä o národných, politických a kultúrnych aktivitách v regióne. Príspevky posielal do časopisov a novín ako priateľ školy a literatúry, Sokol, Pešťbudínske vedomosti, Evanjelické cirkevné noviny. „I keď Bacháta“ podľa Ervína Lazara „nemožno považovať za básnika

väčšieho formátu, v rámci literárneho Prešova a Šariša“, dodáva Lazar, „sa zaslúžil o aktivizáciu študentskej literárnej a vzdelávacej činnosti. Nemožno však nevyzdvihnúť, že sa Bachát za prešovských rokov aktívne publikačne začlenil do súvekeho literárneho diania, čím pomáhal v týchto menej priaznivých pomeroch udržať slovenské literárne povedomie.“³² Svojou činnosťou v prospech študentskej samovzdelávacej Slovenskej spoločnosti v prostredí evanjelickej cirkvi v značnej miere prispel aj k rozvoju národného povedomia študujúcej mládeže.

Daniel Bachát je aj autorom zbierky básní s náboženskou tematikou *Zbožné zvuky* (Budapešť 1885), ktorú vydal v biblickej češtine. Niektoré básne zo zbierky boli publikované už v rokoch 1876 a 1877 v *Hurbanovom almanachu Nitra*.

Známa je aj Bachátova dramatická tvorba, v ktorej dominovala národná problematika. Je autorom hier *Z iskry býva vatra* (1862), *Veta za vetu* (1865), *Rudoľubci* (1867), s ktorými sa zúčastnil na matičných súbehoch, *veselohier Slovenka* (1862), *Spevec a Neústupný* (1863, 1864), od neznámych autorov, ktoré preložil a upravil. Jeho divadelné hry často hrali v 60. rokoch 19. storočia ochotnícke divadlá. Sám bol ochotníkom a hral divadlo v *Liptovskom Svätom Mikuláši* a *Hrádku*.

V jeho literárnej tvorbe prevládala próza. Písal humoresky a novely z každodenného života s národno-výchovným poslaním. Vydal ich v druhom a treťom zväzku *Nevädzí*. *Nevädze 2. Besiedky* (Skalica 1870) boli zostavené z prózy zameranej na vtedajšiu slovenskú súčasnosť, revolučné roky 1848 – 1849, ako aj Bachátovu nedávnu minulosť, *Nevädze 3. Obrázky* (Skalica 1870) okrem noviel a humoresiek obsahovali aj arabesky a preklady, námety ktorých čerpal najmä z detstva a študentského obdobia. V počiatocnom období pôsobenia v Pešti sa venoval národnej a literárnej práci – prispel k oživeniu činnosti *Slovanského spolku* a v roku 1874 k založeniu časopisu *Dunaj*. *Peštianske meštianske prostredie* ho asimilovalo a značne vplývalo na jeho literárnu tvorbu. Venoval sa beletrizovaniu námetov z veľkomesta. Tzv. „obrázky z veľkomesta“ odohrávajúce sa vo vyšších kruhoch ako *Vodnárka* (1876), *Hasič* (1876), *Švihák* (1877), *Kvetinárka* (1878), *Moc prírody* (1880) a *Mučedlnica* (1880) publikoval v *Orle*, „obrázok“ *Chudoba* (1876) a historickú povesť *Z vlastní sily* (1877) uverejnil v *Hurbanových českých ročníkoch Nitry*. Prispieval do politicky orientovaných novín ako *Pešťbudínske vedomosti*, *Národné noviny*, *Bobulove Slovenské noviny* a *Hornýánszkeho Slovenské noviny*, do beletristických časopisov – *Sokol* (napr. *Nezabudka na Nezabudova*, *Orol*, roč. 2, č. 5, s. 154), *Orol*, *Junoš*, *Dennica*, *Dunaj*, humoristických časopisov – *Černokňazník*, odborných periodík – *Letopis Matice slovenskej*, *Ľudovýchovných časopisov* – *Obzor*, *Národný hlásnik*, cirkevných periodík – *Cyryll a Method*, *Cirkevní listy*, *Korouhev na Sionu*, príležitostne aj do českých časopisov *Praha*, *Hus*. Tlačou vyšlo aj jeho 10 príležitostných kázaní, ako napr. *Svätoreč pri zádušniciach...* *Štefana Moyses* (Pribylina 1869), *Trúchlopej. Pri zádušniciach...* *Michala M. Hodži...* (Skalica 1870), *Pohrobnia duma pri zádušniciach Andreja Braxatorisa-Sládkoviča* (Martin 1872), *Duma pri odhalení pomníka M. M. Hodžu...* (Martin 1872), *Náboženské kázání... k pamätce...* *Gustáva Szeberényiho...* (Budapešť 1890). Po roku 1880 sa venoval prekladateľskej práci – prekladal z maďarčiny a nemčiny. Preklady z maďarského jazyka uverejňoval v *Orle* (M. Jókai, V. Györi, S. Balász, K. Szász, J. Arány, K. Vadnay), po roku 1886 iba v *Slovenských novinách* a periodiku *Vlast' a svet*. Prekladal najmä z tvorby *Sándora Petöfiho*, *Károlyho Kisfaludyho*, *Mihályho Tompu*, *Kálmana Mikszátha*, príležitostne aj zo svetovej literatúry *Adama Mickiewicza*, *Johanna Wolfganga Goetheho*, *Gottholda Ephraima Lessinga*, *Antona Pavloviča Čechova*, *Leva Nikolajeviča Tolstého*, *Guya de Maupassanta*, *Marka Twaina*.

Po príchode do Budapešti bola známa jeho slovenská orientácia. Kontakty s národovcami udržoval naďalej. Jeho tvorbe nechýbal národný vlastenecký ráz. V mnohých prácach odsúdil maďarónstvo a odnárodňovaciu politiku. Postupne sa národný element z diela vytrácal, Bacháta obviňovali z uhorského vlastenectva a tlač ho označila „za verného syna vlasti“.³³ Je nesporné, že na kerepešskej ceste v Budapešti vybudoval významné stredisko slovenského kultúrneho života.

Bol členom a funkcionárom viacerých odborných spolkov i spoločnosti a spoločenských organizácií. V roku 1879 sa stal členom-korešpondentom uhorskej literárnej Kisfaludyho spoločnosti, ktorá členstvom ocenila jeho prekladateľskú prácu z maďarčiny a nemčiny, od roku 1891 bol podpredsedom literárnej Lutherovej spoločnosti a od roku 1905 pôsobil ako predseda Uhorskej protestantskej literárnej spoločnosti. Bol dlhoročným členom výboru Spevníkovej základiny, obstarával nové vydania kníh, viedol korektúry náboženských kníh a spisov vydávaných základinou a tiež vydávaných anglickou biblickou spoločnosťou. Pri generálnej podporovni dlhé roky zabezpečoval slovenské vydania ročných zápisníc a správ. V budapeštianskom VIII. obvode pomáhal organizovať Červený kríž, bol členom centrálného výboru tejto humanitarnej organizácie. Patril k členom municipiálneho výboru hlavného a sídelného mesta Budapešti. Bol rytierom Radu Františka Jozefa.

Zo strany predstaviteľov slovenského národného života bol často kritizovaný za ústupky v národnoemancipačnom hnutí a národných aktivitách, ako aj lojálnosť s vládnucim režimom. Daniel Bachát nezabudol na svoje rodisko, ani na svoje korene. Písal po slovensky, viedol vedeckú a literárnu sekciu budapeštianskeho Slovenského spolku, pôsobil medzi mládežou a vstúpil jej lásku k Bohu i literatúre.

Na sklonku života pod vplyvom prostredia rezignoval na organizátorskú národnú prácu a venoval sa prekladom. V nekrológu publikovanom v Cirkevných listoch neznámy autor, Bachátov súčasník uviedol, že je potrebné hodnotiť pôsobenie Bacháta zvlášť na Liptove a zvlášť v Budapešti: „V Liptove bol Bachát v svojom pravom živle. Zápalistý mladý muž, uchvacujúci rečník, horlivý buditeľ stal sa vynikajúcim činiteľom na poli cirkevnom i spoločnokonárodnom. Zo vzdialenej, odľahlej Pribyliny hýbal životom pol Liptova. Kde aký vážnejší prejav nášho života, všade tam bachát hlásil sa k slovu a činu, osobným zasahovaním prebúdza okolie, spisovateľským perom pôsobí ako kriesiteľ národného povedomia v širokých vrstvách. Vydáva svedectvo pravde, bojuje za právo, brojí proti potupovateľom cirkve a krivditeľom ľudu... Takýto prešiel Bachát zpod Tatier do sídla krajiny, za farára slovenskej cirkve peštianskej, tohoto ťažko vydobytého dedictva Kollárovoho, žiaľ, v priebehu časov zlými alebo zavedenými ľuďmi na kraj rozpadnutia privedeného... V Pešti mal Bachát plnú hlavu starostí a plné ruhy práce, aby rozpadnutú a rozvadenú, hmotne na kraj záhuby privedenú cirkev slovenskú shromaždil, sjednotil, sriadil. A obozretnej jeho vytrvalej práci sa to i podarilo.“³⁴ Autor nekrológu sa zamýšľa nad tým „ako sa čiteľ Hodžov stal vodcom slovenských evanjelikov v Pešti“ – ako sa dostal Bachát do Pešti a čo ho tam privedlo. Vysvetľuje to poskytnutím pomoci zo strany mikulášskych obchodníkov, ktorí mali styky s peštianskymi Slovákami, ktorí podľa autora pripravili Bachátovi pôdu „ako horlivému Slovákov, povolnému zachrániť dedictvo Kollárovo“.³⁵ Zároveň dodáva, že po prvých úspechoch prišla aj závisť a neprajnosť, nasledovali invektívy voči slovenskej cirkvi vo forme nevysloveného zákona, že „cirkve podľa reči menovať nesvobodno“³⁶ následne bola v Budapešti vydaná požiadavka zjednotenia všetkých evanjelických cirkví do jednej: „Pri prvom Bachát s nepotrebnou náhlostou previedol ustanovenie zákona, zameniť meno svo-

jej cirkve slovenskej na „cirkev na Kerepešskej ceste“, kdežto maďarská a nemecká cirkev v Pešti podnes (t. j. rok 1906 – D. V.) sa volajú starým, nezmeneným menom. Pri druhom zaujal rozhodné stanovisko proti sjednoteniu, ktorého následkom bolo by nielen zničenie samostatnosti cirkve slovenskej, ale i vplynutie jej majetku do majetku spoločného.⁴³⁷ Postavenie Daniela Bacháta ako farára slovenskej evanjelickej cirkevnej obce nebolo jednoduché. Sám autor v nekrológu ďalej uvádza: „...ako farár slovenskej cirkve mal Bachát v Pešti ťažké postavenie. Zmáhajúcemu sa šovinizmu bola a je cirkev slovenská v hlavnom meste trňom v oku, Čo urobil na záchranu svojej cirkve, vždy s vďakou uznali sme i uznávame, neodsudzujúc jeho „opatrnosť a obozretnosť“. A zároveň dodáva: „... v mnohých veciach šiel tak ďaleko v tej „opatrnosti“, ako ísť ani nemal, ani nemusel...“⁴³⁸

Daniel Bachát – národovec, literát, organizátor a hlavne evanjelický duchovný a cirkevný hodnostár prešiel z hľadiska vplyvu pre rozvoj národného vedomia Slovákov v slovenskom i uhorskom prostredí cestu úspechov i ústupkov, cestu názorových posunov, hľadajúc to správne a kompromisné medzi cirkvou a národom. Nie vždy bolo jeho úsilie a skutky kladne hodnotené.

POZNÁMKY

- ¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 1/3741/06 – Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v internetnickom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí).
- ² Štátny archív (ŠA) Prešov, fond Evanjelické kolégium Prešov (EKP) – Gymnázium, teologická akadémia 1856 – 1861; Biografický lexikón Slovenska 1. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2002. Bachát, Daniel, s. 152-153; ČEPAN, Oskar: Próza medzi romantizmom a realizmom (Sentimentálna poviedka D. M. Bacháta-Dumného). In: Slovenská literatúra, roč. 3, 1956, č. 1, s. 17-36; Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 147-149; DIANIŠKA, Ondrej: Z Prešova. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 3, 1861, č. 13, s. 246-148; D – ý, M.: Z Prešova. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 1, 1859, č. 16, s. 235-236.; D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 2, 1860, č. 49, s. 390-391; D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. (Dokončenie). In: Priateľ školy a literatúry, roč. 2, 1860, č. 51, s. 405-406; Encyclopaedia Beliana 1. Bratislava : Encyklopedický ústav SAV, 1999. Bachát, Daniel, s. 539; Evanjelici v dejinách slovenskej kultúry 1. Ed. Pavol Uhorskai, Eva Tkáčiková. Liptovský Mikuláš : Transocius, 1997. Bachát-Dumný Daniel, s. 18-19; Evanjelická encyklopédia Slovenska. Zost. Borislav Petrik, Peter Rybár. Bratislava : BoPo pre Generálny biskupský úrad Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2001. Bachát, Daniel, s. 22-23; HALÁSZ, Ivan: Medzi cirkvou, národom a štátom. Profil Daniela Bacháta Dumného. In: História, roč. 1, 2001, č. 2, s. 26-27; HEMERKA, J.: Daniel Bachát a Lutherov dvor : Slávni Slováci v Budapešti. In: Evanjelický posol spod Tatier, roč. 87, 1997, č. 34, s. 4; KOVÁČOVÁ, Anna: Daniel Bachát a Ľudovít Izák. Pracovali pre Slovákov. In: Ľudové noviny. Portál Slovákov v Maďarsku [online]. [cit. 2007-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.luno.hu/mambo/index.php?option=-content&task=view&id=2876&Itemid=...>>; Kultúrny život, roč. 11, 1956, č. 15, s. 7; LEHOTSKÝ, Vladimír: Biskup a spisovateľ Daniel Bachát. In: Slovenská republika, roč. 4, 17. 10. 1996, č. 243, s. 8; MAŤOVČÍK, Augustín et al.: Reprezentačný biografický lexikón Slovenska. Martin : Matica slovenská, 1999. Bachát, Daniel, s. 17; MRÁZ, An-

- drej: Literárne dielo Daniela Bacháta-Dumného. In: Služba, roč. 5, 1941, č. 3, s. 73-80; LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: Nové obzory 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 136-139; Od Torysy. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 3, 1861, č. 13, s. 103; SEDLÁK, Imrich: V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 110-114; Slovenský biografický slovník 1. Z odp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1986. Bachát, Daniel, s. 102-103; Slovenský biografický slovník 2. Z odp. red. Štefan Valentovič. Martin : Matica slovenská, 1987. Izák, Ľudovít, s. 501; ŠIMKOVIČ, A.: Daniel Bachát-Dumný. In: Liptov, roč. 3, 1975, s. 259-263.
- ³ Biografický lexikón Slovenska 1. Martin : Slovenská národná knižnica; Národný biografický ústav, 2002. Bachát, Daniel, s. 152 uvádza rok úmrtia manželky Daniela Bacháta v roku 1902, Anna KOVÁČOVÁ v príspevku Daniel Bachát a Ľudovít Izák. Pracovali pre Slovákov uvádza rok úmrtia manželky 1884 a mladšej dcéry Emílie 1902. Pozri Ľudové noviny. Portál Slovákov v Maďarsku [online]. [cit. 2007-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.luno.hu/mambo/index.php?option=content&task=view&id=2876&Itemid=...>>
- ⁴ Emília Bachátová, rodená Rumannová bola sestrou otcov Jána Rumanna a Miloša Rumanna.
- ⁵ ŠA Prešov, fond EKP, šk. 114, inv. č. 282. Az eperjesi Hittanhallgatóinak osztályzata 1852 – 1865; ŠA Prešov, fond EKP, šk. 114, inv. č. 283. Az eperjesi Hittanhallgatóinak osztályzata 1859 – 1875.
- ⁶ SEDLÁK, Imrich: V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 80.
- ⁷ Príspevok publikoval ako M. D – ý, t. j. pod pseudonymom Miloslav Dumný. Pozri D – ý, M.: Z Prešova. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 1, 1859, č. 16, s. 235-236.
- ⁸ Publikované D – ý, M.: Z Prešova. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 1, 1859, č. 16, s. 236.
- ⁹ D – ý, M.: Z Prešova. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 1, 1859, č. 16, s. 236.
- ¹⁰ D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 2, 1860, č. 49, s. 390-391.
- ¹¹ D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 2, 1860, č. 49, s. 390.
- ¹² D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 2, 1860, č. 49, s. 391.
- ¹³ D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. (Dokončenie). In: Priateľ školy a literatúry, roč. 2, 1860, č. 51, s. 405.
- ¹⁴ D., M.: Privítanie bratov v slov. verejnej spoločnosti dňa 8. Oktobra v Prešove. (Dokončenie). In: Priateľ školy a literatúry, roč. 2, 1860, č. 51, s. 406.
- ¹⁵ DIANIŠKA, Ondrej: Z Prešova. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 3, 1861, č. 13, s. 247.
- ¹⁶ Od Torysy. In: Priateľ školy a literatúry, roč. 3, 1861, č. 13, s. 103.
- ¹⁷ Bližšie HALÁSZ, Ivan: Medzi cirkvou, národom a štátom. Profil Daniela Bacháta Dumného. In: História, roč. 1, 2001, č. 2, s. 26.
- ¹⁸ Citované podľa KOVÁČOVÁ, Anna: Daniel Bachát a Ľudovít Izák. Pracovali pre Slovákov. In: Ľudové noviny. Portál Slovákov v Maďarsku [online]. [cit. 2007-02-27].

- Dostupné na internete: <<http://www.luno.hu/mambo/index.php?option=content&task=view&id=2876&Itemid=...>>.
- ¹⁹ KOVÁČOVÁ, Anna: Daniel Bachát a Ľudovít Izák. Pracovali pre Slovákov. In: Ľudové noviny. Portál Slovákov v Maďarsku [online]. [cit. 2007-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.luno.hu/mambo/index.php?option=content&task=view&id=2876&Itemid=...>>.
- ²⁰ Pozri bližšie HEMERKA, J.: Daniel Bachát a Lutherov dvor : Slávni Slováci v Budapešti. In: Evanjelický posol spod Tatier, roč. 87, 1997, č. 34, s. 4
- ²¹ HALÁSZ, Ivan: Medzi cirkvou, národom a štátom. Profil Daniela Bacháta Dumného. In: História, roč. 1, 2001, č. 2, s. 26.
- ²² HALÁSZ, Ivan: Medzi cirkvou, národom a štátom. Profil Daniela Bacháta Dumného. In: História, roč. 1, 2001, č. 2, s. 26.
- ²³ Banský dištrikt – územnosprávna časť evanjelickej cirkvi v Uhorsku. Dištrikt vznikol v roku 1734. Bol priamym pokračovaním Banskej superintendencie. Jeho rozsah sa zmenil po budapeštianskej synode v roku 1894. Do roku 1894 do Banského dištriktu patrili senioráty: Zvolenský, Novohradský, Hontiansky, Tekovský, Peštiansky, Báčsko-sriemsky, Békešský, Banátsky, Aradský, Torontálsky a Temešský. Po roku 1894, t. j. aj v čase biskupa Daniela Bacháta to boli senioráty: na území Slovenska – Turčiansky a Zvolenský ; k ďalším patrili senioráty: Aradsko-békešský, Báčsky, Banátsky, Békešský, Budapeštiansky, Čanádsko-čongrádsky, Chorvátsko-slavónsky a Peštiansky župný. Zanikol v roku 1918. Bližšie Evanjelická encyklopédia Slovenska. Zost. Borislav Petrik, Peter Rybár. Bratislava : BoPo pre Generálny biskupský úrad Evanjelickej cirkvi a. v. na Slovensku, 2001, s. 27-28.
- ²⁴ Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 147.
- ²⁵ Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 147.
- ²⁶ Citované podľa KOVÁČOVÁ, Anna: Daniel Bachát a Ľudovít Izák. Pracovali pre Slovákov. In: Ľudové noviny. Portál Slovákov v Maďarsku [online]. [cit. 2007-02-27]. Dostupné na internete: <<http://www.luno.hu/mambo/index.php?option=content&task=view&id=2876&Itemid=...>>.
- ²⁷ SEDLÁK, Imrich: V čierťaziach búrok. Národno-politický, kultúrno-spoločenský a literárny integračný proces na východnom Slovensku 1848 – 1918. Martin : Matica slovenská, 2001, s. 111.
- ²⁸ LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: Nové obzory 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 137.
- ²⁹ Citované podľa LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: Nové obzory 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 137.
- ³⁰ Podľa LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: Nové obzory 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 138.
- ³¹ Podľa LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: Nové obzory 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 138.

- ³² Podľa LAZAR, Ervín. Literárny Šariš 19. storočia do vzniku Československej republiky. In: Nové obzory 22. Zost. Imrich Michnovič. Košice : Východoslovenské vydavateľstvo, 1980, s. 139.
- ³³ Bližšie HALÁSZ, Ivan: Medzi cirkvou, národom a štátom. Profil Daniela Bacháta Dumného. In: História, roč. 1, 2001, č. 2, s. 26.
- ³⁴ Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 147.
- ³⁵ Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 147.
- ³⁶ Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 148.
- ³⁷ Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 148.
- ³⁸ Dániel Bachát. 1840 – 1906. In: Cirkevné listy, roč. 20, máj 1906, č. 5, s. 148.

DANIEL BACHÁT-DUMNÝ
(SEINE VOLKS-, KIRCHEN- UND LITERATURTÄTIGKEITEN)

Zusammenfassung

Der Beitrag befasst sich mit den Tätigkeiten von Daniel Bachát, der als Priester, Schriftsteller, Dichter, Übersetzer, Organisator des Kulturlebens und Liebhabertheaters und berühmter Vertreter der Evangelischen A. B. Kirche in Pest im Volks-, Kirchen- und Kulturleben tätig war. Als Student des Prešover Evangelischen Kollegiums initiierte er die Wiederherstellung der studentischen Slowakischen Selbstbildungsgesellschaft und wirkte als ihr aktives Mitglied. In den Jahren 1863 – 1873 war er in Hybe und Pribiliny tätig. Er engagierte sich sehr aktiv im Literaturbereich und unterstützte den Volksbewusstseinsprozess, und das politische, kulturelle und nationale Leben der slowakischen Nationalbewegung. Im Jahre 1861 nahm er an der slowakischen Volksversammlung in Martin teil. Im Jahre 1873 wurde er zum Pfarrer der evangelischen Kirchengemeinde in Pest (die so genannte Kollar – Gemeinde). Hier frischte er das nationale und kulturelle Leben der Slowaken auf, unterstützte die schriftstellerische Tätigkeit, organisierte das Liebhabertheater und trug zur Beendigung der Bauarbeiten auf dem Lutherhof bei. Der Lutherhof wurde somit zu einem großen Gebäudekomplex, der aus sieben Gebäuden und Höfen, einer slowakischen evangelischen A. B. Kirche und einer slowakischen Schule bestand. Im Jahre 1874 wurde er zum Seniorpfarrer des Seniorats in der ungarischen Hauptstadt und im Jahre 1905 zum Bischof des Bergdistrikts ernannt. Er war ein aktiver Schriftsteller und befasste sich sowohl mit Poesie, als auch mit Prosa, Drama, Literaturkritik und Publizistik. Er repräsentierte die Epoche zwischen Romantik und Realismus. In seinen Werken wechseln sich Optimismus und nationales Pathos mit Pessimismus und Depressionen ab, die durch das Verloren von Idealen an Idealen verursacht worden sind. Nach dem Jahre 1880 arbeitete er als Übersetzer. Er war Mitglied mehrerer Fachvereine, Gesellschaften und gesellschaftlichen Organisationen. Die Vertreter des slowakischen nationalen Lebens kritisierten ihn oft sowohl für seine Zugeständnisse an der nationalen Emanzipationsbewegung und nationalen Tätigkeiten, als auch für seine Loyalität gegenüber dem Regime.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: doc. PhDr. Libuša Franková, CSc.

PRAŽSKÉ PÔSOBENIE VAVRA ŠROBÁRA KONCOM 19. STOROČIA¹

Nadežda JURČIŠINOVÁ

Podmienky na vzdelanie slovenskej mládeže v Uhorsku, najmä v strednom školstve, boli po zrušení slovenských gymnázií (v Revúcej, v Kláštore pod Znievom a v Martine) v rokoch 1874 – 1875 mimoriadne zlé. Uhorská vláda v tomto období napriek viacerým pokusom nepovolila Slovákom zriadiť ani jednu odbornú a strednú školu so slovenským vyučovacím jazykom. Slovenská stredoškolská a vysokoškolská mládež začala preto intenzívnejšie využívať možnosť štúdia v českom prostredí.

Od začiatku 80. rokov 19. storočia vzrástol počet slovenských študentov v Prahe. Bol to dôsledok nielen postupného národnostného útlaku Slovákov v Uhorsku, ale aj skutočnosti, že v roku 1882 sa národnostným rozdelením pražskej univerzity vytvorila samostatná česká univerzita. Tu mohli Slováci študovať v jazyku, ktorý im bol blízky. Atmosféra Prahy a českého prostredia priaznivo vplývala na slovenských študentov. Mohli slobodnejšie vyjadrovať svoje postoje, stretávať sa s poprednými predstaviteľmi českého kultúrneho a politického života, porovnávať rozdielne podmienky na rozvoj českej a slovenskej národnej spoločnosti.²

Medzi slovenskou mládežou študujúcou v Prahe vzniklo úsilie o vzájomné organizovanie. Myšlienka bola realizovaná 15. marca 1882 na valnom zhromaždení v kaviarni starej Slavie v Prahe. Dvanásť mladých ľudí – štyria študenti medicíny Pavol Kramár, Cyril Krčméry, Ján Gallay, Ján Šípka, dvaja študenti maliarstva Pavol Socháň a Jozef Úprka, traja absolventi techniky Anton Müller, Ján Pastorček a Juraj Čajka, absolvent filológie Jaroslav Vlček, poslucháč ústavu štúdia hry na organe Pavol Gašpar a vedúci kníhkupectva František Zachar – založili slovenský spolok Detvan.³ Za predsedu bol zvolený Jaroslav Vlček, za tajomníka Pavol Socháň, ktorý vypracoval stanovky spolku. Názov Detvan dostal spolok na počesť básnickej skladby Andreja Sládkoviča. Hlavnou úlohou spolku podľa jeho stanov bolo: „Sústrediť Slovákov v Prahe sa zdržujúcich k vzájomnému sa vzdelávaniu, ušľachtilej zábave, pestovaniu literatúry a k podporovaniu chudobných členov.“⁴ Spolok Detvan spolupracoval s českými a moravskými spolkami v Prahe. Jeho členovia šírili poznatky o problémoch Slovenska v českom prostredí, pre českú inteligenciu boli prvými informátormi o slovenských veciach. Tým, že viacerých slovenských predstaviteľov pozývali do Prahy, sprostredkovali aj vzájomné kontakty medzi Slovenskom a českými krajinami.⁵

Národnouvedomelá slovenská mládež, ktorá študovala na stredných a vysokých školách v Uhorsku, bola sústavne vystavovaná perzekúcii a vylučovaná zo štúdia pre rozličné malicherné zámienky. Medzi tých, ktorí v 80. rokoch 19. storočia okúsili tvrdosť maďarského režimu na stredných maďarských školách, patril i Vavro Šrobár. Tesne pred maturitou na gymnáziu v Banskej Bystrici (študoval tu v rokoch 1883 – 1886) bol pre národné a slovanské prejavy vylúčený zo všetkých stredných škôl v Uhorsku. V roku 1888 s pomocou Ambra Pietora dokončil gymnázium v Přerove a rozhodol sa pokračovať v štúdiu na Lekárskej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. V pražskom prostredí vnikol nielen do nového vedeckého a kultúrneho sveta, ale spolu s ostatnými Slovákami v spolku Detvan mohol systematicky pestovať slovenské národné povedomie. Život slovenských študentov, vzdialených stovky kilometrov od domova, bol ťažký. Svedčia o tom aj spomienky Vavra Šrobára: „Slovenské študentstvo v Prahe za môjho času žilo v strašnej biede. Nahladovali sme sa plno, žili sme o chlebe a vode a často ani na ten chlieb nemohli sme sa dvaja-traja zložiť! Viacerí slabší telesne zahynuli tuberkulózou,

alebo pre nedostatok peňazí vôbec ani doštudovať nemohli.⁶⁶ Niektorí študenti sa nemohli zúčastniť na skúškach, lebo nemali peniaze na zaplatenie skúšobných „táx“. Často nemali ani slušné oblečenie, preto si ho na skúšky požičiavali.

Činnosť Detvana v prvých rokoch činnosti bola upriamená najmä na literatúru. Členovia spolku čítali a vyjadrovali svoje názory na diela slovenských a slovanských autorov, prednášali referáty na rôzne témy, hovorili o divadelných predstaveniach, vyslovovali kritiky a úvahy o literárnych prácach i prednesených referátoch. Prednášali a hodnotili pôvodné práce vrátane prvotín členov spolku, ktoré často podrobili kritike, čo viedlo i k vzájomnej ostrej výmene názorov. Schôdzky sa konali raz za týždeň v sobotu a za prítomnosti policajného komisára, ktorý na žiadosť maďarskej vlády sledoval priebeh schôdzí.⁷ O politike sa v duchu stanov spolku nemalo diskutovať. Napriek tomu sa politizovalo najmä vtedy, ak bol policajný komisár zhovievavý. Niektorí z komisárov sa do debaty o politike síce zapojili, no nechceli, aby ich účasť v diskusii bola zachytená v zápisnici. Po schôdzkach si členovia posedeli v hostinci a zaspievali slovenské piesne.

Vavro Šrobár bol v čase príchodu do Prahy a do Detvana národovcom v starom zmysle slova. Čítal Národné noviny, obdivoval rusofilský smer Svetozára Hurbana Vajanského, čítal diela ruských spisovateľov Leva Nikolajeviča Tolstoj, Fjodora Michajloviča Dostojevského, Ivana Sergejeviča Turgeneva a i. Vplyvom českého prostredia sa jeho názory a postoje postupne menili. Zmeny sa prejavili aj v jeho vystúpeniach na pôde Detvana, ktorého členom bol od roku 1888. Vavro Šrobár patril od začiatku k tým členom spolku, ktorí sa častejšie vyjadrovali k prednášaným témam. Aj sám viackrát predniesol referáty s tematikou zdravotníctva – napr. O fyziológii a patológii spánku, O príčinách nemoci, O vode a jej význame pre zdravotníctvo a pod. V prednáške O zdravej výžive zdôraznil, že nie je zdravé konzumovať veľa mäsa a múčnych jedál, dodal, že strava má byť pestrá. V referáte O alkoholizme poukázal najmä na účinok alkoholu na mozog a jednotlivé svaly človeka, poznamenal, že „alkohol je jed paralický, ktorý ničí duševné schopnosti a výkony duševné“.⁸ Zaujímavé boli jeho myšlienky v prednáške Základné názory vývojovej teórie, v ktorej porovnával biblickú teóriu a Darwinovu evolučnú teóriu.

Rovnako ako väčšina členov spolku aj Vavro Šrobár sa po príchode do Detvana predstavil literárnymi prvotinami. Ešte ako študent prvého ročníka medicíny tu predniesol asi päť až šesť literárnych prác. Začal veršami, dve básne mu vyšli v Slovenských pohľadoch. Povzbudený úspechom rozhodol sa prečítať v spolku svoj Psí epos. Hneď po prednesení prvého spevu sa začali kamaráti smiať, a tak v čítaní nemohol pokračovať. Myšlienka eposu spočívala v tom, že psy autor poobliekal do ľudského odevu a nechal ich za mesačnej noci hovoriť o ľuďoch. Zároveň rôznymi poznámkami a narážkami prejavovali i svoju psiu povahu. Po prečítaní ďalších dvoch spevov, opäť s rovnakou reakciou obecenstva, sa napokon rozhodol epos spáliť. Členom spolku sa predstavil i prózou a rozprávkami. Niektoré z nich neskôr uverejnili Katolícke noviny. Jeho rozprávky boli dosť kritizované, najmä Ján Smetanay jednu z nich podrobil ostrej kritike a vyhlásil, že „škoda bolo na takúto literárnu haraburdu i toho atramentu i papiera“.⁹ O rok, keď svoju prácu čítal Ján Smetanay, mu Vavro Šrobár kritiku s rovnakou intenzitou a v rovnakom duchu vrátil.

Členovia spolku Detvan prejavovali záujem aj o dianie na Slovensku a o slovenský ľud. Na jednej zo schôdzok Vavro Šrobár navrhol, aby na stretnutia boli pripravované informatívne prednášky o pomeroch na Slovensku v rôznych oblastiach života. Jednou z tém, ku ktorej sám pripravil úvodnú prednášku, bola otázka mravného a národného ideálu. Za závažné považoval

objasniť, čo rozumie pod pojmom ideál: „Pod ideálom rozumieme vysokú, vznešenú, obsahom a formou dokonalú predstavu, názor, myšlienku, alebo súhrn toho všetkého, ku čomu stále smeruje naša túžba, naše snahy ako ku cieľu konečnému a najvyššiemu, v ňom vidíme svoje osobné i všeobecné blaho, ku nemuž sa pomaly blížíme. (Zdôraznil V. Šrobár – pozn. N. J.) Čoho ale nikdy vo svojom živote dosiahnuť nemôžeme. Poneváž však ľudský život a jeho snahy a túžby sú nekonečné, rozmanité, menlivé a netrvalé, preto aj ideály ľudstva sú také.“¹⁰ Členovia spolku vyslovovali svoje názory a postoje k niektorým článkom, ktoré boli uverejnené v slovenskej tlači. Vavro Šrobár sa napr. kriticky vyjadril k článku Svetozára Hurbana Vajanského v Národných novinách pod názvom Škola – nerest'. Zazlieval mu, že „plače“ nad vytláčaním latinčiny a gréčtiny zo stredných škôl, ale nespomenul postavenie slovenčiny v školstve. Detvanci sa vyjadrovali i k obsahovej náplni slovenských časopisov, hovorili o slovenských knihách. Na schôdzke spolku 7. marca 1896 sa členovia oboznámili s prácou spišského národovca Štefana Mišika Kostol a fara v Hnilci, vyjadrili sa napr. k obsahu Zborníka Matice slovenskej v Amerike.¹¹ Vavro Šrobár zhodnotil napr. zborník Karla Kálala a Karola Salvu Od Šumavy k Tatrám.¹²

Aktivity Vavra Šrobára v spolku Detvan sa najviac prejavili v období, keď bol zvolený za predsedu spolku. Predsedom sa stal viackrát. Prvý raz sa tejto funkcie ujal 30. októbra 1894. (Za predsedu Detvana ho zvolili ešte 2. mája 1896, 31. októbra 1896, potom ho v tejto funkcii vystriedal Cyril Ursíny. Opätovne sa predsedom stal 2. apríla 1897, 1. apríla 1898, 15. októbra 1898, 15. apríla 1899 a 14. októbra 1899 ho zas vystriedal Cyril Ursíny.)¹³ Už na jednej z prvých schôdzí za predsedníctva Vavra Šrobára v novembri 1894 boli v centre pozornosti dva referáty, ktoré sa venovali činnosti dvoch slovenských národovcov – Jánovi Kollárovi, zástancovi česko-slovenskej vzájomnosti, a Antonovi Bernolákovi, kodifikátorovi slovenského spisovného jazyka. Vyvolali živú diskusiu, v ktorej sa prejavili rozdiely v postoji k Bernolákovi a jeho činu. Šrobár vypracoval a predniesol niekoľko referátov opäť z oblasti zdravotníctva a slovenskej literatúry, napr. O lyrike Pavla Országha Hviezdoslava, o článkoch v letopise Živeny a i.¹⁴ Pri hodnotení slovenskej literatúry v roku 1898 konštatoval, že to bol jeden z najslabších rokov v slovenskej literárnej produkcii.

Z podnetu Šrobára sa na pôde Detvana hovorilo o aktuálnych otázkach doby, najmä o tých, ktorými žilo slovenské národné hnutie – o rusofilstve, o národe, tolstoizme, českom realizme, hlasizme, o drobnej práci medzi ľudom, o postavení slovenského ľudu, o slovenskej mládeži, o kňazoch a ich poslaní medzi ľudom. Tak sa spolok Detvan najmä jeho pričinením (neskôr aj úsilím Milana Rastislava Štefánika) dostal k politike a spoločenským otázkam. Predovšetkým Šrobárovo prednášky O niektorých zásadách časopisu mládeže slovenskej, O úkoloch slovenského študentstva, O idealizme, O československej vzájomnosti a i.¹⁵ vzbudili pozornosť členov a vyvolali širšiu diskusiu.

S Detvanom je spojené vydávanie časopisu mladej slovenskej inteligencie Hlas. Hlavnú zásluhu mal v tomto procese Vavro Šrobár, ktorý bol v čase jeho zrodu predsedom spolku. V článku Detvan a hlasisti priznal, že v lone študentského spolku Detvan sa zrodilo hnutie, ktoré „prineslo obrodu politického, mravného, kultúrneho a sociálneho života na Slovensku“.¹⁶ Členovia spolku Detvan už na schôdzkach v rokoch 1897 a 1898 častejšie prizvukovali, že je potrebné založiť časopis pre slovenskú mládež. Na schôdzi 30. októbra 1897 vystúpil Vavro Šrobár s prednáškou O hlavných zásadách časopisu pre mládež slovenskú. V úvode upozornil, že mládež čaká vážna úloha – vydávať časopis pre mládež. Za dôležité považoval vysvetliť najmä novým členom spolku príčiny veľkej nevráživosti, s ktorou sa

martinské vedenie Slovenskej národnej strany (SNS) pozeralo na nový prúd reprezentovaný mládežou, i dôvody obvinenia mládeže z „nenárodného“ pôsobenia. Na obhajobu rovesníkov Šrobár konštatoval, že podľa jeho názoru „každý človek, ktorý k národu prináleží a koná prácu tomu národu prospešnú, koná prácu národnú“.¹⁷ V tejto súvislosti považoval za potrebné presnejšie definovať, čo rozumie pod pojmom národ: „Národ je spoločnosť ľudí, ktorí hovoria jedným jazykom, javia túžbu po spojení, sú si vedomí minulosti a majú pre budúcnosť určité spoločné snahy hospodárske i vzdelanostné.“¹⁸ Šrobár sa vyjadril i k otázke česko-slovenských vzťahov, najmä k otázke spisovného jazyka. Na jednej strane považoval za nerozumné zaviesť na Slovensku češtinu ako spisovný jazyk, na druhej strane ale odporúčal, aby sa vedecké práce Slovákov písali v češtine a beletristické práce v slovenčine. Prihliadal pritom na skutočnosť, že Slováci nemali v Uhorsku ani vlastné univerzity, ani svoje stredné školy, nemali teda možnosť vychovať vlastnú inteligenciu a ich možnosti rozvíjať vedu boli obmedzené. V prospech písania vedeckých prác v češtine uviedol ako argument skutočnosť, že v Čechách sa veľmi ťažko predávali i česky písané vedecké práce. Šrobár sa venoval aj náboženskej otázke. V oblasti vzťahu slovenského duchovenstva a ľudu vyzval kňazov, aby študovali hospodárske a sociálne pomery ľudu a viac si všímali, ako žije. Na základe získaných poznatkov mali čo najúčinnejšie pôsobiť medzi slovenským ľudom. Ako príklad uviedol činnosť Andreja Hlinku. Na záver prednášky sa venoval antisemitizmu. Poznamenal, že Židia v Uhorsku boli majetnejší ako Slováci. Príčinu videl aj v tom, že Židia boli vzdelanejší, viac študovali, a tak zastávali výhodnejšie miesta. Kriticky sa vyjadril k ich vzťahu k drobnému slovenskému ľudu na dedinách.

Predstavy O redigovaní študentského časopisu priblížil Šrobár v obsiahlom referáte už na schôdzke Dettvana 13. marca 1897. V úvode upozornil, že by to mal byť časopis venovaný len študentom. Mal mať sedem nosných častí. V prvej časti s názvom Úvodníky odporúčal sústrediť pozornosť na dve témy – vzťah mládeže k národu (ako mala mládež predovšetkým počas prázdnin pôsobiť medzi slovenským ľudom) a k politickým stranám – k národnej, liberálnej a ľudovej. Časopis mal v tomto smere raziť nový smer a uplatňovať novú taktiku. V druhej časti Literatúra navrhoval venovať pozornosť knihám, zvlášť slovenským, českým a iným slovanským, písať o nich a hodnotiť ich. V súvislosti s treťou časťou Veda odporúčal informovať o jednotlivých vedných odboroch. V rámci štvrtej časti s názvom Politika sa pozornosť v článkoch mala upriamiť najmä na domácu politiku, kritiku domácich časopisov a posudzovanie politických strán. Piatu časť pod názvom Čo máme čítať považoval za potrebnú pre skutočnosť, že mládež v „poslednom čase“ nevedela, čo má čítať. Šiesta časť patrila Polemike a siedmou bol Študentský obzor. Takto načrtnutá „kostra“ nového časopisu s názvom Nová doba vyvolala bohatú diskusiu. Šrobárovi vyčítali, že sa nezmenil o vzťahu k Čechom, a navrhli, aby bol časopis určený nielen študujúcej mládeži, ale všetkým mladým. Šrobár súhlasil.¹⁹

V nasledujúcom roku Šrobár zhrnul svoju predstavu o obsahovej náplni časopisu pre slovenskú mládež do prednášky O niektorých zásadách časopisu mládeže slovenskej. Navrhol hlavné témy, ktoré by mali byť v centre pozornosti časopisu. Išlo najmä o také témy, ako sú slovanská vzájomnosť a názor Jána Kollára na ňu, rusofilstvo v Národných novinách, čakanie na vonkajšiu spásu²⁰, význam rozvíjania národnej a vlasteneckej práce medzi ľuďmi, národnosť, situácia v školstve v Uhorsku, vzťah Slovákov k liberalizmu, potreba revízie slovenských programov, ľudová strana na Slovensku²¹, ale i nevyhnutnosť literárnej a spoločenskej kritiky či slovenské povstanie v roku 1848.²²

Myšlienka časopisu pre slovenskú mládež sa realizovala v nasledujúcom roku založením časopisu Hlas. V pozadí jeho vzniku stál Tomáš Garrigue Masaryk, ktorý v roku 1890 pozval štyroch Slovákov z Detvana (vrátane Vavra Šrobára) a vyzval ich, aby slovenský časopis, ktorý by vychádzal na Slovensku a bol nezávislý od politiky martinského vedenia SNS, redigovali z Prahy. Vavro Šrobár i ostatní členovia spolku Detvan boli dovtedy oddaní stúpen- ci martinskej politiky SNS a nikto z nich by si nebol trúfol čo i len v narážkach vysloviť nespokojnosť s touto politikou. Martinské vedenie stálo v ich očiach „vysoko, ako neomylná autorita“.²³ Plán slovenského časopisu pre mládež sa v tom čase neuskutočnil, pretože na Slovensku sa nenašiel žiadny človek, ktorý by bol ochotný vydávať opozičný časopis, rovna- ko sa nenašiel nikto, kto by chcel byť jeho zodpovedným redaktorom.²⁴ Myšlienka však neza- nikla. Od schôdzky s Tomášom G. Masarykom si Vavro Šrobár začal pozorne všímať články v týždenníku Čas, ktorý bol tlačovým orgánom Masarykovej realistickej skupiny.

Prvé konkrétnejšie kroky na založenie časopisu uskutočnili na stretnutí mládeže počas au- gustových martinských slávností v roku 1897. Šrobárova požiadavka znela: „Chceme časopis neodvislý od martinského smeru politiky, chceme, aby i novšie smery mali v ňom úplnú slobodu.“²⁵ Šrobárovi sa pre myšlienku založenia časopisu podarilo získať aj niekoľkých slovenských študentov v Budapešti: Milana Hodžu, Janka Jesenského, Karola Antona Med- veckého a Jána Zatureckého. Za redaktora bol zvolený Pavol Blaho. Nový časopis mal dostať názov Hlas a prvé číslo malo vyjsť 20. novembra 1897. Finančné ťažkosti, študijná zaneprázdnenosť a nejasnosti okolo osoby redaktora spôsobili, že prvé číslo Hlasu vyšlo až 29. júna 1898. Hlavným redaktorom bol Pavol Blaho a časopis začal vychádzať v Skalici.²⁶ Šrobár v spomienkach priznal, že Hlas nemal presne určený program. Tomáš G. Masaryk im len všeobecne poradil, ako majú postupovať, a výslovne im povedal, aby sa vyhýba- li priamym sporom s Maďarmi. Vyzýval ich, aby sa venovali najmä nepolitickej práci, vykonávali drobnú, neviditeľnú, naoko nevinnú hospodársku, sociálnu, osvetovú prácu a pod. Neujasnenosť programu hlasistov potvrdzujú i vážne pochybnosti Vavra Šrobára o obsahovej náplni prvého čísla Hlasu: „Dnes som práve dostal korektúru celého prvého čísla a tak dú- fam, že za týždeň bude prvé číslo na svete, oblečené a i že pocestuje svetom. Abych pravdu povedal, necítim sa dosť dobre pri jeho narodení – koľko článkov, toľko rôznych náhľadov – ovšem vycíti to len ten, kto má jemné nervy. Tak znovu uznávam a potvrdzujem Tvoje slová: ako soli nám treba, aby sme sa už raz všetci pracovníci „Hlasu“ videli z tváre v tvár a dôkladne a obsérne o všetkých veciach pohovorili. Shodujeme sa dosiaľ iba v jednom: že tou starou cestou nemožno napredovať; no to je len negatívna shoda. Teraz treba ďalej spieť v poznaní: ktorou novou (zdôraznil V. Š. – pozn. N. J.) cestou a jaké prostriedky si zadovážiť na cestu.“²⁷ V prvom čísle oboznámil Vavro Šrobár čitateľov s hlavnými úlohami a snahami hlasistov. Zdôrazňoval nutnosť rozvíjať kultúrnu prácu medzi slovenským ľudom, pretože „kultúrna práca je našou jedinou zbraňou proti maďarskej presile a nepriateľstvu“.²⁸ Vyzýval mládež, aby počas prázdnin kolportovala knihy, prednášala a cestovala po Slovensku, hlavne do „zabudnutých krajov našich“. Súčasťou programových úloh hlasistov bolo aj rozvíjanie česko-slovenskej spolupráce, predovšetkým v oblasti kultúry. V tejto otázke mal Vavro Šrobár vo svojom programe jasno: „V otázke československej stojíme na stanovisku našich buditeľov a vrstovníkov, ktorí v každom vážnom okamihu dôrazne vyzdvihovali kultúrnu jednotu náro- da československého. Na rozvalinách všetkých kultúrnych stredísk na Slovensku musíme si dvojnásobne upovedomovať nevyhnutnosť tejto jednoty, musíme si dľa všetkých svojich síl pestovať, plodami tejto našej spoločnej kultúry sa obživovať, aby sme zo svojej národ-

nej i proste ľudskej mrákovy a strnulosti povstali a časom dľa svojich síl a počtu účinne sa zúčastnili i spoločnej osvetovej práce národa československého a tak i kultúry všeľudskej.⁴²⁹

Predstavitelia hlasizmu si uvedomovali, že sa názormi a postojmi postavia proti martin-skému vedeniu SNS. Uvedomoval si to aj popredný hlasista Pavol Blaho, ktorý už 28. júla 1898 v liste neznámemu napísal: „Isté je, že Hlas vyvolá v spoločnosti slovenskej revolúciu, no tá nám nepoškodí a očistí aspoň troška naše slovenské zhníle pomery.“⁴³⁰ Jeho obavy sa v nasledujúcom období potvrdili. Nespokojnosť hlasistov s martinskou politikou SNS vyvolala veľkú nevôľu najmä u jej hlavného ideológa Svetozára Hurbana Vajanského. Vavro Šrobár neraz obhajoval a objasňoval stanoviská hlasistov v slovenskej politike. Na kritické poznámky martinských politikov v jednom z článkov reagoval: „Otcovia naši pre našu theoriu a prax nás znenávideli. Proti „drobnej práci“ bol postavený spasiteľný jeden veľký čin, ktorý dával absolútiu zo všetkých pokleskov celého života. Náš kriticizmus bol jedom západu, náš demokratizmus bol rúhaním sa vážnosti a autorite otcov. Náš požiadavok mravného obrodenia bol v očiach liberalizmom presiaknutých otcov – sterilný asketizmus. Otcovia naši neznali prameňov našej duševnej potraviny a neznali ani prostredia, v akom sme rástli a žili. Spor sa nedal vyrovnat' slovnými potyčkami, mierila nás len životná prax.“⁴³¹ S predstaviteľmi SNS v Martine sa nerozišiel spolok Detvan, len jeho jednotliví členovia – reprezentanti hlasistického tábora. Hlasizmus a jeho myšlienky sa v spolku ujali a prevládli práve za Šrobárovho predsedníctva v rokoch 1898 a 1899. Po jeho odchode z funkcie i zo spolku ochabli.⁴³² Vavro Šrobár poznamenal, že za deväť rokov jeho pobytu v Prahe nebol Tomáš G. Masaryk v kontakte s Detvanom, nikdy nebol na schôdzi spolku, spolok ho nikdy nepozval ani na schôdzky, ani na prednášky. Niektorí členovia spolku sa však s Tomášom G. Masarykom stretávali na inej pôde. Chodievali do jeho bytu, na jeho prednášky a na schôdzky študentov, kde prednášal o aktuálnych politických, sociálnych a kultúrnych otázkach.⁴³³

Slovenskí študenti združení v spolku Detvan prispeli predovšetkým zásluhou Šrobára k rozvoju česko-slovenských vzťahov. Jeho členovia úzko spolupracovali so slovakofílskym spolkom Československá jednota (ČJ), ktorý vznikol 7. mája 1896 v Prahe. Vavro Šrobár sa s ďalšími delegátmi Detvana zúčastnil na jeho ustanovujúcom zhromaždení (v tom čase bol predsedom Detvana Cyril Ursíny). Vavro Šrobár navrhoval, aby sa spolok nazýval Československá jednota, čím by sa vyjadrilo jeho ideové a pracovné zameranie. Tlmočil vtedy názor pražských slovenských študentov, ktorí očakávali, že nový spolok bude česko-slovenského zamerania. Profesor František Bílý však prítomných presvedčil, aby zostali pri pôvodnom návrhu názvu spolku, teda Československá jednota.⁴³⁴ Ako jeden z dôvodov uviedol obavu, aby pražská polícia a uhorské úrady neznemožňovali založenie spolku a nesťažovali jeho prácu. Pri založení si ČJ stanovila za úlohu ochraňovať národné záujmy v tzv. okrajových oblastiach Čiech, Moravy a Sliezska. Jednou z oblastí jej pôsobenia bolo i Slovensko, ktoré sa na základe rozhodnutia výboru ČJ dostalo od roku 1909 do centra pozornosti spolku. Pôsobením ČJ dostali česko-slovenské vzťahy novú podobu. Boli cieľavedome organizované a významnou mierou prispeli k lepšiemu spoznaniu a zblíženiu Čechov a Slovákov. Prvým starostom spolku bol profesor slovenskej filológie na českej univerzite v Prahe František Pastrnek. Funkciu zastával sedem rokov. Po ňom sa na tomto poste vystriedali Jan Lošťák, Jan Otto, Karel Židlický, Jindřich Rychlík, František Táborský a Josef Rotnág. Najmä Vavro Šrobár sa zaslúžil o to, že sa medzi oboma spolkami (Detvanom a ČJ) rozvinula už od začiatku čulá spolupráca. V júni 1897 sa stal členom výboru ČJ. Pridelili mu funkciu referenta pre Slovensko. Na starosti mal predovšetkým všetky slovenské záležitosti a bol sprostredkovateľom medzi Slováckmi a ČJ.

Členovia spolku Detvan sa spolupodieľali na realizácii úloh spolku ČJ. Hneď v prvom roku jeho činnosti sa zapojili do organizovania 1. Slovenského večera v Prahe, ktorý sa konal 24. novembra 1896 v Prahe na Žofine. Detvan v prípravnom výbore podujatia reprezentovali Vavro Šrobár, Gustáv Novomeský a Jozef Minárik.³⁵ Členovia Detvana zabezpečili adresy Slovákov, ktorým boli poslané pozvánky na podujatie. Vavra Šrobára okrem toho poverili úlohou napísať správy a články o Slovenskom večere do slovenských novín a sprevádzať slovenských hostí po Prahe.³⁶ Zo Slovákov sa okrem členov spolku Detvan zúčastnili na 1. Slovenskom večere Svetozár Hurban Vajanský, Matúš Dula, Emil Stodola s manželkou, Pavol Križko a i. Členovia Detvana sa podieľali aj na príprave 2. Slovenského večera v roku 1897. Podstata spolupráce členov spolku Detvan s ČJ spočívala opäť v tom, že im boli zverené organizačné práce a príprava kultúrneho programu.³⁷ Kým v Čechách a na Morave realizovala ČJ svoje úlohy prostredníctvom miestnych odborov ČJ, na Slovensku ich vytváranie nebolo možné. Politický režim v Uhorsku to neumožňoval. Preto si spolok vo vzťahu k Slovensku utváral sieť dôverníkov a spolupracovníkov. Vavro Šrobár sa podieľal nielen na zostavovaní prvého zoznamu slovenských dôverníkov, ale mal na starosti i jeho dopĺňovanie novými osobami najmä z radov lekárov a právnikov až do odchodu z Prahy.³⁸ Patril tiež medzi nich. ČJ sa snažila získať pre svoju činnosť čo najväčší počet dôverníkov z radov popredných slovenských činiteľov, pretože sa na nich spoliehala pri realizácii úloh na Slovensku.³⁹ ČJ rozvinula vo vzťahu k Slovákom viaceré aktivity najmä v oblasti kultúrnej spolupráce a začiatkom 20. storočia i v hospodárskej a politickej spolupráci. Slovákom poskytovala pomoc v rôznych podobách. Udeľovala podpory a štipendiá slovenskej mládeži študujúcej na českých kolách, zasielala knihy a časopisy, ale aj celé knižnice na Slovensko, umiestňovala slovenských učňov u českých majstrov na vyučenie sa remeslu, informovala prostredníctvom článkov a kníh v Čechách o Slovensku, organizovala prednášky o Slovákoch a ich postavení v Uhorsku a pod. Slováci pomoc z českej strany potrebovali. Uvedomoval si to i V. Šrobár, ktorý stručne zhodnotil ich postavenie v Uhorsku: „Koncom 90. rokov nebolo vari Slováka, ktorý by nebol vedel a cítil, že ideme v ústrety národnej záhube. Dve najstaršie slovenské generácie prežívali svoj ľudský život pod tlakom mučivej otázky: ako zachrániť od národnej smrti slovenský ľud?... Je nesporné, že slovenská inteligencia stála pod psychologickou depresiou, vzniklou z obavy o udržanie národnej kultúry, jazyka, rasy, a že vo svojom ušľachtilom snažení zachrániť, čo sa dá, hľadala pomoc u svojich najbližších bratov Čechov.“⁴⁰ Členovia Detvana sa výraznou mierou podieľali na učňovskej akcii ČJ. Šrobár si na túto spoluprácu spomínal: „Československá jednota zahájila širokú „činnosť učňovskú“. Z jej popudu a na jej trovy stá a stá slovenských mladíkov dostalo sa do učenia na remeslá do Čiech a na Moravu. Umiestňovať ich, udržiavať s nimi stály styk – to bolo povinnosťou slovenských študentov pražských. Bolo nás vtedy v Prahe okolo 12 – 20. Prednášali sme im; spievali; sbierku poriadali na Vianoce; pred súdom ako poručníci sme ich zastávali; rodičom na Slovensko písali; u majstrov navštevovali – to všetko boli prvky nášho programu i pre Slovensko, označované heslom „drobná práca“. Takto sme prešli školou osožnou pre našu budúcu činnosť na Slovensku pomocou „Československej jednoty“.“⁴¹ Oba spolky sa spoločne starali o slovenských učňov. Hlavnú zodpovednosť za nich niesla ČJ a členovia Detvana pomáhali chlapcom zvyknúť si na nové prostredie, navštevovali ich či už u majstrov, alebo v nemocnici, pomáhali im riešiť osobné problémy a pod. Boli prostredníkmi medzi ČJ a slovenskými učňami. V tejto činnosti neprebíhalo všetko bez problémov. Zmienil sa o tom V. Šrobár, keď poznamenal, že učni boli poväčšine radi u českých majstrov. Praha sa im páčila a vo večerných učňovských školách sa naučili mnohým osožným veciam. Boli však aj také prípady, že chlapci nemohli zniesť útlak surových majstrov, ktorí považovali učňa za otroka a zaobchádzali s ním ako so zvieratom.⁴² V. Šrobár z poverenia výboru ČJ zastupoval jedného z obvinených slovenských chlapcov pred súdom. Mal mu pomôcť k tomu, aby ho majster

prepustil a rozviazal s ním učňovskú zmluvu. Po dramatickom priebehu súdneho pojednávania sa to napokon podarilo. Sudca zrušil zmluvu a chlapca umiestnili u iného majstra.⁴³

Výbor ČJ poveril členov Detvana i knižnou a časopiseckou akciou. Ich úlohou bolo triediť a vyberať knihy pre knižnice. Náklady na zriadenie knižníc na Slovensku hradila ČJ. Vavro Šrobár spolu s Jozefom Minárikom mali pravidelne vypracovať informáciu o slovenských knihách a poskytnúť ju výboru ČJ aj českým čitateľským krúžkom so zámerom rozšíriť poznatky o slovenských knihách.⁴⁴ Členovia spolku Detvan sa podieľali tiež na príprave rôznych kultúrnych podujatí. Pri príležitosti 50. narodením čestného člena ČJ Pavla Országha Hviezdoslava bol pripravený slávnostný večer, na ktorom o význame a činnosti jubilanta prehovoril Vavro Šrobár.⁴⁵ ČJ vrelo uvítala vznik časopisu Hlas. V čase jeho zrodu bol Vavro Šrobár predsedom spolku Detvan a blízkym spolupracovníkom ČJ. Vavro Šrobár spolupracoval s ČJ aj po odchode z Prahy.⁴⁶ Vzťahy ČJ s hlasistami vyvolali nevôľu a zmenu postoja Svetozára Hurbana Vajanského k ČJ. Jeho prvotné nadšenie vystriedalo odmietanie spolku. Andrej Kmeť mu odporúčal, aby zvážil svoj postoj k ČJ. „Teraz mládež miesto čo by obrátila ostrie proti skutočným nepriateľom vonkajším cerí zuby na svojich, na starých. Nepripisujme všetko zlé Masarykovi a Československej jednote.“⁴⁷

Vavro Šrobár vypracoval a na schôdzi Detvana v júli 1899 predniesol konkrétne a detailné úlohy mládeže v drobnej práci medzi ľuďom, ktorej sa mala venovať počas prázdnin. Apeloval na členov spolku Detvan, aby pôsobili medzi slovenským ľuďom a učili ho. Na dosiahnutie úspechu navrhoval, aby sa snažili získať odpovede na konkrétne, s ich činnosťou súvisiace otázky: aký názor má ľud o sebe, čo hovorí o „maďarónoch“, čo o národovcoch, akú mienku má o potrebe vzdelanosti, čo si myslí o svojom a cudzom jazyku, o náboženstve a kňazoch, či vie niečo o socialistoch, či má ľud historické povedomie, v čom vidí najväčšie zlo pre seba, čo si myslí o krajine a jej budúcnosti, koho si najviac váži.⁴⁸ Študenti mali počas prázdnin získavať medzi slovenským ľuďom odpovede na otázky a tie zaznamenávať do denníka. Vavro Šrobár predpokladal, že takto zozbieraný „pekný materiál“ im umožní vytvoriť si adekvátny názor o domácich pomeroch. Zároveň navrhoval, čo je potrebné uskutočniť v záujme poučovania a vzdelávania ľudu. Odporúčal realizovať konkrétne úlohy – šíriť dobré slovenské, české, ale aj cudzojazyčné časopisy medzi ľuďom, zakladať knižnice a spolky, prednášať a nabádať starších, aby aj oni prednášali ľudu o aktuálnych otázkach doby. Ľudu sa malo pripomínať, že základom blahobytu je dobrá škola. Mal byť poučaný o tom, načo je potrebný kňaz a úradníci, aké sú jeho občianske práva, čo chcú sekty a socialisti. Mal dostať informácie o fabrikách a o tom, ako obhajovať robotníkov. S ľuďmi bolo potrebné diskutovať o národných, sociálnych a hospodárskych problémoch. Vavro Šrobár neopomenul ani problém s alkoholizmom, proti ktorému vyzýval bojovať. K takýmto aktivitám mali študenti využiť najmä zábavy, výlety a divadelné predstavenia, na nich mali vystúpiť s deklamáciami, diskutovať o zvykoch ľudu a prebudiť v ňom aj záujem o spev slovenských piesní. Činnosť členov spolku Detvan medzi inteligenciou mala spočívať v tom, že mali obhajovať stanoviská prezentované v časopise Hlas, hovoriť s ňou o rusofilstve a svojpomoci, o českom národe a budiť sympatie k nemu, kritizovať slovenské národné pomery a obhajovať slobodu slova.⁴⁹ Vavro Šrobár napokon zhrnul, že práca slovenského študentstva medzi ľuďom mala mať dvojaký ráz – pozorovať a počúvať ho.

Počas sviatkov v posledných rokoch pôsobenia Vavra Šrobára v spolku Detvan sa jeho členovia schádzali v prírode a podnikali výlety do okolia Prahy. Aj tu hovorili o páľčivých otázkach slovenského národného hnutia a prijímali rozhodnutia pre budúcnosť, najmä o tom, ako budú žiť a pôsobiť po návrate na Slovensko. Zároveň sa medzi nimi upevňovalo

priateľstvo a kamarátska oddanosť. V spomienkach si tieto voľné a živé debaty uchoval Vavro Šrobár ako najkrajšie chvíle svojho študentského života v Prahe.⁵⁰ Pritom najmä posledné dva roky v Prahe (1898 – 1899) boli pre neho mimoriadne náročné. Popri štúdiu a vykonávaní skúšok bol predsedom spolku Detvan, zaobstarával a písal články do časopisu Hlas a viedol polemiky a diskusiu s martinskými národovcami.⁵¹

Vavro Šrobár po promócii za doktora medicíny 19. decembra 1898 zostal ešte v Prahe do leta nasledujúceho roku. Dopĺňoval si špeciálnymi kurzmi lekárske vedomosti a chystal sa na lekársku prax. V novembri 1899 odišiel do Ružomberka a pôsobil tu ako praktický lekár. Zapojil sa do verejného politického života a bol aktívny aj ako redaktor. Angažoval sa naďalej v hlasistickom hnutí ako jeden z jeho popredných predstaviteľov.

V roku 1900 sa v hlasistickom hnutí začali výraznejšie prejavovať nezhody medzi jeho hlavnými protagonistami Vavrom Šrobárom a Pavlom Blahom. Vavro Šrobár sa o nich zmienil v liste z 31. júla 1900 starostovi ČJ Františkovi Pastrnekovi. Postŕažoval sa na Pavla Blahu, že zradil jeho dôveru tým, že s obsahom súkromného listu oboznámil Milana Ivanku i iných. Poznamenal, že nevie, aký bude mať konflikt medzi nimi dopad, pretože naštrbená dôvera „sa nedá reparovať“.⁵² Kríza v časopise Hlas sa naplno prejavila v roku 1902, keď prestal vychádzať v Skalici a Šrobár sa ho rozhodol vydávať v Ružomberku. S ponukou o spoluprácu pri jeho záchrane sa obrátil na viacerých slovenských aktivistov. Plánoval zvolať súkromnú poradu a predpokladal, že „tam stanovíme všetko dopodrobna a podelíme si prácu: ved' 6 – 8 ľudí môžu pri zaujatí veľmi mnoho a Hlas by mohol byť ozdobou slovenskej literárnej práce“.⁵³ Spoluprácu ponúkol Andrejovi Halašovi, Jankovi Jenesskému, Jánovi Smetanayovi, Antonovi Štefánekovi, Milanovi Rastislavovi Štefánikovi, Jozefovi Gregorovi Tajovskému, Dušanovi Makovickému, Fedorovi Houdekovi, Jozefovi Minárikovi, Andrejovi Hlinkovi, Milanovi Hodžovi, Františkovi Jehličkovi a napriek roztržke i Pavlovi Blahovi. Jedným z oslovených bol i Anton Štefánek. Z jeho listu redakcii Hlasu do Ružomberka, teda najmä Vavrovi Šrobárovi, jednoznačne rezonovala požiadavka zachrániť Hlas: „Hľaďte predovšetkým zachovať Hlas a síce materiálne... Ja myslím, že považujete existenciu Hlasu za čestnú podmienku, totiž čestný dôkaz usilovnosti a obetavosti za pravdu a naše presvedčenie. Predovšetkým je nutno koľko – toľko rešpektu protivníkom našim vštípiť. Hurbanovské nadávky nám v tomto ohľade veľmi poškodili. Slovenská inteligencia nás považuje za chlapcov, za nedospelých chalanov. (Zdôraznil A. Š. – pozn. N. J.) Jestli „Hlas“ padne, potvrdíme našu životaneschopnosť. Ja z mojej stránky budem považovať zaniknutie „Hlasu“ za moju osobnú hanbu. Bohužiaľ moje materiálne pomery nie sú také, abych mohol prispieť peňažitou podporou na udržanie časopisu nášho.“⁵⁴ Vavro Šrobár vydával Hlas v Ružomberku od jesene 1902. Stále zápasil nielen s nedostatkom dopisovateľov a odberateľov, ale najmä s finančnými ťažkosťami. Zároveň bol vyťažovaný vykonávaním svojej praxe a iných povinností. Napokon koncom roku 1904 Hlas prestal vydávať.

Pražské pôsobenie Vavra Šrobára bolo popri štúdiu naplnené rôznorodou prácou. Od príchodu do Prahy sa zapojil do činnosti slovenského spolku Detvan ako mimoriadne aktívny člen. Viackrát bol zvolený do jeho vedenia. Zaslúžil sa o to, že spolok sa popri literárnych otázkach venoval spoločenským a politickým otázkam slovenského národného hnutia. Z jeho iniciatívy a za podpory ostatnej mládeže sa zrodilo opozičné hlasistické hnutie. V programe hlasistov malo významné miesto rozvíjanie česko-slovenskej spolupráce. V. Šrobár ako vedúca osobnosť hlasistického hnutia úzko spolupracoval s ČJ, ktorá tieto vzťahy organizovala a usmerňovala. Myšlienka česko-slovenskej jednoty hýbala jeho životom aj po odchode z Prahy.

POZNÁMKY

- ¹ Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/3031/23 MUDr. Vavro Šrobár – politik, publicista a národnoosvetový pracovník.
- ² KOVÁČ, Dušan: Česi & Slováci. Dejiny. Bratislava : AEP, 1997, s. 52.
- ³ Všestudentský archív Karlovej univerzity (VSA KU) Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z valnej hromady Detvana z dňa 15. marca 1882.
- ⁴ Slovenská národná knižnica – Archív literatúry a umenia (SNK ALU) Martin, sign. C 1438. Stanovy slovenského spolku „Detvan“ v Prahe.
- ⁵ Na pôde Detvana pracovali v predvojnovom období Martin Kukučín, Milan Rastislav Štefánik, Dušan Makovický, Štefan Daxner, Ladislav Nádaši-Jégé, Jozef Gregor Tajovský, Štefan Fajnor, Cyril Ursíny, Gustáv Novomeský, Jozef Minárik a i.
- ⁶ ŠROBÁR, Vavro: Detvan a hlasisti. In: Detvan 50 rokov v Prahe. Rozpomienky, štúdie, úvahy. Martin : Slovenský akademický spolok Detvan v Prahe, 1932, s. 35.
- ⁷ ŠROBÁR, Vavro: Z môjho života. Praha : František Borový, 1946, s. 152.
- ⁸ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z týždennej schôdzky Detvana konanej 12. decembra 1896.
- ⁹ ŠROBÁR, Vavro: Z môjho života. Praha : František Borový, 1946, s. 156.
- ¹⁰ VSA KU Prah, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z týždennej schôdzky Detvana konanej dňa 14. mája 1898.
- ¹¹ SNK ALU Martin, sign. C 1438. ŠROBÁR, Vavro: Detvan a hlasisti.
- ¹² Zborník bol spoločným dielom známeho slovakofila Karla Kálala a jeho blízkeho slovenského priateľa, vydavateľa, redaktora a pedagóga Karola Salvu z Ružomberka. Vyšiel v roku 1898 v Kníhtlačiarňi Karola Salvu v Ružomberku.
- ¹³ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápisy z týždenných schôdzok slovenského spolku Detvan; SNK ALU Martin, sign. C 1438. Predsedami Slovenského akademického spolku „Detvan“ v Prahe za minulých 50 rokov boli. To bolo posledné zasadnutie Detvana, ktorého sa Šrobár zúčastnil pred odchodom do Ružomberka.
- ¹⁴ Zprávy z Detvana v Prahe. In: Hlas, roč. 1, 1899, č. 11, s. 345.
- ¹⁵ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápisnice slovenského spolku Detvan.
- ¹⁶ SNK ALU Martin, sign. C 1438. ŠROBÁR, V.: Detvan a hlasisti.
- ¹⁷ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z týždennej schôdzky Detvana z dňa 30. októbra 1897.
- ¹⁸ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z týždennej schôdzky Detvana z dňa 30. októbra 1897.
- ¹⁹ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z týždennej schôdze Detvana konanej 13. marca 1897.
- ²⁰ Bližšie: PODRIMAVSKÝ, Milan: Rusofilstvo ako prejav národnoobrannej ideológie slovenského národného hnutia v osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch 19. storočia. In: Historické štúdie XXI., 1976, s. 101-139.
- ²¹ V. Šrobár mal na mysli uhorskú Katolícku ľudovú stranu, ktorá vznikla ako opozičná strana v maďarskom politickom tábore v januári 1895. Keďže strana zaujala v programe zmierlivejší a tolerantnejší postoj k nemadžarským národnostiam v Uhorsku, hlásila sa k jej politike i časť najmä drobného slovenského katolíckeho kléru. SNS ako hlavná reprezentantka slovenského národa bola v tom čase v politickej pasivite, napr. v rokoch 1884 – 1901 sa nezúčastňovala na voľbách do uhorského snemu. Bližšie: PODRIMAVSKÝ, Milan:

Slovenská národná strana v druhej polovici XIX. storočia. Bratislava : Veda, 1983.

- ²² Jednateľská zpráva o činnosti slovenského spolku Detvan v Prahe r. 1897/8. In: Hlas, roč. 1, 1898, č. 5, s. 147.
- ²³ ŠROBÁR, Vavro: Z môjho života. Praha : František Borový, 1946, s. 160.
- ²⁴ SNK ALU Martin, sign. C 1438. ŠROBÁR, Vavro: Detvan a hlasisti.
- ²⁵ JANŠÁK, Štefan: Život Dr. Pavla Blahu. Trnava : Spolok sv. Vojtecha, 1947, s. 145.
- ²⁶ MÉSÁROŠ, Július: Kríza dualizmu a slovenské národné hnutie v 90. rokoch. In: Historický časopis 14, 1966, č. 3, s. 404.
- ²⁷ SNK ALU Martin, sign. A 1505. V. Šrobár neznámemu z 13. júna 1898.
- ²⁸ ŠROBÁR, Vavro: Naše snahy. In: Hlas, roč. 1, 1898, č. 1, s. 5.
- ²⁹ ŠROBÁR, Vavro: Naše snahy. In: Hlas, roč. 1, 1898, č. 1, s. 6.
- ³⁰ SNK ALU Martin, sign. A 102. List P. Blahu nezistenému z 28. júla 1898.
- ³¹ ŠROBÁR, Vavro: Odpoveď na otázky v ankete Československej jednoty. In: ROTNÁGL, Josef: Kniha Československé jednoty. Praha 1925, s. 155.
- ³² Prejavili sa i počas predsedníctva Milana Rastislava Štefánika, ktorý patril k popredným stúpencom hlasizmu. Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Spolupráca M. R. Štefánika s Československou jednotou počas pôsobenia v spolku Detvan v Prahe (1898 – 1904). In: Generál dr. Milan Rastislav Štefánik – vojak a diplomat. Zborník príspevkov a materiálov z vedeckej konferencie v Bratislave 4. – 5. mája 1999. Bratislava : Vojenský historický ústav, 1999, s. 9-19.
- ³³ SNK ALU Martin, sign. C 1438. ŠROBÁR, Vavro: Detvan a hlasisti.
- ³⁴ SNK ALU Martin, sign. 64 L 97. Poznámky V. Šrobára. Šrobárova pozostalosť; ŠROBÁR, Vavro: Odpoveď na otázky v ankete Československej jednoty. In: ROTNÁGL, Josef: Kniha Československé jednoty. Praha 1925, s. 153.
- ³⁵ Literární archiv Památníku národního písemnictví (LA PNP) Praha, fond ČJ. Členovia prípravného výboru 1. Slovenského večera v Prahe.
- ³⁶ ROTNÁGL, Jozef: Vavro Šrobár v Československé jednotě. In: Šrobárov sborník k 70. narodeninám. Bratislava : 1937, s. 63; LA PNP Praha, fond ČJ. Uznesenie zo schôdze výboru ČJ z dňa 17. novembra 1896.
- ³⁷ Bližšie: JURČIŠINOVÁ, Nadežda: Založenie Československej jednoty a jej prvé kontakty so Slováckmi. In.: Slovanský přehled LXXXVIII., 2002, č. 4, s. 457-472.
- ³⁸ Dôverníci ČJ pochádzali z rôznych oblastí Slovenska, najmä západného a stredného. Boli to národne uvedomelí evanjelickí a katolícki kňazi, učitelia, advokáti, lekári a i. Išlo o osobnosti, napr. Pavol Országh Hviezdoslav a Pavol Mudroň, ktorí boli aj čestným členmi ČJ, patrili tu aj Ivan Dérer, Karol Anton Medvecký, Milan Hodža, Ľudmila Podjavorinská, Štefan Mišík, Pavol Križko, Andrej Kmeť, Pavol Blaho, Emil Stodola, Matúš Dula, Andrej Halaša, Svetozár Hurban Vajanský, Miloš Pietor, Jozef Gregor Tajovský, Július Botto, Ferdinand Juriga a i.
- ³⁹ ROTNÁGL, Josef: Vavro Šrobár v Československé jednotě. In: Šrobárov sborník k 70. narodeninám. Bratislava 1937, s. 66.
- ⁴⁰ ŠROBÁR, Vavro: Odpoveď na otázky v ankete Československej jednoty. In: ROTNÁGL, Josef: Kniha Československé jednoty. Praha 1925, s. 154.
- ⁴¹ ŠROBÁR, Vavro: Odpoveď na otázky v ankete Československej jednoty. In: ROTNÁGL, Josef: Kniha Československé jednoty. Praha 1925, s. 154-155.
- ⁴² ŠROBÁR, Vavro: Z môjho života. Praha : František Borový, 1946, s. 346-347.

- ⁴³ SNK ALU Martin, sign. 64 L 17. ŠROBÁR, Vavro: Československá jednota.
- ⁴⁴ LA PNP Praha, fond ČJ. Zápis zo schôdze výboru ČJ z dňa 12. novembra 1896.
- ⁴⁵ Zpráva o účinkovaní ČJ v Prahe. In: Hlas, roč. 2, 1900, s. 360.
- ⁴⁶ Po odchode Vavra Šrobára z Detvana v novembri 1899, ktorý presadzoval na jeho pôde československú orientáciu, začali sa v spolku ozývať hlasy na obranu konzervatívnej národnárskej politiky martinských vodcov SNS. Ich pôvodcovia sa dostali do rozporu s československy orientovanými prívržencami, ktorí nesúhlasili s orientáciou Detvana na úzko krajanský spolok so slovenským zameraním. Akoby na protest proti novému smerovaniu Detvana začala časť slovenských a moravských študentov častejšie navštevovať ústredie ČJ. V roku 1902 založili Akademický odbor ČJ najmä z iniciatívy Milana Rastislava Štefánika. Bližšie: JABLONICKÝ, Jozef: Príspevok k česko-slovenským vzťahom od konca 19. stor. do roku 1914. In: Historické štúdie 4. Bratislava : Veda, 1958, s. 14; LA PNP Praha, fond ČJ. Dokument M. R. Štefánik a Akademický odbor; VSA KU Praha, fond Detvan, kart. A 337. List prípravného komitétu Akademického odboru ČJ v Prahe Detvanu z dňa 14. januára 1902. Pri ústredí ČJ boli postupne ustanovené odbory – akademický, dámsky, turistický, literárny, poľnohospodársky a národohospodársky.
- ⁴⁷ List A. Kmeť'a S. H. Vajanskému z 15. februára 1899. In: Korešpondencia S. H. Vajanského II. diel. Zost. Pavol Petrus. Bratislava : SAV, 1972, s. 148-149.
- ⁴⁸ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z týždennej schôdze Detvana konanej dňa 1. júla 1899.
- ⁴⁹ VSA KU Praha, fond Detvan, kart. B 319. Zápis z týždennej schôdze Detvana z dňa 1. júla 1899.
- ⁵⁰ SNK ALU Martin, sign. C 1438. ŠROBAR, Vavro: Detvan a hlasisti.
- ⁵¹ ŠROBÁR, Vavro: Z môjho života. Praha : František Borový, 1946, s. 357.
- ⁵² LA PNP Praha, fond F. Pastrnek. List V. Šrobára F. Pastrnekovi z 31. júla 1900.
- ⁵³ SNK ALU Martin, sign. 37 J 40. List V. Šrobára asi J. Rotnáglovi z 8. novembra 1902.
- ⁵⁴ SNK ALU Martin, sign. 173 L 2. List A. Štefánika redakcii Hlasu do Ružomberka z dňa 7. septembra 1903.

DIE WIRKUNG VON VAVRO ŠROBÁR IN PRAG AM ENDE DES 19. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Infolge der ungünstigen Bedingungen für die Bildung der slowakischen Jugend an Mittel- und Hochschulen Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts haben sich einige junge Slowaken entschieden, an den tschechischen Schulen zu studieren. In den 80. Jahren sammelte sich eine größere Anzahl der Studenten in Prag, wo sie im Jahre 1882 aus der Initiative von J. Vlček und P. Sochán einen eigenen Verein namens Detvan gegründet haben. Am Anfang handelte es sich vor allem um einen Literaturverein. Später, nach dem Eintritt von Vavro Šrobár, konzentrierten sich die Mitglieder immer mehr auf die politischen und gesellschaftlichen Probleme der slowakischen nationalen Bewegung. Als Vereinsvorsitzender unterstützte Vavro Šrobár die neue liberale Richtung in der slowakischen Politik, deren Sympathisanten nach ihrem Organ Die Stimme – Hlas, hlasisti genannt worden sind. Die Vereinsmitglieder hatten dank Vavro Šrobár ihren Anteil an der Entwicklung der tschechoslowakischen Beziehungen.

Deshalb arbeiteten sie sehr intensiv mit dem Verein Die Tschechisch – slawische Einheit in Prag zusammen, der im Mai 1896 entstanden ist. Vavro Šrobár wurde Mitglied seines Vorstandes und gehörte zu besonders aktiven Mitgliedern. Er diskutierte oft, führte Vorlesungen zu verschiedenen Themen, partizipierte an der Organisation der Vereinsveranstaltungen und informierte die tschechische Öffentlichkeit über die Situation der Slowaken in Ungarn.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

JÁN RUMAN A JEHO POHĽAD NA SLOVENSKO-RUSÍNSKE VZŤAHY NA SEVEROVÝCHODNOM SLOVENSKU V 30. ROKOCH 20. STOROČIA

Peter KOVAL

Vznik Československej republiky v roku 1918 a stanovenie krajinskej hranice s Podkarpatskou Rusou znamenali aj odpoveď na otázku, ktoré územie na severovýchodnom Slovensku Slováci vnímajú ako slovenské. Môžeme konštatovať, že táto úloha bola v roku 1919 už oveľa ľahšia ako stanovenie slovenského etnického územia v období Rakúsko-Uhorska, keď sa mnohí Slováci, a najmä žijúci na východnom Slovensku, z rôznych príčin nehlásili k vlastnej etnicite.

Vznik československého štátu eliminoval obavy a strach z perzekúcie za to, že sa slovenské obyvateľstvo hlási k svojej národnosti, a teda eliminoval aj prekážky pre ľahšie určenie slovenského územia. To bolo na jednej strane. Na strane druhej rovnaké faktory pôsobili v rusínskom prostredí. Rusíni taktiež stratili dôvody pre svoje obavy hlásiť sa k svojej národnosti, a tak jediným limitujúcim faktorom ostala národná nevypelost' a neujasnenosť svojej etnickej príslušnosti ako pozostatok z obdobia existencie Rakúsko-Uhorska.

V závere 20. rokov a v priebehu 30. rokov sa však pomery zmenili. Rusínski politici stále razantnejšie žiadali posunúť hranicu Podkarpatskej Rusi na západ, zapájali do presadzovania svojich požiadaviek medzinárodné inštitúcie¹ a touto činnosťou do istej miery zneisťovali pomery na severovýchodnom Slovensku a vyvolávali u jeho slovenského obyvateľstva pochybnosti o ďalšom osude ich dedín a mestečiek. Súčasne však aj potrebu, aby sa Slováci vyjadrili k otázke svojho územia.

Slovenské obyvateľstvo severovýchodného Slovenska začalo v 30. rokoch pociťovať obavy, že by sa za istých okolností mohli zmeniť územnoprávne pomery a ono by sa ocitlo mimo svojho materského národa a krajiny. Tento problém obzvlášť citlivo vnímali predstavitelia Slovenskej ligy na Slovensku, ktorí v tomto čase presunuli pozornosť z južných oblastí na sever a východ Slovenska, lebo sa im javilo, že práve tu je potrebné brániť národné záujmy. V tomto smere sa najviac angažoval jej predstaviteľ Ján Ruman, ktorý vydal v roku 1935 v Košiciach prácu pod názvom *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*.

Šlo o prácu s informačným poslaním, ktorá mala poskytnúť Slovákom, a osobitne slovenským gréckokatolíkom, argumenty, že na východnom Slovensku vôbec neplatí tvrdenie niektorých rusínskych predstaviteľov „čo gréckokatolíci, to Rusín“, a teda sa nemusia obávať toho, že by mal niekto právo, a ani najvyššia gréckokatolícka hierarchia, ich pod egidou gréckokatolíckeho náboženstva odnárodňovať.

Uvedené tvrdenie slúžilo predstaviteľom rusínskych autonomistických kruhov pri ich snahe dokázať početnú prevahu rusínskeho obyvateľstva na severovýchodnom Slovensku a pomocou toho žiadať posunutie krajinskej hranice medzi Podkarpatskou Rusou a Slovenskom ďalej na západ po rieku Poprad. Autor spomenutej práce, oblastný tajomník Slovenskej ligy v Košiciach, napísal túto prácu z poverenia Ústrednej správy Slovenskej ligy.

Slovenská liga na Slovensku, ako znel jej oficiálny názov, bola založená z iniciatívy Ignáca Gessaya 22. októbra 1920 v Bratislave. Bola v podstate pokračovateľkou Slovenskej ligy v Amerike založenej v roku 1907 v Clevelande. Ciele tohto spolku boli obsiahnuté v jeho stanovách. V širšom zmysle mala Slovenská liga dvíhať duševne, spoločensky a hmotne

slovenský ľud; pracovať na úplnom očistení Slovenska od všetkého, čo brzdí národný rozvoj Slovenska a Československej republiky vôbec; rozširovať znalosť slovenčiny ako štátnej reči na pomad'arčenom, ponemčenom a vôbec miešanom území Slovenska a upevňovať slovenského ducha nielen medzi Slovákmi, ale i medzi inorečovým obyvateľstvom na Slovensku. K užším cieľom patrila starostlivosť o kultúrne, ale aj materiálne potreby Slovákov hlavne tam, kde žili spoločne s národnostnými menšinami, neraz, čo do počtu ako menšina, a aj takýmto spôsobom prispieť k tomu, aby sa neodnárodňovali.² Svoju pomoc preto Slovenská liga chcela poskytnúť aj gréckokatolíckym Slovákom žijúcim na území severovýchodného Slovenska.

Impulzom pre tieto aktivity Slovenskej ligy sa stali rusínske požiadavky nahradiť slovenský jazyk v niektorých východoslovenských školách za ruský a súčasne zabezpečiť pre jeho vyučovanie aj rusínskych učiteľov, ktorí by, podľa Slovenskej ligy, vytlačili slovenských učiteľov z východoslovenských dedín a s nimi de facto aj slovenčinu, čo by znamenalo pre ešte stále národne vlašný východ Slovenska len ďalšiu cestu k jeho odnárodneniu. Tento raz však paradoxne v česko-slovenskom štáte.

Slovenská liga preto zvolala na dni 8. – 10. júna 1934 do Spišskej Novej Vsi X. kongres Slovenskej ligy, ktorý sa o. i. zaoberal aj rusínskou otázkou. S hlavným referátom vystúpil Ján Ruman.

Slovenská liga na kongrese odmietla tvrdenia, žeby bola zameraná proti Rusínom: „tieto obvinenia nezodpovedajú pravde, sú buď umele vyvolané, alebo tendenčne využívané. Slovenská liga nikdy nezasahovala do jazykových a kultúrnych sporov rusínskych, nestavala slovenské školy v rusínskych krajoch a nijako neprekážala Rusínom v ich snahách národných. Slovenská liga naopak teší sa rozvoju a rozmachu bratského kmeňa slavianskeho“. Ale na druhej strane sa jednoznačne postavila „proti snahám, ktoré sledujú posunutie hraníc autonómneho Podkarpatska na západ z dôvodov zásadných i administratívno-politických. Slovenská liga je proti revízii hraníc kategoricky doma i v zahraničí.“³ Čo sa týka stotožňovania gréckokatolíkov s Rusínmi na kongrese odznelo: „Neuznávame totožnosť gréckokatolíckeho alebo gréckoorientálneho cirkevného príslušenstva s rusínskou národnosťou. Preto protestujeme proti tomu, aby Slováci gréckokatolíckeho a gréckoorientálneho náboženstva boli vyhlasovaní za Rusínov. Čo je rusínske, nech ním zostane, ale čo je slovenské, to nesmie pod žiadnym rúskom, či cirkevným, či národným, byť znásilňované.“⁴

Ján Ruman bol dobrým znalcom východoslovenských pomerov a rusínskou otázkou sa z poverenia Slovenskej ligy zaoberal už dlhšiu dobu. Jeho referát, ktorý odznel na spišskonovoveskom kongrese, bol uverejnený v samostatnej publikácii *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*.

Ruman bol presvedčený o nutnosti stručne, jasne, prehľadne informovať slovenskú verejnosť o slovensko-rusínskych vzťahoch na východnom Slovensku. V práci ponúkol ich analýzu. Na základe topografie a ostatných historických výskumov dospel k názoru, že súčasný stav osídlenia severovýchodného Slovenska je výsledkom asimilácie, a to predovšetkým rusínskeho etnika, keďže slovenský živel mal podľa neho väčšiu asimilačnú schopnosť: „politické ašpirácie podkarpatoruských autonomistov po stránke historickej sú neodôvodnené tým skôr, keďže vlivom väčšej asimilačnej schopnosti slovenského živlu územie východného Slovenska z najväčšej čiastky je slovenské“⁵.

Tézu „čo gréckokatolík, to Rusín“ šírila medzi obyvateľstvom východného Slovenska nielen svetská rusínska inteligencia, ale predovšetkým predstavitelia gréckokatolíckeho duchovenstva.

Ruman vo svojej práci dokazoval, že nie každý, kto sa hlásil ku gréckokatolíckej viere, sa hlásil aj k rusínskej národnosti a že to nebolo výsledkom slovenskej propagandy, ale skutočnosti, že sa títo gréckokatolíci cítili byť Slovákmi. K takýmto tvrdeniam mu poslúžili najmä štatistiky. Z nich Ruman vyčítal, že v roku 1890 z celkového počtu gréckokatolíkov bola ani nie polovica (45,5 %) Rusínov. Platilo to aj pre roky 1900 (42,27 %), 1910 (48,11 %), 1921 (42,72 %) a 1930 (38,36 %). Z týchto údajov bolo Rumanovi jasné, že „nie všetci gréckokatolíci sú Rusínmi práve tak, ako zase všetci evanjelici nie sú Nemcami a rímskokatolíci len Slovákmi“⁶. Ruman zdôraznil že, vierovyznanie neurčuje národnosť, ale rozhodujúci pre ňu je predovšetkým jazyk. Tento ukazovateľ však v prípade slovenského a rusínskeho obyvateľstva severovýchodného Slovenska nebol jednoznačný. Vzájomné dlhodobé ovplyvňovanie sa dialektov oboch etník na kontaktnom území stieralo medzi nimi zásadné rozdiely a zblížovalo ich aj po stránke kultúrneho vývoja.

Jazyková hranica medzi Slovákmi a Rusínmi sa nedala určiť s úplnou presnosťou z dôvodov jazykovej príbuznosti oboch etník. To si uvedomoval aj sám Ruman, ktorý dobre poznal výskumy a prácu filológa Samuela Czambela *Slovenská reč a jej miesto v rodine slovanských jazykov*. I. (Martin 1906). Prechod medzi slovenčinou a rusínskym nárečím je pozvoľný a „začína na severe v staroľubovnianskom okrese a tiahne sa popri pohraničných horách až po Užok. Všetko, čo je od toho úzkeho pruhu na západ a juh, je slovenské, trebaže i tu stretávame sa s rôznymi dialektickými rozdielmi“⁷. Ruman priznával, že medzi rímskokatolíckym a gréckokatolíckym obyvateľstvom existuje jazykový rozdiel, pretože, kým obyvateľstvo rímskokatolícke bolo naviazané z náboženského hľadiska na slovenský západ, gréckokatolícka viera pochádzala z východu a odtiaľ si „priniesla“ aj kultúru a „niekoľko starých slov, častokrát i výslovnosť a niekoľko výrazov skutočne ruských. Tak ostali rímskokatolíci Sloviakmi, gréckokatolíci Rusniakmi. Avšak jazykovo sú všetci i naďalej Slovákmi“⁸.

Aj ďalšie dôkazy o prevahe Slovákov nad Rusínmi na východnom Slovensku čerpal Ruman z úradných štatistík. Vychádzal z piatich štatistík (z rokov 1890, 1900, 1910, 1921, 1930) a všimol si 24 okresov východného Slovenska. Zo štatistických údajov mu vyšlo, že len 3 okresy mali v uvedených rokoch percentuálnu prevahu Rusínov.⁹ Preto sa mu politické aspirácie rusínskych autonomistov zdali neopodstatnené a k tomu ešte dodal, že dokonca i „domnelé kompaktné pohraničné rusínske územie je husto posiate slovenskými obcami“¹⁰, no na druhej strane a mu javilo, že je aj badateľný postupný presun v prospech rusínskeho živlu, čo pripisoval propagande gréckokatolíckeho duchovenstva, a to hlavne v okresoch slovensky národne málo uvedomelých. Ruman v tomto prípade odmietal oporu v úradných štatistikách pri stanovení slovensko-rusínskeho etnického pohraničia. Uviedol aj jeden príklad, kedy užhorodský gréckokatolícky biskup P. Gebej krátko pred sčítaním obyvateľstva vydal obežník, v ktorom apeloval na svojich veriaciach, aby sa prihlásili k rusínskej národnosti.¹¹

Ruman sa vo svojej práci snažil priblížiť aj aktivity rusínskych cirkevných a politických kruhov v medzivojnovom Československu. Videl v nich veľké nebezpečenstvo, pretože podľa jeho slov rusínske hnutie „rozsieva medzi Rusínmi a zvlášť medzi gréckokatolíckmi nenávisť k Slovákom a zároveň vytvára iredentu maďarofilskú, ohrozujúcu integritu nášho Slovenska“¹². Aktivity rusínskych predstaviteľov mali podľa neho cieľ „porušiť“ gréckokatolícke obyvateľstvo východného Slovenska a následne pričleniť určité kraje východného Slovenska k Podkarpatskej Rusi.

K „porušeniu“ obyvateľstva, podľa Rumana, dochádzalo aj tak, že gréckokatolícke obyvateľstvo žiadalo zmenu vyučovacieho jazyka zo slovenského na ruský vo všetkých obciach, v ktorých bola rusínska väčšina. Iniciatíva vychádzala zo strany gréckokatolíckeho duchovenstva, ktoré bolo ru-

sínskej národnosti, v snahe zabrániť odnárodnovaniu Rusínov a ich prípadnému poslovenčeniu. Najpresvedčivejší argument, ktorý využívali a ktorý sa stretol s ohlasom, bol argument zachovania „starootcovskej viery“, teda gréckokatolíckeho náboženstva. K tomu však mala celkom logicky prispieť škola a vzdelanie. A tak sa na dedinách, v ktorých žili gréckokatolíci, zdôvodňovalo, že „keď škola nebude rusínska, nebudú sa ich deti vedieť modliť z ruských kníh, čím stratia svoju ruskú vieru“.¹³ Začiatkom 30. rokov 20. storočia táto akcia nadobudla hromadný charakter (v roku 1933 si žiadosť o zmenu vyučovacieho jazyka podalo vyše 100 obcí).

O agitáciu smerujúcu k „porušovaniu“ sa starali predovšetkým gréckokatolícki farári, v tom čase ešte stále mnohí s promaďarskou orientáciou. Kňazi, ktorí sa cítili byť Slovákmi a „dovolili si hájiť slovenské národné záujmy svojich veriach, z trestu sú prekladaní na najchudobnejšie fary a na miesta čo najviac vzdialené od kultúrnych stredísk slovenských“.¹⁴ Autor práce kritizoval aj používanie cirkevnoslovenského jazyka v oficiálnych cirkevných dokumentoch, absenciu slovenskej náboženskej tlače a literatúry pre gréckokatolíckych Slovákov.

Politické zámery predstaviteľov rusínskeho hnutia na východnom Slovensku boli autorovi práce jasné: „Exponentom rusínskeho hnutia až na malé výnimky nikdy nešlo o kultúrne a hospodárske povznesenie gréckokatolíckeho ľudu, ale len o to, aby v duchu svojej hungarofilskej tradície miesto slovanskej solidarity a kultúrneho zblíženia slovensko-rusínskeho vytvorili vzájomnú nenávisť a nežiaduce národnostné trenice.“¹⁵ Hlavné nebezpečenstvo rusínskeho hnutia pre Slovákov videl Ruman v nezdravom jadre pomadžarčeného gréckokatolíckeho duchovenstva.

Ruman písal o dvoch hlavných príčinách expanzie rusínskeho hnutia. Prvú príčinu videl v spolitizovaní slovenského verejného života, v tom, že stranícko-politický záujem sa kládol nad záujem štátu či národa. Myslel tým hlavne na situáciu v roku 1935, keď boli všetky československé politické strany ochotné k viacerým ústupkom pred parlamentnými voľbami kvôli hlasom rusínskych obyvateľov. Tým mal na mysli predovšetkým vyhovieť žiadostiam 35 obcí o zmenu vyučovacieho jazyka zo slovenského na ruský.

Za druhú príčinu spomenutej expanzie považoval autor práce nedostatok gréckokatolíckych cirkevných učiteľov.

Rumanovi ako predstaviteľovi Slovenskej ligy išlo o to, aby upozornil na všetky záujmové a politické agitácie, ktoré by smerovali k „porušovaniu“ a následne k administratívnej pripojeniu územia severovýchodného Slovenska k Podkarpatskej Rusi. Slovenská liga, na pôde ktorej sa robili analýzy slovenského národného života na zmiešaných územiach, ústami svojho predstaviteľa navrhovala postup ako zabrániť odnárodneniu obyvateľstva na zmiešanom území. Vo vzťahu k severovýchodnému Slovensku navrhoval:

1. „aby na exponované miesta slovensko-rusínske, ako je Bardejov, Medzilaborce, Snina, Stropkov, Vranov, ustanovení boli len národne spoľahliví úradníci a učители;
2. aby venovaná bola zvýšená pozornosť gréckokatolíckemu ľudovému školstvu na východnom Slovensku a výchove slovenského gréckokatolíckeho učiteľského dorastu;
3. aby slovenské gréckokatolícke farnosti na východnom Slovensku vyzdvihnuté boli z právomoci neslovenských biskupov a aby pre tieto bolo zriadené samostatné slovenské gréckokatolícke biskupstvo;
4. aby slovenskému živilu na Podkarpatskej Rusi úmerne k celkovému jeho počtu dostalo sa slovenského školstva všetkých typov, menovite aby bolo obnovené slovenské gymnázium v Užhorode;
5. Konečne je potrebné, aby Slovenská liga organizačne zakotvila tiež na exponovaných

miestach slovensko-rusínskych, prevádzala tam národnú politiku a primala Rusínov, aby svoju frontu obrátili nie proti Slovákom, ale proti Maďarom.¹⁶

Tieto požiadavky možno chápať aj ako návrh Slovenskej ligy pre politických predstaviteľov vládnej politiky na riešenie rusínskej otázky.

Treba poznamenať, že samotné „porušovanie“ obyvateľstva sa nevnímalo v tomto období, a nevnímali ho ani autor práce, ako protislovenský akt, ak, tak len ako návrat k pôvodnej etnicite, ktorý sa ale netýkal veľkého počtu ľudí. Boli tu skôr obavy z toho, že za rusínskym hnutím sa skrýva snaha promaďarských síl o pripojenie východného Slovenska k Maďarsku hneď po tom, ako by sa zväčšilo územie rusínske – teda Podkarpatská Rus. Avšak medzi „porušovaním“ a snahou o pripojenie tohto územia k Maďarsku videla Slovenská liga bezprostrednú súvislosť. Preto bol postoj Jána Rumana k rusínskemu hnutiu negatívny.

POZNÁMKY

¹ ŠVORC, Peter: *Krajinská hranica medzi Slovenskom a Podkarpatskou Rusou (1919 – 1939)*. Prešov : Universum, 2003, s. 251-280.

² LETZ, Róbert: *Dejiny Slovenskej ligy na Slovensku (1920 – 1948)*. Martin : Matica slovenská, 2000, s. 24.

³ RUMAN, Ján.: *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*. Košice : Ústredná správa Slovenskej ligy, 1935, s. 4.

⁴ Tamtiež, s. 4.

⁵ Tamtiež, s. 9.

⁶ Tamtiež, s. 14.

⁷ Tamtiež, s. 15-16.

⁸ Tamtiež, s. 16.

⁹ Ide o okresy Medzilaborce, Snina, a Stropkov. Celú tabuľku percentuálneho zastúpenia slovenského a rusínskeho obyvateľstva všetkých 24 okresov v uvedených rokoch pozri RUMAN, Ján.: *Otázka slovensko-rusínskeho pomeru na východnom Slovensku*. Košice : Ústredná správa Slovenskej ligy, 1935, s. 29-30.

¹⁰ Tamtiež, s. 19.

¹¹ Tamtiež, s. 31.

¹² Tamtiež, s. 32.

¹³ Tamtiež, s. 32.

¹⁴ Tamtiež, s. 34-35.

¹⁵ Tamtiež, s. 35-36.

¹⁶ Tamtiež, s. 43-44.

JÁN RUMAN UND SEINE MEINUNG ÜBER DIE SLOWAKISCH-RUTHENISCHEN BEZIEHUNGEN IN DER NORDOSTSLOWAKEI IN DEN 30. JAHREN DES 20. JAHRHUNDERTS

Zusammenfassung

Nach der Entstehung des tschechoslowakischen Staates im Jahre 1918 hörten die Slowaken auf, Sorgen und Angst vor der Anerkennung eigener Nationalität zu haben. Damit wurden die Hindernisse überwunden, die die Bestimmung des slowakischen ethnischen Raumes negativ beeinflusst haben. Eine ähnliche Situation gab es bei den Ruthenen. Die nationale Unreife und eine unklare ethnische Angehörigkeit waren somit die einzigen Limitierungsfaktoren der potentiellen Entwicklung, die als Überreste der Existenz von Österreich-Ungarn geblieben sind. Ende der 20. und in den 30. Jahren begannen die ruthenischen Politiker viel rasanter eine Westverschiebung der slowakischen Grenze an Karpatenrussland zu fordern. Das Hauptargument dabei war, dass auf diesem Gebiet eine ruthenische Mehrheit lebt. Mit dem Ziel den nordöstlichen Teil der Slowakei als den slowakischen ethnischen Raum zu schützen, ist der Verein die Slowakische Liga entstanden. Ihr Repräsentant Jan Ruman versuchte mit Hilfe seines Werkes Die Frage der slowakisch-ruthenischen Beziehungen in der Ostslowakei die These der ruthenischen Politiker zu widerlegen. Seiner Meinung nach identifizierten diese ganz falsch die Ethnizität mit der Konfession, hielten alle Griechischkatholiken für Ruthenen und versuchten mit diesem falschen Argument die ruthenische Mehrheit in der Ostslowakei nachzuweisen. Die Slowakische Liga akzeptierte die offiziellen Amtsstatistiken. Nach diesen bekannte sich nur ein Teil der Ruthenen zur griechisch-katholischen Religion und die Nordostslowakei war ein überwiegend von Slowaken bewohntes Gebiet.

(Preklad Lenka Almášiová)

Recenzent: prof. PhDr. Peter Švorc, CSc.

***RECENZIE
ANOTÁCIE***

Spišská Belá. Zost. Zuzana Kollárová. Prešov : UNIVERSUM, 2006. 441 s. ISBN 80-89046-37-1

K monografickým prácam regionálneho vlastivedného charakteru pribudla koncom roka 2006 reprezentatívna recenzovaná publikácia, ktorá za editorstva Zuzany Kollárovej a prispením autorského kolektívu z radov historikov, archivárov, jazykovedcov a vlastivedných bádateľov vyšla v nakladateľstve UNIVERSUM v Prešove pri príležitosti 735. výročia udelenia mestských práv a výsad so zámerom priblížiť čitateľom Spišskú Belú. Autori, limitovaní rozsahom monografie, sa podujali v zhutnenej forme priblížiť jednotlivé obdobia historického vývoja mesta na archívnej domácej a zahraničnej báze i vypublikovaných prác k spišskému regiónu a mestu.

V časovom tematickom postupe, od najstarších čias po súčasnosť (obdobie vývoja Spišskej Belej do roku 1918, v rokoch 1918 – 1945 a od roku 1945 do 90. rokov 20. storočia), prezentujú autori v kontexte historického vývoja Spiša v dvadsiatich piatich kapitolách spoločensko-politické, hospodárske, konfesionálne, kultúrne, etnologické, jazykové a heuristické otázky, ktoré ovplyvnili život v meste a jeho okolí. Anton Novák sa zamerával na prírodné pomery, polohu Spišskej Belej a Strážok a ich katastrálne územie, ktoré sa začalo vytvárať v súvislosti s nemeckou kolonizáciou a postupne sa dotváralo do poslednej tretiny 20. storočia, s akcentom na pôdne, klimatické, vodné a vegetačné pomery, živočíšstvo a ochranu prírody v západnej časti katastrálneho územia, ktoré leží v ochrannom pásme TANAP-u a Prírodnej rezervácie Belianske lúky (s. 7 – 22). Marián Soják uvádza čitateľa do historickej minulosti mesta pred písomnou zmienkou na báze doterajšieho archeologického výskumu z predhistorického obdobia so zameraním na osídlenie, klimatické podmienky, získavanie potravy, kultúrne nálezy a na slovanské obdobie i s prezentáciou archeologického výskumu pri sakrálnych objektoch a novovekých nálezových materiálov z obdobia od 16. do 20. storočia (s. 21 – 51). Božena Malovcová približuje obdobie stredoveku, od prvej doloženej písomnej zmienky z roku 1263 do roku 1412, s dôrazom na spoločenskoprávny a správny život v meste i na majetkové pomery v rámci spišského regiónu (s. 52 – 60), tiež evanjelickú cirkev a. v. (s. 116 – 128) v druhej časti kapitoly venovanej konfesionálnym otázkam do roku 1918 i evanjelické školstvo (s. 141 – 143), obecnú školu (s. 143) a štátnu ľudovú školu (s. 143 – 146) v kapitole k vzniku a rozvoju školstva v meste do roku 1918 a napokon spišskobeliansku evanjelickú cirkev a. v. s jej filiami (s. 201 – 203) v kapitole venovanej náboženským pomerom v meste v medzivojnovom období a v rokoch druhej svetovej vojny a život evanjelickej cirkvi a. v. v meste v kapitole venovanej náboženským pomerom v meste po roku 1945 (s. 342 – 346). Zuzana Kollárová rozoberá v kontexte politických udalostí a organizácie verejnej správy v Uhorsku a na Spiši v rokoch 1412 – 1918 v samostatnej kapitole organizáciu samosprávy a súdnictva (s. 61 – 76) a v ďalšej kapitole hospodársky vývoj mesta s postupným priemyselňovaním výroby v novovekých dejinách, pričom v úvode stručne uvádza konfesionálne, národnostné a sociálne zloženie obyvateľstva v prvej polovici 18. storočia a v závere rozvoj turistického ruchu v regióne i záujem o tatranskú prírodu už od 18. storočia (s. 77 – 97). Historické obdobie vývoja Spišskej Belej do roku 1918 uzatvára kapitolou približujúcou spoločensko-kultúrne otázky s dôrazom na úroveň vzdelania, literárnu tvorbu, spolkovú a zdravotnícku činnosť Belanov (s. 147 – 156). Ján Endrödi v kapitole venovanej konfesionálnym otázkam do roku 1918, t. j. od počiatkov belianskej cirkvi, sformovania miestnej cirkevnej správy, misijného pôsobenia benediktínskych

pustovníkov, sakrálnych stavieb a rozvoja duchovného života v meste k pôsobeniu miestnej cirkvi v 14. storočí i v nasledujúcich zložitých podmienkach tzv. poľského zálohu (1442 – 1772), reformácie a protireformácie, k správe svetských kňazov a k otázkam vzniku a rozvoja evanjelickej cirkvi a. v. v meste, venuje pozornosť rímskokatolíckej cirkvi (s. 98 – 115). V kapitole k vzniku a rozvoju školstva v meste do roku 1918 približuje katolícke školstvo (s. 137 – 140) a v kapitole k náboženským pomeroch v meste predkladá v rámci cirkevných pomerov po vzniku Československej republiky až do konca druhej svetovej vojny poznatky o živote rímskokatolíckej cirkvi v Spišskej Belej s akcentom na sakrálné budovy (s. 199 – 201). V kapitole venovanej náboženským pomeroch v meste v druhej polovici 20. storočia upriamuje pozornosť na činnosť a osudy predstaviteľov rímskokatolíckej cirkvi, s pozitívnym presahom k roku 2006 (s. 337 – 341). Spolu s Virgíniou Mislovičovou približujú historický vývoj mestskej časti Spišskej Belej - Strážok od ich počiatkov a najstaršej zmienky cez obdobie stredoveku a novoveku, s akcentom na vývin ich vlastníctva, život obyvateľov, sakrálné a svetské pamiatky, vývoj verejnej správy i samosprávy, hospodársky a kultúrny životom atď. (s. 368 – 394). Peter Švorc prezentuje v samostatnej kapitole politický život a obecnú správu v meste v medzivojnovom období a v rokoch druhej svetovej vojny (s. 157 – 184) a v kapitole zameranej na hospodárske pomery v meste aj rozvoj poľnohospodárstva (s. 195 – 198). Spišskú Belú po druhej svetovej vojne, súvislosti s dôležitými medzníkmi v povojnovom vývoji Československa, a to s februárovými udalosťami roku 1848, s 50. - 80. rokmi 20. storočia i s rokom 1989 a presahom k začínajúcemu demokratizačnému procesu, približuje v samostatnej kapitole so zameraním na vývoja politických udalostí a verejnej správy po roku 1945 (s. 236 – 249) a v kapitole venovanej hospodárskemu životu po roku 1945 predstavuje proces kolektivizácie a rozvoja poľnohospodárstva v podmienkach okresnej správy (s. 270 – 294). Ľubomír Lorenčík v kapitole k hospodárskym pomeroch v meste v medzivojnovom období a v rokoch druhej svetovej vojny sa zamerával na rozvoj priemyslu v spojení s peňažným ústavom a živnostenskou výrobou (s. 185 – 195) a v kapitole k hospodárskemu životu v meste po roku 1945 na aktivity živnostníkov, rozvoj tabakového, drevospracujúceho a potravinárskeho priemyslu, liehovaru, baliarne a iných podnikov i obchodu a služieb (s. 259 – 269). Peter Zmátlo uzatvára obdobie rokov 1918 – 1945 dvoma kapitolami. Prvou so zameraním na mestské školstvo - štátne, ľudové, meštianske, obecné učňovské i na predškolskú detskú opatrovňu a v rokoch slovenského štátu na nemeckú ľudovú hospodársku i cirkevnú ľudovú meštiansku školu (s. 204 – 210) a druhou venovanou kultúrnemu a spolkovému životu Belanov, zdravotníctvu, športu i osvetovej a ľudovýchovnej činnosti v meste (s. 204 – 210). V samostatnej kapitole venovanej školstvu po roku 1945 analyzuje radikálne zmeny v jeho rozvoji najmä po roku 1948 spojené s marxistickou ideológiou i s personálnym zabezpečovaním v podmienkach Spišskej Belej, konkrétne vo vývoji materských a základných škôl i v záujmovej činnosti školskej mládeže do konca 90. rokov 20. storočia (s. 295 – 306). Podobne prostredníctvom činnosti hasičského spolku, hudobných a speváckych súborov, spoločenských a mládežníckych organizácií, rozvoja osvetovej a ľudovýchovnej a ďalších kultúrno-spoločenských i športových aktivít obyvateľov mesta približuje v samostatnej kapitole zmeny v ich kultúrno-záujmovej a osvetovej činnosti po roku 1945 (s. 307 – 328). Mária Šelepová v povojnovom vývoji Spišskej Belej venuje v dvoch kapitolách pozornosť politickému vývoju a priebehu politického prenasledovania občanov mesta s dopadom na ich životné osudy (s. 250 – 258) a mestskej časti Spišskej Belej - Strážkam po roku 1918 do súčasnosti, približujúc politické, správne, náboženské a školské pomery, spolkovú činnosť

s prezentáciou kultúrnych podujatí a galérie v tamojšom kaštieli (s. 395 – 406). Obraz mesta v spišskom regióne dotvára ľudová kultúra a ďalšie stránky kultúry každodenného života Belanov v kapitole Marty Kučerovej (s. 347 – 361) a v kontexte jazykovej situácie na severnom Spiši kapitola Júlie Dudášovej, ktorá v historických súvislostiach jazykovedného výskumu danej oblasti prezentuje v kontexte goralského nárečia a nemecko-slovensko-maďarského trilingvizmu nárečie Spišskej Belej (s. 362 – 367).

Vlastivednú prácu uzatvárajú dve kapitoly. Prvá je venovaná obecnej symbolike Spišskej Belej, pečati a znaku mesta i mestskej časti Strážky od Jána Nováka (s. 407 – 413) a druhá dvadsiatim ôsmim osobnostiam z dávnej i nedávnej minulosti mesta od Zuzany Kollárovej (s. 414 – 428). V závere je čitateľovi predstavený zoznam nehnuteľných mestských kultúrnych pamiatok datovaných k januáru 2006 (s. 429).

Z tematického i rozsahového hľadiska sa dostala na knižný trh obširna a prínosná vlastivedná práca o Spišskej Belej s interdisciplinárnym charakterom výskumu jej autorov, podloženého množstvom bibliografických odkazov na archívne pramene, ale aj na odbornú knižnú i časopiseckú literatúru, ktorá prezentuje nielen doterajší výskum spišského regiónu a mesta Spišská Belá, ale posúva ďalej i bádateľské aktivity v spišskom regióne. Publikácia reprezentatívneho charakteru zaujme formálnou úpravou, fotodokumentáciou, grafmi, mapkami a ukážkami archívnych materiálov, ktoré ilustrujú a dotvárajú historický obraz mesta.

Libuša Franková

**FRANKOVÁ, Libuša. Slováci v novom veku národov (1780 – 1848).
Prešov : Universum, 2006, 228 s. ISBN 80-89046-39-8.**

Monografia je výsledkom dlhoročného historického bádania, štúdia a pedagogických skúseností autorky a obsahovo nadväzuje, respektíve korešponduje s jej predošlými odbornými historickými štúdiami, článkami, ako aj monografiami, najmä s publikáciou Slovenské národné obrozenie 1780 – 1848. Vzhľadom nato, že autorka sa ako historička vo svojej odbornej práci už dlhoročne venuje práve novovekým slovenským dejinám a v ich rámci prioritne časovému úseku rokov 1780 – 1848, odzrkadľuje sa jej sčítanosť, znalosti odbornej problematiky, rozhľad, skúsenosti a odborné kvality aj v predkladanom texte. V práci čerpá z rozsiahleho pramenného archívneho materiálu, edícií prameňov k národným dejinám, dobovej tlače, ako aj množstva odborných monografií, zborníkov, štúdií, či článkov. V úvode k práci sama zdôrazňuje, že problematika moderného slovenského národného hnutia bola spracovaná pomerne dobre, vo viacerých oblastiach dokonca vyčerpávajúco a na vysokej odbornej úrovni. Napriek tejto záplave informácií sa však autorka dokázala ubrániť hrozbe faktografického prehustenia textu, pútavo spracovala sledované časové obdobie do troch ucelených kapitol, v ktorých sa venuje podmienkam vzniku slovenského národného hnutia, slovenským národným snahám a česko – slovenským vzťahom.

Za špecifický považujeme jej prístup k téme, pretože nám problematiku nepribližuje v klasickej faktografickej podobe, opierajúcej sa o prelomové udalosti a najvýznamnejšie osobnosti kultúrneho, spoločenského i politického života na Slovensku, ako to často poznáme z historickej literatúry. Práve naopak. Prezentuje svoj pohľad na podmienky vzniku a začiatky moderného slovenského národného hnutia s jeho ideovými podnetmi, cieľmi, špecifikami a vývojovými obdobiami. Národné dejiny tak vsádza do širšieho historického stredoeurópskeho kontextu a vníma ich nie ako dejiny osobností a súpis udalostí, ale ako kolotoč príčin, súvislostí a dôsledkov. Tieto boli v mnohých ohľadoch porovnateľné s vývojom iných európskych národných hnutí, ale boli aj špecificky slovenské, respektíve uhorské. Prínosom je, že autorka konfrontuje vlastné zistenia, názory a postoje s tými iných autorov, čo sa najvýraznejšie prejavuje v podkapitole Vývojové obdobia slovenského národného hnutia 1780 – 1848, kde prezentuje periodizáciu, členenie alebo rozdelenie viacerých historikov. Autorka sa v prvej kapitole vo veľkej miere opiera o interpretácie Miroslava Hrocha, ktorý sa zaoberal vývojom moderných európskych národných hnutí. Je zreteľné ovplyvnenie jeho názormi a prístupmi k téme.

Omnoho plastickejšie a jednodiatejšie pôsobí druhá kapitola monografie. V Slovenských národných snahách zdôrazňuje autorka veľký prínos osvetových a ľudovýchovných, národnoobránných, národnopolitických, sociálno – ekonomických a národnozdjednocovacích snáh v modernom slovenskom národnom hnutí, pri analyzovaní ktorých nám predstavuje prácu mnohých neznámych alebo menej známych osobností slovenského národného života. Podarilo sa jej tým vytvoriť akúsi nadstavbu k prvej kapitole a dať jednotlivých vývojovým obdobiam slovenského národného hnutia konkrétnu obsahovú náplň, ktorá sa s postupujúcim časom rozširuje, zdokonaľuje, precizuje. Práve akcentovanie istej postupnosti, zdokonaľovania, napredovania, dopĺňovania a vytvárania širšej bázy v rámci slovenského národného hnutia a jeho cieľov sa objavuje v celej práci ako základná, nosná myšlienka.

V poslednej kapitole Česko-slovenské vzťahy sa autorka opiera o názory Jana Novotného, ktorý vymedzil v národnom obrodení z pohľadu témy tri etapy, čomu zodpovedá aj vnútorná štruktúra kapitoly. Rozvíjanie česko – slovenských vzťahov v duchu česko – slovenskej spolupatričnosti a vzájomnosti na platforme jazykovej a literárnej jednoty až po dočasný jazykový rozkol a opätovné zblíženie autorka vníma v dobových súvislostiach, hľadá a nachádza mnoho spoločných, ale ak rozdielných črt, podmienok, záujmov, stratégií, cieľov a výsledkov. Ich prezentáciou len naplnila jeden zo svojich základných cieľov a zasadila vývoj slovenského národného hnutia nielen do historického kontextu vývoja Rakúskej monarchie, najmä jej uhorskej časti, ale aj do kontextu vývoja moderných národných hnutí a slovanskej vzájomnosti.

Positívom diela je kvalitné jazykové spracovanie. Autorka píše štylisticky čisto, vyjadruje sa precízne, popisne a plasticky, čo je pre čitateľa – či už je to historik alebo záujemca o históriu – veľmi zaujímavým obohatením a jedným z prvkov, ktoré ovplyvnia výsledný názor na prečítané dielo. Text je po formálnej stránke prehľadný, s bohatým a dôkladne spracovaným poznámkovým aparátom, čo čitateľovi umožňuje v prípade záujmu siahnuť po odporúčaných tituloch a rozšíriť svoj rozhľad v danej problematike. Opomenúť nemožno ani jednoduché, ale kvalitné grafické spracovanie, v ktorom sa našiel priestor aj pre využitie fotografií významných osobností slovenského národného života, ich rukopisov, dobových diel, časopisov, či novín, ktoré sú vždy vítaným oživením textu.

Lenka Almášiová

Osobnosti prešovského školstva III/1 (Slovník)/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens III/1 (Wörterbuch). Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. Ed. Darina Vasiľová. 87 s. ISBN 80-7165-586-4; **Osobnosti prešovského školstva III/2 (Slovník)/Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens III/2 (Wörterbuch).** Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006. Ed. Darina Vasiľová. 79 s. ISBN 80-7165-587-2.

Slovenská historiografia v poslednej dobe venuje pozornosť životu, činnosti a významu jednotlivcov v ľudskej spoločnosti. Je to správna tendencia, pretože dejiny tvoria konkrétni ľudia. Dôkazom tohto tvrdenia je aj vedecký projekt VEGA Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia, v ktorom sa jeho realizátori pokúsili predstaviť najvýznamnejšie osobnosti pedagogického života, a to nielen mesta Prešov. Predstavené osobnosti sa do povedomia zapísali ako učitelia, t.j. svojou pedagogickou činnosťou, ale súčasne sa zviditeľnili aj ako reformátori školstva, kultúrno-osvetoví a spolkoví činitelia, resp. dostali sa do popredia aj v inej oblasti – vedecko-výskumnej, publicistickej či politickej. Vyzdvihnuté osobnosti prešovského školstva mali regionálny záber, nepovšimnuté však nestali aj osobnosti celoslovenského či celoeurópskeho významu, pričom dôraz bol položený na ich spoločensko-politickú, konfesijnú a kultúrnu význačnosť.

Čiastkovým výstupom spomínaného grantového projektu je o. i. aj tretia časť slovníka Osobnosti prešovského školstva III. vydaná, ako predchádzajúce časti, v dvojazyčnej verzii – slovensko-nemeckej. Na jeho vypracovaní sa podieľali traja členovia grantového projektu, vysokoškolskí pedagógovia Prešovskej univerzity – Libuša Franková, Darina Vasiľová, Eduard Lukáč a ďalší piati zainteresovaní zúčastnení o danú problematiku pôsobiaci rovnako ako pedagógovia na Prešovskej univerzite – Patrik Derfiňák, Jarmila Kredátusová, Ľubomíra Millá alebo ako doktorandi na tej istej akademickej pôde – Marcela Domenová, Annamária Kónyová, Juraj Kredátus. Nemeckú obmenu slovníka mal na starosti takisto vysokoškolský pedagóg pôsobiaci tiež na Prešovskej univerzite Pavol Zubaľ.

V slovníku je v abecednom poradí zoradených celkovo 31 hesiel, v úvode sa nachádza Slovo zostavovateľa a v závere kontaktné adresy autorov. Heslá majú svoju stálu štruktúru skladajúcu sa z biografických údajov, za ktorými nasleduje vyzdvihnutie spoločenského významu danej osobnosti, jej pedagogickej činnosti, diela a bibliografické zdroje, t. j. pramene a literatúra o danej osobnosti.

Tretia časť slovníka je len čiastkovým výstupom grantového projektu, na konci ktorého by malo byť zrealizované vydanie biografického slovníka Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia, a preto výber osobností v tejto časti nemožno objektívne posúdiť a možno len dúfať, že v záverečnom výstupe zostavovateľka selekciu osobností prešovského školstva patrične zdôvodní.

Prešov patril a patrí medzi mestá, kde sa stretáva viacero kultúr, a to aj na školskej pôde. Máme tým na mysli fakt, že Prešov bol v minulosti jedným z významných stredísk slovenského školstva, ale aj centrom, kde sa sústreďoval pedagogický proces národnostných menšín a hlavne rusínskej – ukrajinskej národnostnej skupiny. Určite je pozitívom vydaného slovníka, že autori neobišli ani osobnosti, ktoré sa pričínili o vybudovanie a rozvoj rusínskeho – ukrajinského školstva v Prešove, či už išlo o stredné školy – gymnázia, alebo aj o vysokoškolské prostredie. V tretej časti slovníka Osobnosti prešovského školstva je uvedených

hneď päť osobností z týchto kruhov – Peter Bunganič, Juraj Gerovský, Štefan Gojdič, Ivan Kizák a Jozef Ruby. Z časového hľadiska možno posledných dvoch menovaných zaradiť do prvých desaťročí 20. storočia, Juraja Gerovského a Štefana Gojdiča do 20. až 40. rokov toho istého storočia. Peter Bunganič predstavuje najmladšiu generáciu spomedzi spomínaných osobností, a preto dávam na zváženie, či je vhodné ho uvádzať. Ťažiskovým v jeho pedagogickej činnosti sú totiž, podľa nášho názoru, až 50. roky a nasledujúce obdobie, keď sa o. i. spolupodieľal aj na vytvorení Katedry ukrajinského jazyka a literatúry na Filozofickej fakulte Univerzity Pavla Jozefa Šafárika. Cieľom grantového projektu zostavovateľov slovníka sú však osobnosti, resp. ich osudy v časovom rozmedzí 17. storočia až prvej polovice 20. storočia. Nič to však nemení na skutočnosti, že význam Petra Bunganiča pre prešovské školstvo ako také a plne súhlasíme s autormi, že Peter Bunganič je jednou z vedúcich osobností výskumu ukrajinskej jazykovedy a dialektológie v Československu v 50. – 80. rokoch 20. storočia.

Heslá, ako sme už skôr spomínali, majú svoju pevnú štruktúru. Pri niektorých osobnostiach chýbajú biografické údaje – príbuzenské pomery, čo možno chápať, pretože autori hesiel sú vždy limitovaní dostupnými informáciami. V prípade hesla Belo Mariássy (s. 82) by sme však odporúčali uviesť, ak je jeho dátum a miesto narodenia neznámy príslušnú značku, resp. interpunkčné znamienko (otáznik), ktoré sa v takýchto prípadoch využíva a je využité aj na iných miestach v tomto slovníku.

Aj keď veľmi oceňujeme počín vydať takýto slovník v dvojjazyčnej mutácii, chýba nám vysvetlenie zostavovateľov, prečo sa rozhodli pre slovensko-nemeckú verziu. Odpovede na uvedené otázky a pripomienky, pevne dúfame, sa dočkáme až vo finálnej verzii biografického slovníka, ktorý veríme bude mať svoj význam, a tým sa podarí realizátorom grantového projektu naplniť stanovené ciele.

Peter Koval'

Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia III./Persönlichkeiten des Prešover Schulwesens im historischen Kontext des 17. bis in die erste Hälfte des 20. Jahrhunderts III. : Zborník elektronických verzií príspevkov/Sammelband von elektronischer Versionen der Beiträge (CD-ROM). Zost. Darina Vasil'ová. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 2006, 171 s. ISBN 80-7165-585-6.

V poradí tretí zborník príspevkov, ktorý je čiastkovým výsledkom rozsiahlejšieho grantového vedeckého projektu VEGA 01/1204/04 s názvom Osobnosti prešovského školstva v historickom kontexte 17. – prvej polovice 20. storočia, uzrel svetlo sveta koncom roka 2006 v prešovskom vydavateľstve Michala Vaška. Na príprave zborníka elektronických verzií príspevkov na CD-ROM a tlačenej verzii zborníka abstraktov participovali členovia grantového tímu vysokoškolských pedagógov z Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, ako aj záujemcovia o danú problematiku, pod vedením koordinátorky grantového projektu a zostavovateľky Dariny Vasil'ovej. Zborník je prehľadne rozdelený na hlavnú stránku, bibliografické údaje, obsah, úvodné slovo, samotné príspevky a fotogalériu nazvanú Prešovskú školy v premenách času. Obsahuje celkovo 15 chronologicky zoradených príspevkov, zameraných na pedagogické pôsobenie, školskú i mimoškolskú organizátorskú prácu, vedeckú, literárnu činnosť, či rozličné dobrovoľnícke aktivity v oblasti vedy, kultúry a športu viacerých osobností prešovského školstva.

Osobnosti 17. a 18. storočia reprezentujú celkovo štyri príspevky Marcely Domenovej, ktorá sa venovala siedmym významným osobnostiam, profesorom a rektorom prešovského evanjelického kolégia dr. Samuelovi Pomariovi, Michalovi Pancratiuvi, Jakubovi Röserovi, Jánovi Schwartzovi, Samuelovi Matthaesidesovi, Jurajovi Ihnathimu a Eliášovi Chrastinovi. Autorka bližšie analyzovala nielen ich pedagogické pôsobenie, ale aj odbornú spisbu v celom spektre vedných disciplín od najčastejšie zastúpenej teológie a filozofie, cez logiku, metafyziku, fyziku, geografiu, históriu, až po rétoriku a orientálne jazyky. Rovnako široký priestor ponechala aj ich zásluhám na ďalších školských a mimoškolských aktivitách v Prešove, ale aj mimo neho. Za cenné považujeme, že hoci dôraz pri spracúvaní portrétov jednotlivých osobností bol kladený na časť ich života, ktorú strávili v Prešove, napriek tomu ani jeden z autorov neopomenul ďalšie významné fakty a udalosti, ktoré sa odohrali v iných mestách Uhorska (najmä Bardejov a Levoča), ale aj v Nemecku (Wittemberg, Lübeck, Quedlinburg) alebo Sedmohradsku.

Obdobím 19. storočia sa zaoberajú dva príspevky. Ide o príspevok Libuše Frankovej o podpornom dôchodkovom ústave pre evanjelických kňazov, profesorov, učiteľov a ich siroty a vdovy na prešovskom evanjelickom kolégiu, známom pod názvom Cherogerontikon. Autorka sústredila svoju pozornosť na pôsobenie ústavu v prvej polovici 19. storočia, mapuje jeho činnosť, stanovy, riadenie, príjmy, majetok i hospodárenie. Príspevok je oživením zborníka, ponúkajúceho inak výlučne portréty významných osobností – pedagógov. Patrik Derfiňák upriamil vo svojom príspevku pozornosť na život stredoškolského učiteľa pedagogiky a prírodných vied Jána Fabriczyho, jeho celoživotné pôsobenie na učiteľskom ústave pri prešovskom evanjelickom kolégiu v druhej polovici 19. storočia, prácu s mládežou, ale aj jeho rozsiahlu publikačnú činnosť.

Prevažná časť zborníka, dohromady deväť príspevkov, je venovaná osobnostiam z obdobia konca 19. a prvej polovice 20. storočia. Darina Vasil'ová – koordinátorka projektu – sprava-

covala do ucelenej podoby portréty celkovo siedmich významných osobností prešovského školstva, pôsobiach na prešovskej kolegiálnej právnickej akadémii. Ponúka veľmi podrobný prehľad pedagogickej, tvorivej, publikačnej i prekladateľskej činnosti JUDr. Bela Barthu, JUDr. Viliama Sarudyho, JUDr. Bela Mariássyho, JUDr. Dezidera Körtvélyessyho, JUDr. Olivera Eöttevényiho Nagya, JUDr. Dezidera Obetká a JUDr. Štefana Erekyho, ktorí sa prakticky i teoreticky venovali viacerým odvetviám práva – zmenkovému, obchodnému, správnenému, súkromnému, verejnému, cirkevnému aj medzinárodnému, ako i politike a národohospodárstvu. Mozaiku príspevkov dopĺňajú dve osobnosti, ktoré sa okrem pedagogickej a publikačnej činnosti, typickej pre všetkých pedagógov, prezentovaných v zborníku, angažovali aj v kultúrnych, vzdelávacích, športových, dobročinných a spoločenských organizáciách a spolkoch. Patrik Derfiňák v príspevku o Samuelovi Wallentínyim vyzdvihol jeho prínos pre rozvoj športu a skautingu na východnom Slovensku. Osobnosť PhDr. Stanislava Treybala, jeho komplexná a veľmi široká spolková aktivita, najmä dobročinná a kultúrna, sú predmetom posledného príspevku Eduarda Lukáča.

Na prvý pohľad útlý zborník abstraktov a zborník elektronických verzií príspevkov ponúkajú až nečakané množstvo informácií, čerpaných vo veľkej miere z doteraz nedostatočne využitého archívneho materiálu, či dobovej tlače, v menšej miere zo sekundárnej literatúry, čo považujeme za obzvlášť cenné a prínosné pre ďalší rozvoj historickej vedy. Príspevky, ktoré sú svojím spôsobom komplexnými štúdiami o osobnostiach, respektíve ústave, nemôžeme chápať jednostranne iba ako portréty, životopisy alebo prehľady historických faktov, udalostí a životných osudov. Členovia grantového tímu a autori nám predstavili sprostredkovane prostredníctvom portrétov prešovských pedagógov predovšetkým činnosť prešovského evanjelického kolégia, jeho právnickej akadémie a učiteľského ústavu s cvičnou školou, ako aj prešovského evanjelického kolegiálneho gymnázia. Môžeme tak oprávnene tvrdiť, že hoci zostavovateľka a koordinátorka grantového projektu v úvode zdôrazňuje, že projekt je zameraný všeobecne na osobnosti prešovského školstva, ktoré pôsobili na pôde všetkých škôl ústavov a seminárov v Prešove v sledovanom časovom období, tretia časť zborníka je venovaná iba dvom z nich, čím sa výrazne zúžil pôvodne široký a omnoho komplexnejší záber projektu.

Pozitívne vnímame vydanie zborníka v slovensko – nemeckej verzii, čo má vzhľadom na našu históriu alebo aspoň určitý jej časový rámec svoje opodstatnenie. Keď však vezmeme do úvahy fakt, že projekt je zameraný na široké časové obdobie od 17. až do prvej polovice 20. storočia, za oprávnenejšiu by sme pokladali verziu slovensko – maďarsko – nemeckú, respektíve slovensko – latinsko – maďarsko – nemeckú, čo by korešpondovalo s jazykom archívneho materiálu, využívaného pri príprave zborníka, teda aj s dobovou realitou.

Pre mladšiu generáciu prítťažlivejšia elektronická verzia zborníka na CD-ROM je graficky kvalitne spracovaná, prehľadná a vďaka fotogalérii aj pestrá a zaujímavá pre čitateľa, pretože neponúka historickú problematiku iba v pre mnohých nudnej podobe klasického zborníka, ale práve naopak v pútavom, farebnom prevedení.

Lenka Almášiová

Dariusz Dąbrowski: Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpatskiej (Podkarpatskiej) 1938 – 1939. Toruń : Europejskie Centrum Edukacyjne, 2007. 413 s.

Podkarpatská Rus, ako súčasť medzivojnového Československa, patrí medzi územia, ktoré neboli síce veľké svojou rozlohou a ani bohaté na nerastné a strategické suroviny, ale ktoré sa stali práve v 20. a 30. rokoch strategickým miestom pre mocenské plány všetkých jej susedov i jej materskej krajiny – Československa. V podstate strategický charakter územia v stredo európskej politike spôsobil tu žijúcemu obyvateľstvu – rusínskemu, ukrajinskému, slovenskému a maďarskému množstvo problémov a komplikácií, spojených s mocenskými zápasmi najmä Československa a Maďarska, potom aj Poľska a neskôr Sovietskeho zväzu.

Poľský historik Dariusz Dąbrowski prispel začiatkom roku 2007 obsiahlou monografiou k poznaniu dejín Podkarpatskej Rusi v závere jej medzivojnového obdobia. Zameral sa najmä na roky 1938 a 1939, v ktorých sa opätovne radikálnym spôsobom menilo postavenie Podkarpatskej Rusi. Ústredným problémom jeho práce však zostal vzťah Poľska a jeho aktivity k dnešnému Zakarpatsku na konci 30. rokov 20. storočia.

Monografia Dariusza Dąbrowského je rozdelená do šiestich častí, z ktorých prvé tri sa zaoberajú dejinami Podkarpatskej Rusi v rokoch 1919 – 1938. Autor si všima proces začlenenia Podkarpatskej Rusi do československého štátu, ciele rusínskych a ukrajinských politických strán a ich snahu o autonómiu, ktorá bola zakotvená v československej ústave z roku 1920, vývin tohto územia v medzivojnovom období a potom osobitne politiku Poľska a Maďarska vo vzťahu k tomuto územiu.

Štvrtá až šiesta kapitola tvoria vlastne podstatu knihy a je im vyčlenený aj patričný stranový rozsah. Časovo sa viažu len k dvom rokom – 1938 a 1939, v podstate do vypuknutia druhej svetovej vojny, keď už pre Poľsko bola otázka tohto územia bezpredmetnou. D. Dąbrowski analyzuje dianie na základe rozsiahleho archívneho výskumu, dobovej tlače, spomienok pamätníkov i odbornej literatúry a pomerne detailne ukazuje, čo sa v rusínskom a ukrajinskom prostredí dialo a ako doň zasahovala poľská politika či už prostredníctvom svojho konzulátu alebo aj diverznými akciami. To všetko rámcuje aj širšími udalosťami stredo európskeho charakteru, politikou Maďarska a Nemecka, ktoré viedli k odtrhnutiu Podkarpatskej Rusi od Československa.

Súčasťou knihy je aj rozsiahla bibliografia prác so zameraním na dejiny Podkarpatskej Rusi medzivojnového obdobia a malá obrazová príloha.

Knihu Dariusza Dąbrowského Rzeczpospolita Polska wobec kwestii Rusi Zakarpatskiej (Podkarpatskiej) 1938 – 1939 predstavuje seriózný výsledok bádateľskej práce mladého poľského historika, ktorá obohatí nielen poľskú historiografiu, ale určite zaujme aj širšiu medzinárodnú odbornú verejnosť.

Peter Švorc

KRONIKA

26. ZASADNUTIE SLOVENSKO-ČESKEJ KOMISIE HISTORIKOV A SEMINÁR RÓMSKA OTÁZKA AKO FAKTOR ČESKO-SLOVENSKÝCH VZŤAHOV

Peter ŠVORC

V dňoch 17. – 19. apríla 2007 bol Spoločenskovedný ústav SAV v Košiciach hosťiteľom Slovensko-českej komisie historikov, ktorá tu mala svoje 26. zasadnutie.

Komisia, ktorá zasadá dvakrát do roka, raz na pôde niektorého z českých, raz na pôde niektorého zo slovenských historických pracovísk, a najčastejšie univerzitných, vznikla v roku 1994. Odvtedy zorganizovala celý rad konferencií, seminárov, diskusných fór na aktuálne témy slovenskej, českej a československej histórie. Jej cieľom bolo a je podnecovať záujem slovenskej a českej verejnosti o spoločné dejiny a historikov o výskum v tejto oblasti. Ako ukazujú doterajšie výsledky, prezentované nielen na spomínaných vedeckých podujatiach, ale aj v ročenkách komisie (Česko-slovenská historická ročenka), sa jej tento cieľ darí naplňať. Je to samozrejme aj vďaka ústretovosti jednotlivých historických pracovísk v oboch republikách.

V apríli 2007 sa stal Spoločenskovedný ústav SAV hosťiteľským pracoviskom a zároveň aj spoluorganizátorom vedeckého seminára s názvom Rómska otázka ako faktor česko-slovenských vzťahov.

Ide o problematiku, ktorá bola v Čechách, ale najmä na Slovensku v druhej polovici 20. storočia veľmi aktuálna nielen z národnostného, ale aj z politického, sociálneho a hospodárskeho hľadiska a ktorá z tohto celospoločenského stanoviska nestratila nič na aktuálnosti ani na začiatku 21. storočia.

Keďže SvÚ SAV v Košiciach je pracoviskom, ktoré sa špecializuje na národnostnú problematiku Slovenska v 20. storočí a tu pracujú odborníci, zaoberajúci sa rómskou problematikou, Slovensko-česká komisia oslovila práve ich, aby odborne garantovali vedecký seminár.

Na ten organizátori angažovali šiestich referentov – prof. PhDr. Ninu Pavelčíkovú (K otázkam metodického prístupu a terminologických problémov výskumu slovenských a českých Rómov v 20. storočí), PhDr. Mareka Jakoubeka (Interpretácia výskumu rómskych osád na Slovensku a českých rómskych get v Čechách), PhDr. Borisa Vaňu (Rómovia na Slovensku a v Česku s výhľadom na najbližšie desaťročia), PhDr. Anna Jurovú (Problémy výskumu histórie Rómov na Slovensku /v Československu v 20. storočí), Mgr. Evu Zupkovú (Rómovia v Košiciach po vzniku ČSR /analýza súpisu z roku 1924/) a Mgr. Rastislava Pivoňu (Výučba rómskych dejín a rómštiny na českých a slovenských školách).

Všetci predniesli referáty, ktoré účastníkov seminára určite zaujali, čo potvrdzovala aj bohatá diskusia. Zapájali sa do nej nielen historici a etnológovia, ale aj sociálni pracovníci, ktorí robia s rómskou populáciou. Problémov, ktoré nastolili, bolo dosť – od historických analýz, cez etnologické pohľady až po sociálne sondy, či naznačenie riešení školskej výučby rómskych detí.

Pracovné zasadnutie komisie, ktoré sa uskutočnilo po skončení seminára, skonštatovalo dobrú úroveň podujatia a zároveň prebehla diskusia o nasledujúcich pracovných stretnutiach komisie. Jesenné zasadnutie bude v Českej republike, pričom komisia zvažovala univerzitnú pôdu v Českých Budějoviciach alebo v Prahe, a referentské zabezpečenie témy, o ktorej

sa však rozhodlo na predchádzajúcich pracovných zasadnutiach komisie Mýty v českých a slovenských dejinách. Ide o tému rovnako aktuálnu, ako bola košická, ale aj príťažlivú nielen z hľadiska odbornej historickej verejnosti, ale predovšetkým z hľadiska laickej verejnosti, keďže v ústnom podaní, či v podaní senzáciechtivých novinárov sa mnohokrát interpretovali niektoré nevyjasnené udalosti v našich dejinách rôznym spôsobom, neraz vyvolávajúcim napätie v česko-slovenských vzťahoch. Pripomeňme aspoň pôsobenie husitov na Slovensku, nevyjasnenú smrť M. R. Štefánika, pocit slovenskej zrady v marci 1939 v českom prostredí, otázky okolo smrti Jana Masaryka,...

Prezradíme, že z ďalších plánovaných tém Slovensko-česká komisia historikov uvažuje o téme športu a jeho úlohe v česko-slovenských vzťahoch, samozrejme o udalostiach, ktoré sa viažu k rokom 1918, 1938, 1948, 1968, keďže nasledujúci rok 2008 je príležitosťou pre pripomenutie si týchto výročí.

Predsednícky stôl seminára Rómska otázka ako faktor česko-slovenských vzťahov.
Hovorí riaditeľ SVÚ SAV v Košiciach PaedDr. Marián Gajdoš, CSc.,
vedľa sedia prof. PhDr. Vilém Prečan, CSc. a PhDr. Ivan Kamenec, CSc.

CIRKVI A ICH VPLYV NA FORMOVANIE NÁRODNÉHO VEDOMIA NÁRODOV A NÁRODNOSTÍ V STREDNEJ EURÓPE (19. STOROČIE – PRVÁ POLOVICA 20. STOROČIA)

Peter KOVAL

V dňoch 2. – 4. mája 2007 sa na pôde Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove konala medzinárodná vedecká konferencia venovaná otázkam vplyvu jednotlivých cirkví na formovaní národného vedomia v stredoeurópskom priestore. Organizátorom tohto podujatia bol Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove, Evanjelická teologická fakulta Viedenskej univerzity, Historická spoločnosť kráľovského mesta Prešov a Slovenská historická spoločnosť pri SAV v Bratislave. Konferencia bola súčasťou riešenia grantového projektu VEGA Konfesionalita ako faktor formovania národného povedomia v internetnickom prostredí (východné Slovensko v 18. až 20. storočí) č. 1/3741/06.

Podujatiu predchádzali v minulosti už viaceré stretnutia, ktoré sa odohrávali tiež na pôde Filozofickej fakulty v Prešove, teda nešlo o prvú spoluprácu slovenských a rakúskych historikov. Išlo hlavne o konferencie: Stredoeurópske národy na križovatkách novodobých dejín 1848 – 1918 (1999), Veľká politika a malé regióny (2002), Národnostná otázka v strednej Európe 1848 – 1938 (2003). Podobne ako na nich aj na poslednej vedeckej konferencii sa zúčastnili historici z viacerých európskych krajín – okrem Slovenska, aj z Rakúska, Ruska, Ukrajiny, Nemecka, Maďarska, Poľska a Českej republiky.

Otvorenie konferencie, hovorí prof. PhDr. Peter Švorc, CSc. Za predsedníckym stolom sú: prof. PhDr. František Mihina, CSc., rektor PU, Mgr. Peter Ferienčík, riaditeľ Biskupského úradu Ev. a. v. cirkvi, prof. Dr. Karl Schwarz z Viedenskej univerzity a doc. PhDr. Pavol Zupal, CSc.

Inštitút histórie Filozofickej fakulty
Prešovskej univerzity v Prešove
Evangelisch-theologischen Fakultät
der Universität Wien
Historická spoločnosť kraľovského mesta Prešov
Slovenská historická spoločnosť pri SAV v Bratislave

Cirkvi

a ich vplyv na formovanie národného vedomia
národov a národností v strednej Európe
(19. storočie – prvá polovica 20. storočia)

Konferencia mala svoje otvorenie v Dvorane evanjelického Kolégia. Účastníkov, zvlášť tých zahraničných, privítal a veľa úspechov v riešení historickej problematiky zažal rektor Prešovskej univerzity prof. František Mihina, ktorý ocenil organizačné snahy Inštitútu histórie o pravidelné medzinárodné stretnutia obdobného druhu. V priestoroch historickej budovy kolégia privítal prítomných riaditeľ biskupského úradu Východného dištriktu Evanjelickej cirkvi a. v. Mgr. Peter Ferenčík a za usporiadateľov sa prihovorili a konferenciu tým otvorili prof. Peter Švorc a prof. Karl Schwarz.

Po otvorení konferencie a privítaní hostí jednotliví prednášajúci následne venovali priestor konkrétnym otázkam vzťahu cirkvi a nacionality. Prvý blok mal všeobecnejší charakter. Peter Švorc uviedol vzájomný vzťah cirkvi a národnosti v stredoeurópskom kontexte so zameraním na 19. a 20. storočie. Konfesionalitou a politickou diferenciaciou na prelome 19. a 20. storočia sa zaoberal Milan Podrimavský a problémom vzťahu „cirkev – národ – štát“ v 19. storočí a zvlášť v roku 1918 sa venoval Roman Holec. V druhej časti prvého dňa prednášajúci preniesli stanovenú problematiku na pôdu protestantskej cirkvi a Karl Schwarz sa vo svojom príspevku podujal predstaviť otázku nacionalizmu na Viedenskej

protestantskej teologickej katedre/fakulte. Libuša Franková sa venovala hlavne vplyvu cirkvi na formovaní národného povedomia študentov slovenskej národnosti na prešovskom evanjelickom kolégiu v prvej polovici 19. storočia. Pomermi v tejto inštitúcii, ale v druhej polovici 19. storočia a začiatkom 20. storočia so zameraním na konkrétne prejavy národného povedomia študentov sa zaoberala Darina Vasil'ová. Prvý pracovný deň konferencie bol zavŕšený bohatou diskusiou zúčastnených.

Druhý deň sa konferencia presunula do priestorov Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove. Pozornosť sa sústredila hlavne na dve cirkvi a ich vzťah, resp. vplyv na národné povedomie, a to pravoslávnu a gréckokatolícku. Zoja Sergejevna Nanaševa sa predstavila referátom s otázkou ruskej pravoslávnej cirkvi v Prahe v súvislosti s rakúskym právnym systémom a českou spoločnosťou. Radomír Vlček sa zasa venoval všeobecnejším súvislostiam českého pravoslavia a jeho kontaktu s ruským pravoslávím prostredníctvom osoby V. I. Lamanského, resp. vplyvu ruských panslavistov na slovanskú orientáciu českého národného vedomia v 19. storočí. Otázky dosahu gréckokatolíckej cirkvi na národné povedomie rozoberal venoval aj Ján Adam, ktorý predniesol svoj príspevok pod názvom Od jednej konfesie a jednej etnicite k druhej

konfesii a dvom etnicitám. Zameral sa predovšetkým na obyvateľstvo, resp. gréckokatolíckych veriacich prešovského a západnej časti mukačevského biskupstva. Prelom 19. a 20. storočia a vplyv gréckokatolíckej cirkvi na formovanie národného povedomia Rusínov (Ukrajincov) v Uhorsku bol v centre pozornosti Michala Daniláka. Na jeho príspevok potom nadväzoval Ihor Šnicer, ktorý sa uviedol príspevkom zameraným vplyvom náboženstva na politický a kultúrny život obyvateľov Uhorskej Rusi na začiatku 20. storočia. Ihor Lichtej svoj záujem upriamil na problematiku vplyvu gréckokatolíckeho duchovenstva, konkrétnejšie z Mukačevskej eparchie, na proces formovania národného vedomia obyvateľov Podkarpatskej Rusi v 20. rokoch 20. storočia. Či národné vedomie Slovákov na severovýchodnom Slovensku v medzivojnovom období bolo formované aj gréckokatolíckou cirkvou, ozrejmil vo svojom príspevku Peter Kovaľ. Pred bohatou diskusiou plnou podnetných otázok a reakcií na referujúcich vystúpil aj študent Michail Dronov pokúsiac sa predstaviť národnostné problémy gréckokatolíckeho cirkevného života v medzivojnovnej Prahe.

Súčasťou konferencie bola pre všetkých účastníkov aj exkurzia po sakrálnych pamiatkach mesta Prešov. Prítomní si mali možnosť prezrieť pravoslávny Katedrálly chrám sv. Alexandra Nevského, Katedrálly chrám sv. Jána Krstiteľa, Dóm sv. Mikuláša a Ortodoxnú synagógu. Sprievodcovstva po týchto pamätihodnostiach sa ujala z domovského Inštitútu histórie Marcela Domenová aj za pomoci doktorandiek Lenky Almášiovej a Evy Štefaničovej.

Úvodný referát záverečného dňa tohto podujatia bol venovaný problému vplyvu cirkvi na formovaní národného vedomia Slovincov od konca 19. storočia do roku 1918 a predniesol ho Vincenc Rajšp. Katolíckou cirkvou v habsburskej monarchii a juhoslovanskou otázkou v rokoch 1848 – 1918 sa zaoberal Ulfried Burz. Príspevok venovaný otázke jazyka nižšieho kléru ostrihomskej arcidiecézy v 19. storočí predniesol Pál Attila Illés. Jerzy Kuzicki svoju a aj pozornosť všetkých prítomných opäť obrátil na problematiku gréckokatolíckej cirkvi a vo svojom referáte sa venoval stúpencom konzervatívnych strán v prostredí veľkej emigrácie a ich názorom na gréckokatolíkov v Haliči. Waclaw Wierzbieńiec predstavil vo svojom príspevku úlohu katolíckej cirkvi pri vytváraní a udržaní národného povedomia obyvateľov Rzeszowa v druhej polovici 19. a prvej polovici 20. storočia. Premeny vzťahu konfesionality a nacionality v podmienkach totalitného systému Slovenskej republiky 1939 – 1945 boli dominantnou témou, ktorou sa zaoberal Martin Pekár. Záverečným vystúpením vedeckej konferencie bol príspevok Vladimíra Gončca. V ňom referujúci predstavil svoje historicko-filozofické úvahy venované problematike národných otázok a európanstvu, ako aj podielu cirkvi, cirkevných mysliteľov a konfesijných strán na úsilí o európsku jednotu v 40. rokoch 20. storočia. Prirodzeným ukončením pracovnej časti konferencie bola opätovná diskusia, reakcie na odznené referáty posledného dňa.

Medzinárodnú vedeckú konferenciu ukončil prof. Peter Švorc. Ten za všetkých organizátorov poďakoval zúčastneným a vyjadril veľkú radosť nad tým, že sa podarilo vyvolať veľký záujem o otázky stredoeurópskeho vývoja, čo dokazujú pozitívne reakcie na viacerých európskych historických pracoviskách, dokladované bohatou účasťou na prešovskej konferencii. Všetky referáty, podľa prof. Švorca, majú predpoklad obohatiť výskum danej problematiky a podnietiť ešte väčší záujem o stredoeurópsku realitu v minulosti, ale aj v prítomnosti.

SLOVENSKÁ REPUBLIKA 1939 – 1945 OČAMI MLADÝCH HISTORIKOV VI

Martin PEKÁR

V roku 2001 sa vďaka iniciatíve Martina Lacka uskutočnila na Katedre histórie FF UCM v Trnave konferencia mladých historikov, ktorých odborným záujmom sa stali všetky aspekty vývoja prvej Slovenskej republiky. Vznikla tak tradícia spoločných stretnutí, pričom samotné podujatie sa medzičasom stalo putovným. Po úvodných trnavských ročníkoch sa hlavným organizátorom týchto stretnutí stali pracoviská UMB v Banskej Bystrici, reprezentované najmä tandemom Michal Šmigel' a Peter Mičko. Hostiteľom šiesteho ročníka sa stal Prešov, pričom hlavným organizátorom konferencie bol Inštitút histórie FF PU v Prešove.

Konferencia Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov VI sa uskutočnila v dňoch 24. – 26. apríla 2007. Širší prípravný výbor konferencie vymedzil jej zameranie témou Slovenská republika medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami. V štyroch tematických blokoch odznelo 31 referátov a koreferátov venovaných rôznym problémom skúmaného obdobia. O mimoriadnom rozsahu podujatia i aktuálnosti témy svedčí fakt, že aktívni účastníci konferencie reprezentovali dve desiatky inštitúcií z celého Slovenska a nechýbali ani tradiční referenti z Česka a Poľska. Popri mladých historikoch do 35 rokov, ktorým je podujatie primárne určené, boli organizátormi pozvaní ako hostia konferencie aj skúsenejší kolegovia Milan Olejník (Spoločenskovedný ústav SAV, Košice), František Cséfalvay (Vojenský historický ústav, Bratislava) a Ľudovít Hallon (Historický ústav SAV, Bratislava).

Medzi referentmi našli samozrejme svoje miesto i pracovníci a študenti IH FF PU v Prešove. Rokovanie konferencie otvoril vstupným referátom hlavný organizátor podujatia Martin Pekár, ktorý svojím vystúpením uviedol tému konferencie. V jednotlivých blokoch ďalej postupne vystúpili Dagmar Kuzmová (študentka 5. ročníka), Peter Koval', Vojtech Kárpaty (interný doktorand) a Patrik Derfiňák.

Prezentované príspevky boli samozrejme rôzne. Vzhľadom na úzko koncipované zameranie konferencie mali prevažne konkrétnu podobu, avšak neraz spracovávali doteraz úplne neznáme parciálne problémy. Pri ich hodnotení treba brať na zreteľ aj fakt, že sa jedná o práce nastupujúcej generácie bádateľov. Hlavné poslanie však konferencia istotne naplnila. Popri tradičných účastníkoch sa na nej objavilo i množstvo nových tvárí, ktoré by mali byť zárukou kontinuity. Rokovanie konferencie v Prešove poskytlo možnosť tunajším študentom i všetkým záujemcom o históriu naživo vidieť a počuť mnoho zaujímavých príspevkov. S potešením môžem konštatovať, že títo ponúknutú možnosť využili.

Definitívnym zavŕšením podujatia bude vydanie zborníka štúdií, ktoré počas otváracieho príhovoru verejne prisľúbil dekan FF PU v Prešove Rudolf Dupkala.

Konferencia mala viacero rozmerov. Ešte pred otvorením konferencie sa uskutočnilo pracovné stretnutie autorského kolektívu syntézy k dejinám prvej SR. Popri samotnom rokovaní stihli účastníci konferencie absolvovať odbornú exkurziu po pamiatkach druhej svetovej vojny na severovýchodnom Slovensku či spoločenský večer. V rámci konferencie sa ďalej uskutočnila prednáška výskumného pracovníka Ústavu pamäti národa Mateja Medveckého, ktorý pre študentov prednášal o vzniku ŠTB a nástupe komunistickej totality, ako aj neformálna návšteva predsedu správnej rady ÚPN Ivana A. Petranského na IH FF PU v Prešove.

Hoci hlavným organizátorom konferencie bol IH, podujatie tohto rozmeru by nebolo možné zorganizovať bez významnej pomoci vedenia Filozofickej fakulty PU v Prešove, ktorému patrí osobitné poďakovanie. Organizačne i materiálne sa na príprave konferencie podieľal v osobe Richarda Pavloviča (inak externého doktoranda IH) Štátny archív v Prešove, pobočka Svidník. Finančne podujatie podporili Slovenská historická spoločnosť pri SAV v Bratislave a Ústav regionálnych a národnostných štúdií PU v Prešove. Propagačný materiál poskytli Mestský úrad v Prešove a Úrad PSK. Poďakovanie patrí tiež riaditeľovi Vojenského múzea v Svidníku, ktorý účastníkom konferencie umožnil bezplatný vstup do múzea mimo otváracjej doby, a študentkám 4. ročníka M. Babjakovej, N. Jevickej, Z. Karlíkovej a J. Mamrošovej za ochotnú spoluprácu pri organizácii podujatia.

V závere konferencie prebral symbolickú štafetu Ondrej Podolec, riaditeľ sekcie vedeckého výskumu Ústavu pamäti národa, ktorý bude organizátorom siedmeho ročníka konferencie. Témou bratislavského stretnutia budú perzekúcie na Slovensku v rokoch 1938 – 1945.

PaedDr. Martin Pekár, PhD., otvára konferenciu

BULHARSKO – EXKURZIA ŠTUDENTOV INŠTITÚTU HISTÓRIE FF PU V PREŠOVE

Patrik DERFIŇÁK

Záujem o rozširovanie možností vzájomných pedagogických i študentských kontaktov viedol na Inštitúte histórie Filozofickej fakulty PU v Prešove k príprave ďalšej z odborných exkurzií. Keďže tie sú v poslednom období orientované viac smerom na západ Európy, o to zaujímavejší sa javil plán, navštíviť územie Bulharskej republiky. I keď táto krajina je pre nás známa skôr ako obľúbený cieľ dovolenkárov na pobreží Čierneho mora, zámerom organizátorov bolo v rámci niekoľkých dní priblížiť pozoruhodné, no i pre odborníkov zatiaľ menej známe lokality vo vnútrozemí. Najmä vďaka dr. Nikolajovi Nikolovovi, pôsobiacemu v súčasnosti na Prešovskej univerzite v pozícii lektora bulharského jazyka, sa postupne podarilo pripraviť náročný, no na druhej strane vyvážený program. V ňom boli zastúpené archeologické lokality z rôznych období, cirkevné i svetské pamiatky, ľudová architektúra a múzeá rôzneho zamerania. Exkurzia Bulharsko 2007, s podtitulom po štyroch hlavných mestách Bulharska, sa začala v nedeľu 29. 4. 2007 vo večerných hodinách odchodom z Prešova. Ako jednu z veľkých výhod členstva v Európskej únii je potrebné oceniť, že v minulosti často niekoľkohodinové čakacie lehoty na hraničných prechodoch sa skrátili na minimum. Aj preto bolo možné využiť takto ušetrený čas napríklad na prehliadku centra Bukurešti. Súčasne, už v pondelok podvečer, mohla byť celá výprava ubytovaná v objektoch študentského domova univerzity v Šumene, pričom od nasledujúceho rána sa postupne začal naplňovať pripravený program.

V prvý deň to bola napríklad prehliadka Šumenu, miestneho múzea s viacerými unikátnymi pamiatkami, tamojšieho pamätníka i starého hradu. Popoludní nasledovali historický areál Plisky, prvého hlavného mesta Bulharska a unikátna lokalita v Madare. Tá je známa nielen výnimočným reliéfom jazdca, ale aj svojim múzeom a jaskynnou svätynou. Nasledujúci deň boli hlavným cieľom archeologický skanzen v Sveštari s rekonštruovanou tráckou hrobkou a rímsky tábor s múzeom na území dnešného Razgradu. Tento deň exkurzie bol významný aj kvôli stretnutiu so zástupcami univerzity v Šumene. Dôležité bolo predovšetkým rokovanie s pánom dekanom humanitnej fakulty a predstaviteľmi tamojšieho historického pracoviska. Súčasťou tohto pracovného stretnutia bolo podpísanie vzájomnej dohody o spolupráci. Tá by v nasledujúcich rokoch mala viesť nielen k zintenzívneniu vzájomných vzťahov, ale aj k vytvoreniu konkrétnych spoločných výskumných projektov a rozšíreniu spolupráce v rámci programov Erasmus a Socrates.

I v nasledujúcich dňoch bolo cieľom vedúcich exkurzie v čo možno najväčšej miere naplňovať naplánovaný program. Štvrtok bol určený na návštevu Preslavu, druhého hlavného mesta bulharskej ríše, a Varny. Najmä druhá z lokalít lákala nielen svojim unikátnym Archeologickým múzeom, ale pre viacerých študentov bola aj vítanou možnosťou prvýkrát sa v rámci osobného voľna zoznámiť s morskými vlnami. V piatok ráno bolo nutné opustiť pohostinný Šumen a cez Arbanasi, pozoruhodnú obec so zachovanou stredovekou a včasno novovekou vidieckou architektúrou, navštíviť Veliko Trnovo, v poradí tretie hlavné mesto Bulharska. Prehliadku obrovského stredovekého hradného komplexu nebolo možné z časových dôvodov absolvovať celú, i keď by si to nepochybne zaslúžil. Aspoň čiastočným odškodnením bol preto úchvatný výhľad na okolitú nádhernú, členitú krajinu. Pre záujemcov o ľudovú architektúru a kultúru všeobecne bol nepochybne zážitkom skanzen v Etare. Ten vo svojom rozsiahlom komplexe ponúkol nielen možnosť pozrieť si niekedy naozaj veľmi tvrdé podmienky, v ktorých žili kedysi bulharskí roľníci a remeselníci, ale aj zakúpiť si drobné upomienkové predmety vyrábané

priamo na mieste, v drobných dielničkách. Cez Šipku, priesmyk dobre známy z rusko-tureckých bojov, výprava vo večerných hodinách dorazila do Krnu. Žiaľ nedostatok času neumožňoval využiť všetky možnosti, ktoré sa na ďalšie spiestenie programu po ceste ponúkali. S ťažkým srdcom bolo potrebné oželiť návštevu múzea humoru v Gabrove, i múzea ruží v Kazanlaku. Práve v Kazanlaku, prehliadkou tamojšej zrekonštruovanej tráckej hrobky, sa začal posledný deň pobytu na území Bulharska. Množstvo doteraz nepreskúmaných ďalších pamiatok, ktoré po sebe zanechal tento pozoruhodný staroveký národ, a ktoré často možno pozorovať priamo z idúceho autobusu, robí z tejto oblasti jednu z najbohatších archeologických lokalít v Európe. Posledným cieľom, ktorý účastníci exkurzie ešte v sobotu navštívili bola Sofia. Žiaľ očakávaná náročná cesta domov umožnila stráviť v hlavnom meste Bulharska iba niekoľko hodín. Tie boli naplnené prehliadkou centra a v rámci krátkeho osobného voľna aj návštevou múzeí a mešity.

Exkurzia Bulharsko 2007 naplnila väčšinu z cieľov, ktoré si jej organizátori naplánovali. Stalo sa tak aj vďaka nesmiernemu úsiliu, ktorým k jej úspechu prispel najmä dr. Nikolaj Nikolov, jeho rodina a priatelia. Rovnako je potrebné oceniť aj správanie študentov, ktorí sa exkurzie zúčastnili. Popri tom, že bez väčších problémov zvládli náročnú odbornú časť, dokázali aj v rámci programu, pripraveného pre nich bulharskými kolegami, či to už bola voľba Miss univerzity v Šumene, diskotéka, alebo možnosť tanečného vyžitia v rámci jednotlivých stravovacích zariadení, schopnosť kultivovane sa baviť a prispeli tak k šíreniu dobrého mena Prešovskej univerzity.

EXKURZIA BULHARSKO OČAMI ŠTUDENTKY

4. ROČNÍKA FF PU V PREŠOVE

29. APRÍL – 6. MÁJ 2007

ZUZANA VALENČÍKOVÁ

Večer 22:00, 29. apríl 2007. Študenti ovešaní vakmi s desiataou od mamky a množstvom dobrých rád od ocka sa pomaly stretávajú na parkovisku pred univerzitou. Po dôkladnej prehliadke dokladov a povinného poistenia nás doc. PhDr. M. Vizdal privítal na začiatku „... najúžasnejšej exkurzie v dejinách Prešovskej univerzity“. Všetci sme sa pohodlne usadili a pripravovali sa na približne 12-hodinovú cestu autobusom smerom Košice – Sárospatak – Nyíregyháza – Debrecen – Oradea – Pitesti – Bukurešť.

30. apríl 2007. Po dlhej únavnej ceste a niekoľkých krátkych prestávkach na benzínových pumpách (mali sme tú česť zoznámiť sa aj s tureckými toaletami) sme o tretej hodine popoludní dorazili do Bukurešti. Z plánovanej návštevy mesta sme sa kvôli časovému sklzu dopracovali len k „rýchloprehliadke“ z autobusu. Večer o siedmej sme konečne dorazili do bulharského Šumenu. Domáci nás privítali a ubytovali na vysokoškolskom internáte Šumenskej univerzity. Keďže cesta bola náročná a my vyhladovaní, večer sa nič mimoriadne nedialo. Každý bol rád, že sa môže umyť teplou vodou a vyspať v skutočnej posteli.

1. máj 2007. Ráno o ôsmej sme od internátu vyrazili na prehliadku mesta a okolia. Ako prvé sme navštívili šumenské okresné múzeum. Dopoldnia sme ešte stihli pozrieť pamätník postavený v roku 1981 ako pamiatka na 1300. výročie vzniku Bulharska a Šumenskú

Na schodoch archeologického múzea v Razgrade. Foto Erika Janková

pevnosť. Po dobrom obedíku nás privítalo prvé hlavné mesto Bulharskej ríše, Pliska... teda to, čo z neho ostalo. Keď sme sa podvečer už značne unavení trmácali k autobusu, ešte sme netušili, čo nás čaká. Madara. Postava jazdca vytesaná v skale niekoľko dost' metrov nad

zemou nám skutočne vyrazila dych. Večer, po návrate do Šumenu, nás privítali s večerou a cigánskou kapelou. Snažili sa nás naučiť aj tradičné bulharské tance, no... niektorým to šlo, niektorým menej, dôležité bolo, že sme sa dobre zabavili.

2. máj 2007. Tento deň sa odvážim nazvať jedným z najzaujímavejších z celej exkurzie. Ak si odmyslíme tú strašnú zimu a vietor. Archeologická rezervácia v Švestari však stál za to. Mali sme tú česť nahliadnuť do viac ako 2000 rokov starej tráckej cisárskej hrobky. Keďže fotiť vnútri mohyly bolo prísne zakázané, odniesli sme si „len“ silný zážitok z neuveriteľne zachovanej pamiatky. Podľa slov sprievodkyne je v areáli niekoľko desiatok tráckych mohýl, z ktorých doposiaľ nie je preskúmaná ani jedna tretina. Na spätočne ceste do Šumenu sme sa ešte zastavili v meste Razgrad v archeologickom múzeu. Po večeri nás opäť čakal, ako inak, veľmi zaujímavý program. Boli sme pozvaní na voľbu Miss šumenskej univerzity. Napriek tomu, že naša favoritka nevyhrala, výborne sme sa zabávali. Síce nie do skorého rána, pretože nás ďalší deň opäť čakala dlhšia cesta autobusom.

3. máj 2007. Ráno sme sa prepravili k zrúcaninám ďalšieho niekdajšieho hlavného mesta Bulharskej ríše – Preslav. Pred desiatou hodinou dopoludnia nasledovala dvojhodinová cesta autobusom do prístavného šesťstotisícového mesta Varna. Ako prvé nás čakalo archeologické múzeum, kde sa, ako vždy, nemohlo fotiť. Po vlastných sme sa presunuli k rímskym kúpeľom

V Kazanlaku. Foto Erika Janková

a po prehliadke sme mali hodinový rozchod po meste. Niektorí to využili na nákupy, niektorí si zašli pozrieť historické centrum mesta a zvyšok utekal na pláž. Čľapkali sa v studenej (asi 12 stupňovej vode), zbierali mušle a natáčali beh po spenenej vode (skoro ako v Baywatchi). Po náročnom dni, hlavne na cestovanie autobusom, nás večer v internátnej jedálni čakala večera a po nej sľúbená a dlho očakávaná retro-diskotéka v klube Coloseum v Šumene, ktorá bola zároveň rozlúčkou s týmto sympatickým mestečkom.

4. máj 2007. Ráno sme sa pobalili, rozlúčili a vybrali smerom na západ. Našou prvou zastávkou v tento deň bola dedinka Arbanassi s pôvodnou architektúrou a veľmi zaujímavým kostolíkom. Z malého horského mestečka naša cesta viedla do hlavného bodu piatkového programu – Velikoho Tarnova s krásne zachovaným stredovekým mestom. Keďže cesta dookola

po hradbách by nám trvala viac ako tri hodiny, pani sprievodkyňa nás vzala skratkou priamo k zrekonštruovanému chrámu uprostred. Z pôvodnej stavby sa zachovali len základy, zvyšok budovy bol postavený v 80. rokoch 20. storočia. Vnútro kaplnky zdobia zaujímavé maľby... niektorým sa páčili, niektorým nie... tu skutočne záležalo na individuálnom vkuse. Popoludní sme ešte stihli skanzen v Etare s ľudovými remeslami a vynikajúcim šopským šalátom, ktorý sme mali ako predjedlo k obedu. Po ceste do Kazanlaku sme sa zastavili pod pamätníkom Shipka, hore sme však kvôli zlému počasiu nešli. Večer okolo siedmej sme sa ubytovali v moteli neďaleko Kazanlaku. Večer nás opäť čakala výborná tancovačka pri živej hudbe.

5. máj 2007. Pred nami bola posledná cesta exkurzie. Hneď ráno sme sa šli pozrieť na tráčku hrobku v Kazanlaku. Po veľmi zaujímavej prehliadke sme nastúpili do autobusu a vydali sa na cestu do hlavného mesta Bulharska – Sofie. Na samotnú prehliadku nám neostávalo veľa času. Stačili sme pozrieť Chrám Alexandra Nevského, Prezidentský palác a rotundu zasvätenú Sv. Jurajovi. Keďže sme mali skoro hodinku voľna, mali sme šancu preskúmať si niektoré pamiatky aj podrobnejšie, najmä archeologické múzeum a miestnu mešitu. Zraz bol o 17:00 pri autobuse a začala ďalšia dlhá cesta cez Srbsko a Maďarsko smerom na rodné Slovensko.

6. máj 2007. Pred deviatou ráno náš autobus prekročil maďarsko-slovenské hranice. Po krátkej zastávke v Košiciach, kde niektorí vystúpili, pokračoval do Prešova. Na parkovisko pred univerzitu sme došli o okolo 10:00 hod. Rozlúčili sme sa a asi nebudem klamať, ak napíšem, že väčšina utekala domov alebo na internát dospať posledný týždeň.

3. ŠTUDENSKÁ VEDECKÁ KONFERENCIA 2007

Ján DŽUJKO

Dňa 3. 5. 2007 sa na akademickej pôde FF PU v Prešove uskutočnil už tretí ročník Študentskej vedeckej konferencie konanej pod záštitou dekana FF PU v Prešove prof. PhDr. Rudolfa Dupkalu, CSc. Študenti všetkých stupňov štúdia – bakalárskeho, magisterského aj doktorandského, oboch foriem dennej aj externej, tak opäť dostali príležitosť prezentovať výsledky svojej vedeckej práce v nesúťažnej forme.

Po prezentácii účastníkov nasledovalo otvorenie konferencie. Študentom sa prihovorila Prof. PhDr. Daniela Slančová, CSc. prodekan pre vedu a doktorandské štúdium, ktorá zaželala všetkým účastníkom veľa úspechov pri prezentovaní výsledkov ich vedeckej práce. Následne 69 prihlásených študentov začalo rokovanie v siedmich sekciách mapujúcich základné smerovania vedeckovýskumnej a pedagogickej činnosti na FF PU v Prešove: Sekcia estetiky, kulturológie a vied o umení, Sekcia filozofie a etiky, Sekcia histórie a politológie, Sekcia masmédií, Sekcia jazykovedy, Sekcia prekladateľstva a tlmočníctva, Sekcia literárnej vedy.

Sekcii histórie a politológie predsedala PhDr. Nadežda Jurčišinová, PhD. z Katedry novovekých a najnovších slovenských dejín a PhDr. Viera Hudečková, CSc. z Katedry novovekých a najnovších všeobecných dejín.

Ako prvá so svojim príspevkom Spolková činnosť jelšavského meštianstva v druhej polovici 19. storočia vystúpila Mgr. Lenka Almášiová. Usilovala sa v ňom ozrejmiť vznik a činnosť hospodárskych, kultúrnych, vzdelávacích a voľnočasových spolkov existujúcich

v uvedenom období v Jelšave – jednom z najvýznamnejších zemepanských mestečiek gemersko-malohontskej oblasti. Mgr. Eva Štefaničová vo svojom referáte Vnútropolitický vývoj Bulharska v posledných rokoch vojny priblížila vývoj vnútropolitckej situácie v Bulharsku v prelomových rokoch 1944 – 1945. Posledným príspevkom v prvom bloku rokovania bol referát PhDr. Jána Džujka na tému Vplyv Slovenského východu na formovanie národného povedomia na východnom Slovensku v roku 1919. V ňom poukázal na spôsob a mieru, akou tento prvý slovenský regionálny denník prispel k tomu, že sa na východnom Slovensku šírilo národné povedomie, vlastenectvo i myšlienka upevňovania československej štátnosti.

Po prestávke otvoril Matúš Bischof svojim príspevkom K niektorým antisemitským vyjadreniam Ľudovíta Štúra druhý blok rokovania v sekcii histórie a politológie. Referujúci sa v ňom venoval antisemitským názorom Ľ. Štúra a jeho stanovisku k Židom žijúcim v Uhorsku. Lenka Pacigová sa v príspevku Rómovia na východnom Slovensku zaoberala problematikou a zložitou situáciou Rómov v rokoch 1939 – 1945 na Slovensku. Obdobie druhej svetovej vojny inšpirovalo aj Tomáša Kapuscinského k prezentácii referátu na tému Židovskí lekári v Prešove počas druhej svetovej vojny. V ňom poukázal na špecifické a komplikované postavenie židovských lekárov v Prešove. Rokovanie v tejto sekcii uzavrel Michal Marinica zaujímavým príspevkom Šport mesta Prešov v šesťdesiatych rokoch dvadsiateho storočia, v ktorom priblížil najväčšie úspechy prešovských športovcov v uvedenom období reprezentujúcich svojimi dobrými športovými výkonmi mesto nielen v rámci republiky, ale i celej Európy.

Aj keď sa v tejto sekcii aktívne prezentovalo svojimi vedeckými prácami len sedem študentov histórie (bez účasti študentov politológie), rovnako ako ich samotné príspevky, podnetná bola i diskusia, ktorá nasledovala po oboch blokoch rokovania. V rámci nej si jej účastníci vzájomne vymenili názory na nimi nastolené témy. Vecnými pripomienkami do diskusie, vrátane PhDr. Nadeždy Jurčišinovej, PhD. a PhDr. Viery Hudečkovej, CSc. prispeli i PhDr. Ferdinand Uličný a Mgr. Ján Endrödi. Rokovanie v sekcii histórie a politológie 3. študentskej vedeckej konferencie sa tak skutočne stalo bázou tvorivého dialógu medzi študentmi a pedagógmi.

DEJINY

1/2007

internetový časopis Inštitútu histórie FF PU v Prešove
http://dejiny.unipo.sk/Dejiny_1_2007.pdf

@ Vydáva Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity v Prešove
v spolupráci
s vydavateľstvom UNIVERSUM (www.universum-eu.sk)

ISSN 1337-0707

ISSN 1337-0707